

Editorial Page

©Debre Markos University

All rights reserved.

EDITOR -IN-CHIEFS: MELKAMU BEZABIH (PhD)

EDITORIAL BOARD

MELKAMU BEZABIH (PhD)

GETINET BILEW (PhD)

ALEMAYEHU TEMESGEN (PhD)

YAREGAL ALENE (PhD)

ANTENEH GEREMEW (Assist.Prof.)

ASSOCIATE EDITOR

GETINET BILEW (PhD)

Local and International Advisory Board

No.	Name	Location	Place of Work
1	Prof. Belay Kassa	Ethiopia	Africa Union
2	Prof. Tirusew Tefera	Ethiopia	Addis Ababa University
3	Prof. Masresha Fetene	Ethiopia	Addis Ababa University
4	Dr. Belay Simane	Ethiopia	Addis Ababa University
5	Dr. Endaweke Yizengaw	USA	
6	Prof. Demel Teketay	USA	
7	Prof. Teshale Tibebu	USA	
8	Dr. Benjamin Zaitchik	USA	Jhon Hopkins University
9	Prof. Jonathan Patz	USA	University of Wisconsin Madison
10	Dr. Getie Gelay	Germany	Hamburg University
11	Prof. Baye Yimam	Ethiopia	Addis Ababa University
12	Prof. Yitaye Zelalem	USA	
13	Prof. Abebaw Gashaw	Ethiopia	Jimma University
14	Dr. Tilaye Gete	Ethiopia	Ministry of Education State Min. of Science and Technology
15	Prof. Afework Kassu	Ethiopia	Addis Ababa University
16	Prof. Darge Wole	Ethiopia	Addis Ababa University
17	Dr. Getachew Mulu	Ethiopia	Debre Markos University

DEBRE MARKOS UNIVERSITY JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY STUDIES (DMUJIDS)

Disclaimers

Authors are responsible for all the contents in their article(s) including accuracy of the facts, statements, citing resources, and so on published in this journal.

TABLE OF CONTENTS

Contents	Page
Debe Markos University Journal of Interdisciplinary Studies (DMUJIDS).....	vii
1. Introduction.....	vii
Aims and Objectives	vii
2. Editorial Policies	vii
2.1. Authorship.....	vii
2.2. Acknowledgements	viii
2.3 Submission of Manuscript.....	viii
2.4. Conflict of interest.....	ix
2.5. Confidentiality.....	ix
2.6. Peer review	ix
2.7. Misconduct	x
2.8 Changes in authorship	x
2.9. Correction and retraction of articles.....	x
2.10 Copyright Notice	xi
2.11. Plagiarism Policy of DMUJIDS	xi
3. Instructions to Authors.....	xii
3.1. Manuscript preparation guidelines	xii
3.1.1. Manuscript reparation Checklist.....	xii
3.1.2. Manuscript preparation checklist.....	xii
3.1.3. Types of articles considered for publication in DMUJIDS	xii
3.1.4. Original Research paper	xii

3.1.5. Review Articles	xiv
3.1.6. Correspondence (Letter to the Editor)	xv
3.1.7. Short communications	xvi
3.1.8. Case reports	xvi
3.1.9. New perspectives	xvi
3.2 Research Ethics.....	xvi
4. Review process	xvii
Proofs and Reprints	xvii
5. Fees and Charges	xvii
6. Copyright	xviii
7. Changes to Authorship.....	xviii
8. Fundamental Errors in Published Works	xix
9. Roles and Responsibilities of Authors, Editors and Reviewers.....	xix
9.1. Roles.....	xix
9.1. 1. The Role of the Editor in Chief	xix
9.1.2. The Role of Editors.....	xix
9.1.3. Role of Reviewers	xx
9.2. Responsibilities	xx
9.2.1. Responsibilities of editors	xx
9.2.2. Set Publication Decisions	xx
9.2.3. Fair Play.....	xx
9.2.4. Confidentiality	xx
9.2.5. Disclosure and Conflicts of Interest	xxi
9.2.6. Corrections.....	xxi

9.2.7. Ensuring the Integrity of the Published Record.....	xxi
9.2.8. Responsibilities of Reviewers	xxii
9.2.9 Contribution to Editorial Decisions	xxii
9.3. Declaring Conflict of Interest	xxii
9.3.1. Insuring Confidentiality.....	xxii
9.3.2. Avoiding Plagiarism	xxiii
9.3.3. Securing Fairness in Evaluation	xxiii
9.3.4. Use of Standard formats to Review reports	xxiii
9.3.5. Produce the Review in due Time.....	xxiii
9.3.6. Provide Concrete Recommendations.....	xxiv
9.3.7. Ensure Standards of Objectivity	xxiv
9.3.8. Give Feedback to Editor about Acknowledgement of Sources	xxiv
9.3.9. Responsibilities of Authors	xxiv
9.4. Reporting Standards	xxiv
9.4.1. Ensuring Data Access and Retention.....	xxiv
9.4.2. Ensuring Originality and Avoidance of Plagiarism.....	xxv
9.4.3. Avoidance of Multiple, Redundant or Concurrent Publication	xxv
9.4.4. Proper Acknowledgement of Sources	xxv
9.4.5. Provide Proper Authors for the Paper.....	xxv
9.4.6. Disclose and Hazards.....	xxv
9.4.7. Appropriate Approval for Researches Involving Humans or Animals	xxvi
9.4.8. Disclosure and Conflicts of Interest	xxvi
1. የመሬት ችሎታና ተፅዕኖ አድራጊ ተላውጦዎች ዝምድና፤ በአንደኛ ደረጃ ትምህርት ቤቶች፤ በሁለተኛው "ሳይክል" በሚሆኑ ተማሪዎች ተተኪነት ት ¹	1

¹ ዶ/ር አሚ ሰው ት ² ዶ/ር አለመሆኑ ተመሳሳይ ነው

2. የሰውግድያ ወንጀል፡ የወንጀሉ ነባራዊ ሁኔታ፣ አፈጻጸሙና ምክንያቶች በምስራቅ ጎጃም ዞን አሜሪካል፤ ኢትዮጵያ	25
---	----

1አለማ ሁሉንም 2አንተነህ 3ረመውአለሙታዬ

3. Numeral System in Dawuro.....	48
----------------------------------	----

Dr. Alebachew Biadgie, Department of Amharic, DebreMarkos University

4. Current Political Instability and its Impact on the Process of State Building in Ethiopia	71
--	----

Mulugeta Nega, Department of Civic Education and Ethics, Debre Markos University

5. ተረካዊ ስነ-ምግባር በአሜሪካ ስነ-ጽሁፍ ውስጥ፤ ታሪካዊ ዳሰሳ	79
--	----

በደመቀ ጣሰዉ (ዶ/ር)፣ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ስነ-ጽሁፍ ትምህርት ክፍል፣ ደብረሚቆስ ዩኒቨርሲቲ

6. በህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴዎች በምስራቅ ጎጃም ዞን	93
---	----

¹በምንታምር ልንገርህ፣ ²ሀረግ ወይን ጥሩዬ፣ ³ልዕልና ተዘራ ⁴ጌታችውእምራ

7. Determinants of Personal Financial Management Behavior among Debre Markos University Staffs	116
--	-----

Dr. Beza Muche Teka, Department of Accounting, DebreMarkos University

8. Ethnic Interaction and Traditional Administrative Systems in Metekel, Northwest Ethiopia, 1898—1991.....	136
---	-----

Dr. Ayenew Fenta, Department of History, Debre Markos University

Debe Markos University Journal of Interdisciplinary Studies (DMUJIDS)

1. Introduction

Debre Markos University, as part of its mission, is responsible not only to assist its academic staff to conduct problem solving research but also to disseminate research findings timely and appropriately. To this end, it has been publishing the research findings on annual symposium proceedings. However, the demand from the academic staff to have a scientific journal to publish their works initiates the launching of Debre Markos University Journal of Interdisciplinary Studies,(here after referred to as DMUJIDS), the first journal in the history of the University.

Aims and Objectives

DMUJIDS is an interdisciplinary journal that aims to contribute knowledge to the academic world by publishing original research works from various disciplines. Our dedicated technical and editorial team members from different fields of studies ensures the quality and standard of the journal.

This journal is published bi-annually and is peer reviewed, dedicated to issues in all disciplines. The journal publishes original research and review articles in areas of agriculture, technology, science, health, business, justice and humanities. The journal addresses both theoretical and empirical problems related to the areas of study aforementioned.

2. Editorial Policies

DMUJIDS has the following editorial policy. This policy describes guidelines in the publication process of our journals.

2.1. Authorship

An author is an individual who has significantly contributed to the development of a manuscript. DMUJIDS recommends that authorship be based on the following four criteria:

- I. substantial contributions to the conception/design of the work
- II. acquisition, analysis or interpretation of data for the work

II. drafting the work or revising it critically for important intellectual content, and

IV. final approval of the version to be published.

2.2. Acknowledgements

Individuals who participate in the development of the manuscript but do not qualify as an author should be acknowledged. Organizations that provided support in terms of funding and/or other resources (if any) should also be acknowledged.

2.3 Submission of Manuscript

Authors should read the "Instruction for Authors" section of this guideline before making a submission. Manuscript should be prepared according to the style and specifications of the journal's policy. Submission should be electronic, provided that the text, tables, and figures are included in a single Microsoft Word file in Times New Roman font. A cover letter that contains the corresponding author's full address, i.e. telephone/fax numbers, and should be sent to the editor as an attachment with the file name that begins with the first author's surname. The author(s) may also suggest three to five reviewers for the manuscript, however, DMUJIDS may designate other reviewers.

The submitting (corresponding) author is responsible for ensuring that the article's publication has been approved by all the other coauthors. It is also the author's responsibility to ensure that the articles emanating from a particular institution are submitted with the approval of the necessary institution. Authors listed on the manuscript should meet the requirements for authorship specified above. The contribution of each of the authors shall be specified.

All authors should approve the final version of the manuscript prior to submission. Once a manuscript is submitted, it is therefore assumed that all authors have read and given their approval for its submission. Only an acknowledgement from the editorial office officially establishes the date of receipt. In this regard, a manuscript number will be mailed to the corresponding author within two days. Further correspondence and proofs will be sent to the corresponding author before publication unless indicated otherwise.

2.4. Conflict of interest

Authors should disclose all financial/relevant interest that may have influenced the development of the manuscript. Reviewers should disclose any conflict of interest and if necessary, decline the review of any manuscript they perceive to have a conflict of interest. Editors should also decline from considering any manuscript that may have conflict of interest. Such manuscripts will be re-assigned to other editors/reviewers.

2.5. Confidentiality

A submitted manuscript is a confidential material. DMUJIDS management body will not disclose submitted manuscript to anyone except for editorial staff, potential reviewers, actual reviewers and editors (individuals who partake in the processing and preparation of the manuscript for publication) . However, in suspected cases of misconduct, a manuscript may be revealed to members of DMUJIDS ethics committee and institutions/organizations that may require it for the resolution of the misconduct.

2.6. Peer review

DMUJIDS operates a double blind review process that is an important aspect of the publication of an article. It helps an editor in making decision on an article and enables the author to improve the manuscript.

Author(s) identity is removed from the manuscript and is hidden from the reviewers during the review process. The reviewer is left with only the manuscript without any information that might enable him/her uncover the identity of the author(s). Information such as name, address/affiliation, country, phone/fax number and email of the author(s) is removed. Any information in the acknowledgement and declaration of conflict of interest that may lead to the uncovering of the identity of the author is also removed from the manuscript prior to sending it to reviewers. Manuscripts are assigned to two or more qualified reviewers.

Reviewers make one of the following recommendations : Accept as is, requires minor corrections, requires moderate revision, requires major revision, or reject.

A Review Certificate is issued to reviewers after they review of the manuscript and the review reports will be sent to the author(s) without the identity of the reviewers' identity. A minimum of two review reports (one internal and one external) are required per manuscript. On receipt of the author(s) revised manuscript, the original one attached with the revised one and the review reports are sent to the editor. The editor makes one of the following decisions: accept, the manuscript requires improvement, or reject.

The editor has the authority to "Accept" or "Reject" a manuscript. If it is accepted, an Acceptance Certificate is issued to the author(s), and the manuscripts are processed for publication. If it is rejected, the author(s) are informed about the decision and no further processing is done on the manuscript. If it requires improvement, it is sent to the author(s) with the editor's recommendation for further revision. The editor makes a final decision on the revised one to "Accept" or "Reject" it.

2.7. Misconduct

Misconduct constitutes violation of this editorial policy, journal policies, publication ethics, or any applicable guidelines/policies. Any other activities that threaten/compromise the integrity of the research/publication process are potential misconducts. Suspected cases of misconduct will be investigated according to Committee on Publication Ethics (COPE) guidelines.

2.8 Changes in authorship

Whenever there is a need to make changes in the authorship of the manuscript or a published article, it will be implemented according to COPE's specification. Only corresponding authors can make request for a change in authorship. Request should be made to the editor.

2.9. Correction and retraction of articles

Corrections may be made to a published article with the authorization of the editor of the journal. Editors will decide the magnitude of the corrections. Minor correction are made directly to the original article. However, in cases of major corrections, the original article will remain unchanged, while the corrected version is published. Both of the two versions are published together with a statement indicating the reason for the major change to the article. When necessary, retraction of articles is done according to COPE retraction guidelines.

2.10 Copyright Notice

Submission of an article to **DMUJIDS** implies that the paper has not been published previously (except in the form of proceedings, an abstract or as part of an academic thesis) or is not under review for publication elsewhere. Material which has been previously copyrighted, published, or accepted for publication will not be considered for publication in this journal. Submission of a manuscript is interpreted as a statement of certification that no part of the manuscript is copyrighted by any other publisher nor is under review by any other formal publication.

Responsibility for opinions expressed rest solely with the author(s) and their organizations and is not the responsibility of the **DMUJIDS** or its Editorial Board. The corresponding author is responsible to obtain all necessary copyright release permissions for the use of any copyrighted materials in the manuscript prior to the submission. The Editors reserve the right to edit or otherwise alter all contributions, but authors will receive proofs for approval before publication. The journal is not responsible for subsequent uses of the work. It is the author's responsibility to bring an infringement action if so desired by the author.

2.11. Plagiarism Policy of DMUJIDS

Plagiarism refers to the presentation or submission of the work of another party without citation or credits as one's own work. DMUJIDS does not allow any form of plagiarism, as it consider it a serious breach of scientific ethics. If the editorial board/author/readers/ find plagiarism in a manuscript already published in DMUJIDS, the journal's executive board will take appropriate action accordingly.

Such an action could include disclosure of the report or conclusions of the evaluation committee in the journal, expelling the author from DMUJIDS, barring the author (black listing) not to publish in the journal again or any other appropriate sanctions are made on the author. In addition, the published article is withdrawn from the website with a note of "Plagiarized" along with the published title. Authors are also be marked the same. On the web page, the link to the full text article will be disabled.

3. Instructions to Authors

The DMUJIDS welcomes the submission of manuscripts that meet the general criteria of significance and scientific excellence. English is the official language of the journal. Before submitting articles to the journal, authors must confirm that the submitted manuscript is their original work of and it is not published on or submitted for other journals concurrently. Conflict of interest should be clearly stated, the sources of data used in the development of the manuscript should be properly acknowledged, and all errors discovered in the manuscript after submission must be swiftly communicated to the editor.

3.1. Manuscript preparation guidelines

Preparation of the manuscript to be published in DMUJIDS should be made as per the following guideline.

3.1.1. Manuscript preparation Checklist

All the articles should adopt the APA style (latest edition) and include the following items as per their order.

3.1.2. Manuscript preparation checklist

As part of the submission process, authors are required to check off their submission's compliance with all of the requirements stated in this guideline. Submissions which do not adhere to this guideline will not be considered.

3.1.3. Types of articles considered for publication in DMUJIDS

Original research papers, review articles, correspondences (letter to the editor), short communications, case reports, and new perspectives are eligible for publication in this journal.

3.1.4. Original Research paper

Papers should be prepared in A4 (8.27X 11.69") page size, using standard fonts with size of 12, double-space with at least 1" (2.5cm) margin all around. All pages should be numbered starting from the title page. Times New Roman fonts must be used and remain uniform throughout the text. The authors must strictly adhere to the proper format of the journal for all sections of the manuscript. Reference should be made to papers in recent issues for the general layout of the

paper and for details. For authors whose native language is not English, DMUJIS strongly recommends serious edition of the language of their manuscripts before submission to avoid delays in receiving and processing its publication.

The manuscript should be organized in the following order:

A. Title

The title should be a brief phrase accurately describing and reflecting the contents of the paper. The title page should include the author's full names and affiliations, the name of the corresponding author along with phone, fax, and email information. Present addresses of authors should appear as a footnote.

B. Abstract and Keywords

The abstract should be informative and completely self explanatory. It should briefly present the topic, state the scope of the study, indicate significant data, and point out major findings and conclusions. The abstract should not be more than 300 word. Complete sentences, active verbs and the third person should be used. The tense should be in simple past. Standard nomenclature should be used and abbreviations should be avoided. No literature should be cited. Following the abstract, about 3 to 7 keywords that may provide indexing references should be listed.

C. Introduction

The introduction should provide a clear statement of the problem, the relevant literature on the subject, and the proposed approach or solution.

D. Methodology

Materials and methods should be complete enough to allow the study to be produced. However, only truly new procedures should be described in detail; previously published procedures should be cited and important modifications of published procedures should be mentioned briefly. Methods in general use need not be described in detail.

E. Results/Findings

Results should be presented with clarity and precision. They should be explained, but largely without referring to the literature. Discussion, speculation and detailed interpretation of data should not be included in the results but should be put into the discussion section.

F. Discussion

The discussion should interpret the findings in view of the results obtained in this and in the past studies on the topic. This section can include subheadings, and when appropriate, both sections can be combined.

E. Conclusion and Recommendations

State the conclusions in a few sentences at the end of the paper. Your recommendations should be related to your discussions throughout the paper.

F. Acknowledgements

The acknowledgements (if necessary) of people, grants, funds, etc. should be brief.

G. References

Consult APA (latest edition)

3.1.5. Review Articles

It is expected that review articles would be written by individuals who have done substantial work on the subject. The following five types of reviews can be considered for publication in DMUJIDS.

1. *Current Perspectives*: These articles should provide insight into or comments on current directions of research on a topic, or they discuss potential new approaches to an area of investigation. It may include: abstracts (not more than 300 words), Keywords(3-5), up to 20 typewritten pages for the main body of the text, and minimum of 40 references.

2. Critical Reviews: These should cover a current topic of interest that has not been recently reviewed, emphasizing a critical discussion of noteworthy developments in the field; the should not be just a compendium of studies on the topic and should not be only autobiographical. Its components are: abstract (300 words), keywords 3-5, up to 40 typewritten pages for the main body of the text, and maximum of 110 references.

3. Survey Reviews: Should be a comprehensive survey of the research on a topic that has not been recently reviewed. It includes: abstract (300 words), keywords 3-5, up to 70 typewritten pages for the main body of the text, and maximum of 320 references.

4. Forum Mini reviews: An organizer on a particular topic puts one set of reviews together; each set is composed of a maximum of 6 mini review articles and a preface. It covers: abstract (200 words), keywords 3-5, up to 15 typewritten pages for the main body of the text, and a maximum of 30 references.

5. Recent Techniques (in any area): The purpose of this review is to introduce recently developed techniques worldwide. The articles should be written in sufficient scientific detail and format to explain the characteristics of the techniques. It contains: abstract (250 words), key words 3-5, up to 70 typewritten pages for the main body of the text, and a maximum of 300 references.

The journal expects the contributors to give post-publication updates on the subject of review. The update should advance in the field after the publication of the article and should be sent as a letter to the editor.

3.1.6. Correspondence (Letter to the Editor)

These should be short and decisive observations. The journal will occasionally consider publishing letters to the editor from readers and authors in the "Correspondence" section. Letters should be comments and clarifications on articles that have recently been published in this journal and be in concise form. They should preferably be related to articles previously published in the journal or they should not be preliminary observations that need a later paper for validation. The letter could have up to 700 words, and it could be generally authored by not more than four authors.

3.1.7. Short communications

Short communications should present a complete study that is limited in scope than is found in full-length papers. The items of manuscript preparation listed above apply to short communications with the following differences: abstracts are limited to 100 words; main body of the text of these communication should be not more than 2,000 words that normally occupy four journal pages and without any subheadings; manuscripts should contain not more than two figures and/or tables; maximum of 15 references and 2-4 keywords or short phrases for indexing should be mentioned.

3.1.8. Case reports

New, interesting and rare case can be reported. They should be unique, describing a great diagnostic or therapeutic challenge for the readers. Cases with clinical significance or implications will be given priority.

The manuscript could be up to 1000 words (excluding references and abstracts). These reports should have the following headings: abstract (150 words), key-words (3-5 words), introduction, case report, discussion and reference (maximum 12).

3.1.9. New perspectives

Newly detected diagnostic method, new drug or indication, any new finding or anything still under research which is going to be available can be discussed here. Word count should be maximum of 800, eight references, two table/figures and four authors.

3.2 Research Ethics

Studies involving human subjects should be conducted according to the World Medical Association (WMA) Declaration of Helsinki-Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects. Studies involving animals should follow appropriate ethical guidelines such as the Animal Welfare Act, The Animals Act (Scientific Procedure) order 1993, the EU parliament directive on the protection of animals used for scientific purposes, ARRPs policies and guidelines, etc.

4. Review process

The review process is an important aspect of the publication process of an article. It helps an editor in making decision on an article and also enables the author to improve the manuscript. DMUJIDS operates a blind peer review system.

Before accepting to review a manuscript, reviewers should ensure that the manuscript is within their area of expertise, and they can dedicate the appropriate time for the work. All manuscripts are reviewed by an editor and members of the Editorial Board or qualified outside reviewers. Decisions will be made within two weeks and reviewers' comments will be sent to the authors shortly after submission. The editorial board will re-reviewed manuscripts that are accepted pending revision.

Proofs and Reprints

Electronic proofs will be sent to the corresponding author as a PDF file. Page proofs are considered to be the final version of the manuscript. with the exception of typographical or minor errors, no changes will be made in the manuscript at the proof stage. Alterations should be restricted to serious changes in interpretation or corrections of data. Extensive or important changes on page proofs, including changes to the list of authors or major changes to the title, are subject to editorial review. It is the responsibility of the corresponding author to ensure that all authors listed on the manuscript agree with the changes made on the proofs. Galley proofs should be returned within 48 hours of receipt in order to ensure timely publication of the manuscript. Only the corresponding author should submit one set of galley corrections to DMUJIDS.

5. Fees and Charges

DMUJIDS is an official journal of Debre Markos University. Hence, the management of the journal is financed by the University. DMUJIDS will have both printed and open access online versions. Fees and charges are mandatory for printed versions whereas the electronic version will be for free. For printed versions authors are required to pay a \$100.00 processing fee. Publication of the article in DMUJIDS is not contingent upon the author's ability to pay the charges. Neither is acceptance to pay the processing fee a guarantee that the paper will be accepted for publication. Authors may request (in advance) that the editorial office waive some of the processing fee under

special circumstances. Corresponding authors requesting for waivers must strongly demonstrate why their waiver applications should be granted. Authors who are eligible for waivers should apply immediately after the submission of their manuscripts.

6. Copyright

Submission of an article to **DMUJIDS** implies that the work subscribed has not been published previously (except in the form of proceedings, an abstract or as part of an academic thesis) or is not under review for publication elsewhere. Material which has been previously copyrighted, published, or accepted for publication will not be considered for publication in this journal. Submission of a manuscript is interpreted as a statement of certification that no part of the manuscript is copyrighted by any other publisher nor is under review by any other formal publication.

Responsibility for opinions expressed rest solely with the author(s) and their organizations and is not the responsibility of the **DMUJIDS** or its Editorial Board. The corresponding author is responsible to obtain all necessary copyright release permissions for the use of any copyrighted materials in the manuscript prior to the submission. The Editors reserve the right to edit or otherwise alter all contributions, but authors will receive proofs for approval before publication. The journal is not responsible for subsequent uses of the work. It is the author's responsibility to bring an infringement action if so desired by the author.

7. Changes to Authorship

This policy concerns the addition, deletion, or rearrangement of author names in the accepted manuscripts. Before the accepted manuscript is published, authors are requested to add or remove an author, or to rearrange the names of the authors. If there is any rearrangement made by the authors, it must be sent the letter for rearrangement to the Editor in chief. The letter should include: (a) the reason the name should be added or removed, (b) written confirmation from all authors, including the author being added, that they agree with the addition, removal or rearrangement. Requests that are not sent by the corresponding author will be forwarded by the Editor in Chief to

the corresponding author, who must follow the procedure as described above. Publication of the accepted manuscript is suspended until agreement is reached on the authorship.

8. Fundamental Errors in Published Works

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published work, it is the author's obligation to promptly notify the journal editor or publisher and cooperate with the editor to retract or correct the paper.

9. Roles and Responsibilities of Authors, Editors and Reviewers

There are different actors that participate in the publication process of DMUJIDS. In this section the roles and responsibilities of these actors i.e. editors, reviewers and authors are described.

9.1. Roles

9.1.1. The Role of the Editor in Chief

- ✓ Receive submitted papers
- ✓ May reject (or accept, rarely) a paper outright, or
- ✓ Select an associate editor with requisite expertise who will, along with reviewers she/he selects, will read in detail and provide written critique and recommendation on whether to publish
- ✓ make final decisions on which papers are published
- ✓ Set standards and conventions for the journal.

9.1.2. The Role of Editors

- ✓ Read individual papers in detail and decide whether they merit consideration by experts to gauge contribution
- ✓ If yes, send the manuscript to reviewers and request critiques
- ✓ If capable, serve as an additional reviewer
- ✓ Remind referees of the need for timeliness

9.1.3. Role of Reviewers

- ✓ Provide an informed, expert judgment on the merits of a paper in the form of written comments suitable for transmission to the authors.
- ✓ Decide whether the paper represent a genuine, useful advance in methodology, understanding, and/or novel data analysis.
- ✓ send a separate letter or report for the Associate Editor (not to be seen by authors) recommending rejection or publication, either in its current form or after changes/revisions are made.

9.2. Responsibilities

9.2.1. Responsibilities of editors

Editors of DMUJIDS shall handle the following concerns to the standards and ethics of scientific publication:

9.2.2. Set Publication Decisions

The Management Team of DMUJIDS, consisting of the Editor-in-Chief, and the Editorial Office is responsible for deciding which of the articles submitted to the journal should be published. The Management Team may be guided by the policies of the journal's editorial board and constrained by such legal requirements as shall then be in force regarding libel, copyright breach and plagiarism. The Management Team may confer with other editors or reviewers in making this decision.

9.2.3. Fair Play

An editor at any time evaluate manuscripts for their intellectual content without regard to the nature of the authors or the host institution including race, gender, sexual orientation, religious belief, ethnic origin, citizenship, or their political philosophy.

9.2.4. Confidentiality

The editors and any editorial staff must not disclose any information about a submitted manuscript to anyone other than the corresponding author, reviewers, potential reviewers, other editorial

advisers, and the publisher, as appropriate. Journal of Interdisciplinary Science operate a web-based submission system, which is run in a way that prevents unauthorized access. In the case of a misconduct investigation, DMUJIDS may disclose material to third parties (e.g., an institutional investigation committee or other editors).

DMUJIDS doesn't disclose reviewers' identities. However, if reviewers wish to disclose their names and that is permitted.

9.2.5. Disclosure and Conflicts of Interest

Unpublished materials disclosed in a submitted manuscript must not be used in an editor's own research unless expressed with written consent of the author.

9.2.6. Corrections

When genuine errors in published work are pointed out by readers, authors, or editors, which do not render the work invalid, a correction (or erratum) will be published as soon as possible. The online version of the paper may be corrected with a date of correction and a link to the printed erratum. If the error renders the work or substantial parts of it invalid, the paper should be retracted with an explanation as to the reason for retraction (i.e., honest error).

9.2.7. Ensuring the Integrity of the Published Record

If serious concerns are raised by readers, reviewers, or others, about the conduct, validity, or reporting of academic work, DMUJIDS Management Team will initially contact the authors and allow them to respond to the concerns. If that response is unsatisfactory, DMUJIDS will take this to the institutional level. In cases when concerns are very serious and the published work is likely to influence clinical practice or public health, DMUJIDS may consider informing readers about these concerns, by issuing an 'expression of concern', while the investigation is ongoing. Once an investigation is concluded the journal will publish comment that explains the findings of the investigation. DMUJIDS may decide to retract a paper if the Editorial Board is convinced that serious misconduct has happened even if an investigation by an institution or national body does not recommend it.

DMUJIDS will respond to all allegations or suspicions of research or publication misconduct raised by readers, reviewers, or other editors. Cases of possible plagiarism or duplicate/redundant publication will be assessed by the journal. In other cases, DMUJIDS may request an investigation by the institution or other appropriate bodies (after seeking an explanation from the authors first and if that explanation is unsatisfactory).

Retracted papers will be retained online, and they will be prominently marked as a retraction in all online versions, including the PDF, for the benefit of future readers.

9.2.8. Responsibilities of Reviewers

Reviewers of DMUJIDS must handle the following concerns to the standards and ethics of scientific publication.

9.2.9 Contribution to Editorial Decisions

Peer review assists the editor in making editorial decisions and through the editorial communications with the author may assist the author in improving the paper.

9.3. Declaring Conflict of Interest

If a conflict of interest exists, reviewers should declare their conflicts of interest and resign themselves from the peer-review process. Privileged information or ideas obtained through peer review must be kept confidential and not used for personal advantage. Reviewers should not consider manuscripts in which they have conflicts of interest resulting from competitive, collaborative, or other relationships or connections with any of the authors, companies, or institutions connected to the papers.

9.3.1. Insuring Confidentiality

Manuscripts are confidential materials given to a reviewer in trust for the sole purpose of critical evaluation. Reviewers should ensure that the review processes is confidential. Details of the manuscript and the review process should remain confidential during and after the review process. Any manuscripts received for review must be treated as confidential documents. They must not be shown to or discussed with others except as authorized by the editor.

9.3.2. Avoiding Plagiarism

It is the practice of taking someone else's work or ideas and passing them off as one's own. It is unethical for reviewers to use information obtained during the peer-review process for their own or any other person's or organization's advantage, or to disadvantage or discredit others.

9.3.3. Securing Fairness in Evaluation

Reviews should be honest and objective. Reviewers should not be influenced by: the origin of the manuscript, Religious, political or cultural viewpoint of the author, and gender, race, ethnicity or citizenry of the author.

9.3.4. Use of Standard formats to Review reports

In evaluating a manuscript, reviewers should focus on the: originality, contribution to the field, technical quality, clarity of presentation, and depth of research. Reviewers should also: observe that the author(s) have followed the instruction for authors, editorial policies and publication ethics, and observe that the appropriate journal's reporting guidelines is followed.

The report should be accurate, objective, constructive and unambiguous. Comments should be backed by facts and constructive arguments with regards to the content of the manuscript. Reviewers should avoid using "hostile, derogatory and accusatory comments". Reviewers should not rewrite the manuscript; however necessary corrections and suggestions for improvements should be made.

9.3.5. Produce the Review in due Time

Any selected referee who feels unqualified to review the research reported in a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process. Reviewers should only accept manuscript that they are confident that they can dedicate appropriate time in reviewing. Thus, reviewers should review and return manuscripts in a timely manner.

9.3.6. Provide Concrete Recommendations

Reviewers' recommendation should be either: accept as it is, requires minor corrections, requires moderate revision, requires major revision, not suitable for the journal, submit to another publication such as (suggest a journal), or reject. Recommendation should be backed with constructive arguments and facts based on the content of the manuscript.

9.3.7. Ensure Standards of Objectivity

Reviews should be conducted objectively. Personal criticism of the author is inappropriate. Referees should express their views clearly with supporting arguments.

9.3.8. Give Feedback to Editor about Acknowledgement of Sources

Reviewers should identify relevant published work that has not been cited by the authors. Any statement that an observation, derivation, or argument had been previously reported should be accompanied by the relevant citation. A reviewer should also call to the editor's attention any substantial similarity or overlap between the manuscript under consideration and any other published paper of which they have personal knowledge.

9.3.9. Responsibilities of Authors

9.4. Reporting Standards

Authors of reports of original research should present an accurate account of the work performed as well as an objective discussion of its significance. Underlying data should be represented accurately in the paper. A paper should contain sufficient detail and references to permit others to replicate the work. Fraudulent or knowingly inaccurate statements constitute unethical behavior and are unacceptable.

9.4.1. Ensuring Data Access and Retention

Authors are asked to provide the raw data in connection with a paper for editorial review, and should be prepared to provide public access to such data and should in any event be prepared to retain such data for a reasonable time after publication.

9.4.2. Ensuring Originality and Avoidance of Plagiarism

Authors should ensure that submitted work is original and has not been published elsewhere in any language, and if the authors have used the work and/or words of others that this has been appropriately cited or quoted.

Applicable copyright laws and conventions should be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) should be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement.

9.4.3. Avoidance of Multiple, Redundant or Concurrent Publication

An author should not in general publish manuscripts describing essentially the same research in more than one journal or primary publication. Submitting the same manuscript to more than one journal concurrently constitutes unethical publishing behavior and is unacceptable.

9.4.4. Proper Acknowledgement of Sources

Proper acknowledgment of the work of others must always be given. Authors should cite publications that have been influential in determining the nature of the reported work.

9.4.5. Provide Proper Authors for the Paper

Authorship should be limited to those who have made a significant contribution to the conception, design, execution, or interpretation of the reported study. All those who have made significant contributions should be listed as co-authors. Where there are others who have participated in certain substantive aspects of the research project, they should be acknowledged or listed as contributors.

The corresponding author should ensure that all appropriate co-authors and no inappropriate co-authors are included on the paper, and that all co-authors have seen and approved the final version of the paper and have agreed to its submission for publication.

9.4.6. Disclose and Hazards

If the work involves chemicals, procedures or equipment that have any unusual hazards inherent in their use, the author must clearly identify these in the manuscript.

9.4.7. Appropriate Approval for Researches Involving Humans or Animals

Appropriate approval, licensing or registration should be obtained before the research begins and details should be provided in the report (e.g. Institutional Review Board, Research Ethics Committee approval, national licensing authorities for the use of animals).

If requested by editors, authors should supply evidence that reported research received the appropriate approval and was carried out ethically (e.g. copies of approvals, licenses, participant consent forms).

Researchers should not generally publish or share identifiable individual data collected in the course of research without specific consent from the individual (or their representative).

The appropriate statistical analyses should be determined at the start of the study and a data analysis plan for the pre-specified outcomes should be prepared and followed. Secondary or post hoc analyses should be distinguished from primary analyses and those set out in the data analysis plan. Researchers should publish all meaningful research results that might contribute to understanding.

Authors should supply research protocols to journal editors if requested (e.g. for clinical trials) so that reviewers and editors can compare the research report to the protocol to check that it was carried out as planned and that no relevant details have been omitted. Researchers should follow relevant requirements for clinical trial registration and should include the trial registration number in all publications arising from the trial.

9.4.8. Disclosure and Conflicts of Interest

All authors should disclose in their manuscript any financial or other substantive conflict of interest that might be construed to influence the results or interpretation of their manuscript. All sources of financial support for the project should be disclosed.

1. የመጻፍ ችሎታና ተፅዕኖ አድራጊ ተላውጦዎች ዝምድና፤ በአንደኛ ደረጃ ትምህርት ቤቶች፤ በሁለተኛው "ሳይክል" በሚሞቱ ተመሪዎች ተተኪረነት¹

¹ዶ/ር አሚ ሰውነት ²ዶ/ር አለሙ ሁተማነን

1. በኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ስነ ፅሁፍ የአሚኛ ትምህርት ክፍል፤ ደብረሚቆስ ዩኒቨርሲቲ
2. የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ስነ ፅሁፍ አሚኛ ትምህርት ክፍል፤ ደብረሚቆስ ዩኒቨርሲቲ

አህፅሮተ ጥናት

የዚህ ጥናት ዋና ዓላማ በተመሪዎች የመጻፍ ችሎታና በነፃ ተላውጦዎች (በተመሪዎች ተነሳሽነት፤ በመጻፍ ክሂል መግተሚያ ዘዴ፤ በቤተሰብ መግረታቸው፤ በቤተሰብ የትምህርት ሁኔታ፤ በቤተሰብ የኑሮ ደረጃ፤ በተመሪዎች ፆታ፤ በተመሪዎች እድሜ፤ በተመሪዎች የትውልድ ቦታ) መካከል ያለውን ዝምድና መለየት ሲሆን፤ ነፃ ተላውጦዎች ከተመሪዎች የመጻፍ ችሎታ ጋር ምን ዓይነት ዝምድና አላቸው? ከነፃ ተላውጦዎች መካከል ከተመሪዎች የመጻፍ ችሎታ ጋር የበለጠ አዎንታዊና አሉታዊ ዝምድና ያላቸው የትኞቹ ናቸው? የሚሉ ሁለት መግረታዊ ጥያቄዎችን ለመመለስ ሞክሯል፡፡ ጥያቄዎችን ለመመለስ፤ በጎዛምን ወረዳ ከመግኘት የአንደኛ ደረጃ ሁለተኛ "ሳይክል" ትምህርት ቤቶች በእጣ ንጥናት የተመረጡ 265 ተመሪዎች በሚጃ ምንጭት አገልግለዋል፡፡ ሚጃውን ለመግባባት የመጻፍ ክሂል ፈተናና የፅሁፍ መግቢያ ጥቅም ላይ ወለዋል፡፡ የተሰበሰበው ሚጃ ሁለቱንም መግረታዊ ጥያቄዎች ለመመለስ በድህረት ትንተና ተተንትኖ፤ ነፃ ተላውጦዎች ከተመሪዎች የመጻፍ ችሎታ ጋር መጠነኛ (.121) ተዛምዶ እንዳላቸው፤ የተመሪዎች የክፍል ደረጃና የትውልድ ቦታ እንደቅደም ተከተላቸው ከተመሪዎች የመጻፍ ችሎታ ጋር የበለጠ አዎንታዊና አሉታዊ ዝምድና ያላቸው ተላውጦዎች እንደሆኑ ጥናቱ አረጋግጧል፡፡ ከዚህ በመሳት፤ በዚህ ጥናት ያልተዳሰሱ ሌሎች የመጻፍ ክሂል ተፅዕኖ አሳዳሪ ተላውጦዎችን ያካተተ ተጨማሪ ጥናት ቢደረግና ከክሂሉ ችሎታ ጋር ያላቸው ዝምድና ቢታወቅ፤ እንዲሁም መግህራን የመጻፍ ክሂልን ሲያስተምሩ ከከተማ ልጆች በበለጠ ለገጠር ልጆች ትኩረት ቢሰጡ የሚሉ ምክረ ሃሳቦች ተሰንዝረዋል፡፡

መፍቻ ቃላት (Key Words):- የመጻፍ ተነሳሽነት፤ የመጻፍ ክሂል ችሎታ፤ ነፃ ተላውጦዎች፤

መግቢያ

የጥናቱ ዳራ

የመጻፍ ክሂል ዋና አላማ መልእክትን ካለማንም መሳናክል ለአንባቢያን መድረስ ነው፤ ይሁን እንጂ ክሂሉ ከሌሎች የቋንቋ ክሂሎች በበለጠ የተወሰነበትና አስቸጋሪ ስለሆነ፤ ፃህፍት ዘወትር የአንባቢያንን የችሎታ ደረጃ እያስታወሱ በአስተውሎት እንዲፅፉ ይጠይቃል (Javed፣ Juan and Nazli፣ 2013፤ Nacira፣ 2010፤ Styati፣ 2010)፡፡ በተጨማሪም ስለፅሁፉ ምልክት፤ ስለአንባቢው ስሜት፤ እያንዳንዱ ዘወግ ስለሚከበረው መሳረርት ማወቅ አለባቸው (Farooq፣ Uzair-ul-Hassan and Wahid፣ 2012)፡፡ እነዚህን ነገሮች ያልተገነዘቡ ፃህፍትና በአግባቡ ያልተሟሉ ተሟላቶች በመፅፋት ጊዜ የሚፈጥሩባቸው ችግሮች ብዙ ናቸው (Bilal, and et al. 2013፣ Farooq፣ Uzair-ul-Hassan and Wahid፣ 2012)፡፡ በመሳሪያ ሰፊ ጥናት መድረግ የቻሉ ተሟራሚዎች፤ ስነ ልቦናዊ፤ ግንዛቤያዊና ስነ ልሳናዊ ችግሮች ብለው በሶስት ዋና ዋና ምድቦች ይከፍሏቸዋል (Fisher፣ 2012፤ Myhill and Fisher፣ 2010)፡፡ ስነ ልቦናዊ ችግሮች የፃህፍትን ዝንባሌ (መለኮትም ተነሳሽነት፣ አመለካከት፣ ፍላጎት፣ ወዘተ.) የሚመለከቱ ሲሆኑ፤ ግንዛቤያዊ ችግሮች ፃህፍት ስለመጻፍ የሚኖራቸውን እውቀት (የሃሳብ እጥረትና የሃሳብ አደረጃጀትን) የሚመለከቱ ናቸው፡፡ ስነ ልሳናዊ ችግሮች ደግሞ የፃህፍትን የቋንቋ አጠቃቀም ጥበባዊ እውቀት ይመለከታሉ፡፡

ከተሟራሚዎቹ ሃሳብ መንዘብ እንደሚቻለው፤ መልእክትን በፅሁፍ መስተላለፍ ለሚፈልጉ ፃህፍት አዎንታዊ ዝንባሌ፤ ከፍተኛ የመጻፍ ግንዛቤና የቋንቋ አጠቃቀም ጥበባዊ እውቀት ያስፈልጓቸዋል፡፡ በሌላ አገላለፅ፤ ፃህፍት ያለችግር መጻፍ እንዲችሉ፤ በሚጀመሩ ለመጻፍ የሚኖራቸው ዝንባሌ አዎንታዊ የሚሆንበትን መንገድ ሚሊግ፤ ከዚያም የመፅፋትን ርእሰጉዳይ ማጥፋትና ውስብስብ የሆኑ ንዑሳን የመጻፍ ክሂሎችን (የአፃፃፍ ስልትን፣ የአረፍተነገር አወቃቀርን፣ የቃላት አጠቃቀምን፣ ስርዓተነገሩን፣ ወዘተ) መስብ ይጠበቅባቸዋል፡፡ እንዲህ ስለሆነም ክሂሉ "እሳቤ ብዙና ክሂሉ ብዙ ክሂል" እየተባለ ይታወቃል (Abu Shawish 2009፤ Moochi፣ 2013)፡፡

የመጻፍ ክሂል ችግሮች ብዙትና አለመቅፋዊነት ያላቸው፤ በየደረጃው በሚከናወኑት የመመረ መስተመረ ሂደት ጎልተው የሚታዩ ናቸው (Chokwe፣ 2011)፡፡ በዚህ ምክንያት በየደረጃው የሚገኙ ተሟላቶች በደረጃው መጻፍ ያለባቸውን ፅሁፍ መጻፍ አይችሉም (Lea and Street፣ 1998)፡፡ Munro (2003) በአለም አቀፍ ደረጃ በዩኒቨርሲቲ ተሟላቶች ያደረጉት ጥናት እንደሚያስረዳው፤ የተሟላቶች የመጻፍ ችሎታ የደከመ ነው፡፡ ለድክመቱ በምክንያትነት ከሚሱ ተላውጦቶች መካከል የተሟላቶች ተነሳሽነት ማጣት፤ የመግሰራት ብቃት ማስ፤ የመጻፍበት ቋንቋ አፍ ያልተፈታበት (ሁለተኛ ቋንቋ) መሆንና ብቁ ያልሆኑ መስተመረ ዘዴዎችን

ማጠቃለያ እንደአብነት ተጠቅሰዋል (Chokwe 2011፤ Munro፤ 2003)፡፡ McGroarty (2009) በበኩላቸው፣ በመጻፍ ችሎታ ላይ ተፅዕኖ የሚያደርጉ ተላውጦቻችን የተመረቃችን ማሳሳት፣ የመጥራትን የመጻፍ ክህል ማስተማሪያ ዘዴ፣ የቤተሰብ ማግረታቸው፣ የቤተሰብ የትምህርት ሁኔታ፣ የቤተሰብ የኑሮ ደረጃ፣ የተመረቃችን የቀደሙት ፆታ፣ እድሜ የትውልድ ቦታ ብለው ይከፍሏቸዋል፡፡

ከላይ ከቀረበው ሃሳብ መንደብ እንደሚቻለው፣ ተመረቃች (በተለይም ጀመረዋቸው) ሙሉ እኩልነት በፀሁፍ ማስተላለፍ እንዲችሉ አዎንታዊ ዝንባሌ ያስፈልጋቸዋል፡፡ ለዚህ ደግሞ መጥራት ከሁሉ አስቀድሞተመረቃች ለመጻፍ የሚያስፈልጋቸው ዝንባሌ አዎንታዊ እንዲሆን መጣር አለባቸው፡፡ ምክንያቱም ለመጻፍ የሚያስፈልጋቸው ዝንባሌ አዎንታዊ ካልሆነ ተነሳሽነት አይኖራቸውም፤ ከደረጃቸው አንፃር ማከናወን የሚገባቸውን የመጻፍ ክህል ተግባራትም ማከናወን አይችሉም፡፡

አንድ ተመራ ውጤታማ በሆነ ስልት ወይም ዘዴ ትምህርቱ ካልቀረበለት በስተቀር አዎንታዊ አመለካከት ወይም ተነሳሽነት ስላለው ብቻም ውጤታማ ሊሆን አይችልም፡፡ ከስነ ዘዴው በተጨማሪ በተወለደበት ቦታ፣ በሚኖርበት የክፍል ደረጃ፣ በእድሜ በፆታ፣ በጓደኞች፣ በመጥራትና በወላጆች የተነሳ ተፅዕኖ ሊደርስበት ይችላል፡፡ McGroarty (2009) Baker (1992)ን በመጥቀስ፣ ፆታ፣ የቋንቋ ዳራ፣ ባህልና ተመራዎች የሚኖሩበት ትምህርት ቤት በሚኖሩበት በመጻፍ ክህል ብሎም በቋንቋ ክህል ችሎታ ላይ ተፅዕኖ እንደሚሰሩ ያስረዳሉ፡፡

Ellis (1999) Labov (1991)ን በመጥቀስ እንደሚሉት፣ አንድ በተረጋጋ ወይም ቋሚ በሆነ ማህበረሰብና የቋንቋ አጠቃቀም ውስጥ ወንዶች ከሴቶች የበለጠ ሊመደበኛ የሆነውን የቋንቋ አጠቃቀም ይጠቀማሉ፡፡ በሌላ አባባል ሴቶች ከወንዶች የበለጠ መደበኛ የሆነውን ወይም ተቀባይነት ያለውን አጠቃቀም ይጠቀማሉ፡፡ Finlay (2004) ይህን ሃሳብ ሲያረጋግጥ፣ የሴቶችና የወንዶች አእምሮ አካላዊ ልዩነት አለው፤ ውስጠ ጆሮ አሰራሩ፣ አወቃቀሩና የማግረታዊ ነርቮች አቀማመጥ የተለያዩ ነው፤ ይህ አእምሮዊ ልዩነትም ለተለያዩ የትምህርት አይነቶች የተለያዩ የግንዛቤ ደረጃ እንዲኖራቸው ያደርጋል፡፡ ተመራማሪው አያይዘውም የሴቶች አእምሮ ለቋንቋ የወንዶች ለሳይንስ ትምህርቶች እንደተፈጠረ ያስረዳሉ፡፡ በዚህ ምክንያት፣ ተመራዎችን በፆታ ከፋፍሎ ማስተማር እንደሚገባ የሚያሳዩ ተመራማሪዎች ጥቂት አይደሉም (Adeyemi፤ 2008፤ Chase፤ 2011፤ Moochi፤ 2013)፡፡

ሌላው ተመሳሳይ ጥናት በሚከተለው ሁኔታ ሲካተት ሲሆን፣ በሰበሰቡት የሚከተሉት ጉዳዮች፡ ተለምዶ የሚተማረ ዘመናዊ የሥራ ስልቶችን ጥቅም ላይ ማዋል ነው (Adas and Bakir ፣ 2013፤ Nacira ፣ 2010)፡፡ ተለምዶ ዘመናዊ የሥራ ስልቶችን ጥቅም ላይ ማዋል ደረጃዎች ቋንቋን ለማስተማር በጣም ተዘውትሮ የሚሰሩበት ዘመን ነው፡፡ መጀመሪያ አስተማሪው ፅንሰ ሃሳቦችን፣ እውነታን፣ እንዲሁም ሂደቶችን ያስተምራል፤ ከዚያም ተመሳሳይ ጥናቶች በተመሳሳይ መንገድ እውቀታቸውንና ሂደቱን በማጠቃለል ችግር እንዲፈቱ ይደረጋል፡፡ የራሳቸውን ብልሃት ፈጥረው እንዲሞኩ እድል አይሰጥም፤ አሜሪካውያን ለመምህራን ጥገና ማህንን ነው (Kilpatrick፣ 1985)፡፡ ይህ አይነት ዘመናዊ ተመሳሳይ ጥናቶች በራሳቸው እውቀት፣ ተግባራዊ መሳሪያዎችን ማጥናት እንዲፈልጉ አያበረታታም፡፡ በጥገናነት መኖርን ወይም ተስፋ ቆርጦ መቆም የሚያስከትል ነው፡፡ በተጨማሪም ተመሳሳይ ጥናቶች በህይወት ለማግኘት የሚችሉትን ሁሉ መጥቀስ ሊሆን አይችልም (Carpenter and Lehrer፣ 1999)፡፡ ስለሆነም ተመሳሳይ ጥናቶች አዳዲስ ክህሎቶችንና እውቀቶችን እንዲፈጥሩ ጥቅም ሲሆን ዘመናዊ ትምህርቱን ማቅረብና በዚያውም ችግር ፈቺነትን ማለማመድ ይገባል (Mochesela et al፣ 2007)፡፡

ከላይ ከቀረበው ሃሳብ የምንረዳው፣ በተመሳሳይ ጥናቶች የሚገኙት ሁሉም የተለያዩ ተፅዕኖዎች አድራጊ ተለውጦች መኖራቸውን ነው፡፡ በMcGroarty (2009) እሳቤም፣ በቋንቋ ትምህርት ውጤታማ ለመሆንም ለመሆንም ተጠያቂ የሆነ አንድ ተለውጦ የለም፡፡

1.2. የጥናቱ አነሳሽ ችግር

ብዙ ጥናቶች እንደሚጠቁሙ፣ በየደረጃው ያሉ ተመሳሳይ ቋንቋን ለመማር ተነሳሽነት የላቸውም (Cliff and Hanslo፣ 2009፤ Granville and Dison፣ 2009)፡፡ ተነሳሽነት የሌላቸው ተመሳሳይ ጥናቶች ደግሞ በየደረጃው የሚከተሉትን የሚጠቁሙ ክህሎት ተግባራት መወጣት አይችሉም (Cliff and Hanslo፣ 2009)፡፡ Niven (2005) እንደሚሉት፣ ተነሳሽነት የሌላቸው ተመሳሳይ ጥናቶች ሲፀፉ በሚፈጸሙ ችግሮችና በየደረጃው በሚከበባቸው ፅሁፍ መካከል ሰፊ ልዩነት አለ፡፡ ይህ ማለት በየደረጃው ያሉ ተመሳሳይ ጥናቶች በየክፍል ደረጃው እንዲፀፉ የሚከበባቸውን ፅሁፍ መጥቀስ አይችሉም፡፡ ምክንያቱም ወደየክፍል ደረጃው የሚገኙ ተመሳሳይ ጥናቶች በየደረጃው እንዲፀፉ ለሚከበባቸው ፅሁፍ ብቁ ሆነ ወፍ ተነሳሽነት ማግኘት የሚጠቁሙ ይደሉም (Hirst et al.፣ 2004)፡፡

በመጥቀስ ክህሎት ትምህርት የሚመሰረት የብቃት ውስንነት ችግር ይፈጥራል (Chokwe፣ 2011)፡፡ በተለምዶ፣ በመመሪያ ማስተማሪያ ሂደት የተነሳሽነት አለመኖር ከተመሳሳይ ጥናቶች ብቻ የሚመነጭ ጭነት ይገኛል፤ መመሰረት በሃሳብ ባይሰማም Moore (1998) እና Moutlana (2007)

እንደሚሉት፣ የተመረቃች የመጻፍ ችግር መጥሰቷን በመጥሰታቸው የብቃት ውስንነት ሊፈጠር ይችላል፡፡ መጥሰቷን የመጻፍ ክህልን በመጥሰታቸው ጊዜ የራሳቸውንና የተመረቃችቸውን ችግሮች በየጊዜው እየፈተኑ መፍትሄ ሚሊግ ይጠበቅባቸዋል (Niven፣ 2005)፡፡ "ጥሩ መጥሰቻ ያስተምራል፤ በጣም ጥሩው ያብራራል፤ እጅግ በጣም ጥሩው ያነሳሳል" (Zhu፣ 2004) እንዲሉ፣ የመጻፍ ክህል መጥሰቷን ተቀዳሚነት ማሳሰብ፣ ተመረቃችን ማሳሰብና ችግራቸውን መፍታት ሊሆን ይገባል፡፡ እንዲያውም፣ ቋንቋን (በተለይም መጻፍን) ማስተማር አይቻልም፤ የሚቻለው የመሠረድ ሁኔታዎችን (መሠረድ ዘዴዎችን) ማመቻቸትና ተመረቃችን ማሳሰብ ነው (Adas and Bakir፣ 2013፤ Bilal et al፣ 2013)፡፡

በመጻፍ ብሎም በቋንቋ ትምህርት ዙሪያ ፆታዎች ከረታታ ሊሰጠው ይገባል፡፡ ምክንያቱም ባደጉ ሃገራት የተሰሩት ፍትነታዊ (Experimental) ጥናቶች፣ ወንድና ሴት ተመረቃች፣ የመጻፍ ክህል ጭማሪ ማንኛውንም የቋንቋ ትምህርት በጋራ ሲሙኑ፣ ሴቶች ከወንዶች የተሻለ ተጠቃሚ እንደሆኑ አረጋግጠዋል (Adeyemi፣ 2008፤ Chase፣ 2011፤ Moochi፣ 2013)፡፡ በሃገር ውስጥ የተካሄዱ ጥናቶችን ስንመለከት ግን፣ በወጭሃገር ከተካሄዱት የጥናት ውጤቶች ጋር የሚቃረኑ ናቸው፡፡ ይኸውም፣ በአሜሪካ ቋንቋ ትምህርት ችሎታና በፆታ ልዩነት ለሁለተኛና ለሶስተኛ ዲግሪ ማምጣት የተደረጉ ሶስት ጥናቶች የተለያዩ ውጤቶችን አሳይተዋል፡፡ ለምሳሌ ፋንቱ (1989 አ.ም.) በ11ኛ ክፍል ባደረጉት ጥናት በሴትና በወንድ ተመረቃች መካከል የቋንቋ ችሎታ ልዩነት እንደሌለ ሲያሳዩ፣ ጌታቸው (2001 አ.ም.) በስምንተኛ ክፍል ተመረቃች፣ አሜሪካ (2009 አ.ም.) በዩኒቨርሲቲ ተመረቃች ባደረጓቸው ጥናቶች ወንድ ተመረቃች ከሴት የክፍል አቻዎቻቸው በተሻለ መጻፍ እንደሚችሉ አሳይተዋል፡፡

የቤተሰብ የኑሮ ደረጃና የቋንቋ ችሎታም አዎንታዊ ተዛምዶ አላቸው፡፡ McGroarty (2009) Burstall (1975)ን በመጥቀስ እንዳቀረቡት፣ የዝቅተኛው መደብ አባል የሆኑ ተመረቃች በትምህርታቸው የከፍተኛው መደብ አባል ከሆኑ ተመረቃች ያነሱ ውጤት አስመዝግበዋል፡፡ በእርግጥ የተመረቃች መሀበራዊ ደረጃ ከተለያዩ የኢኮኖሚደረጃና ብሄር በመጥተመረቃች ላይ ከተግባባታዊ ቋንቋ ክህሎች (መዳመጥና መናገር) አንፃር በችሎታቸው ላይ ምንም ልዩነት አላመጣም፡፡ ከመደበኛ የቋንቋ ትምህርት አንፃር ግን መካከለኛ ገቢ ያላቸው ተመረቃች የሰራተኛው መደብ አባል ከሆኑ ተመረቃች የበለጠ ችሎታ አሳይተዋል፡፡

ለቋንቋ ትምህርት በተለይም ለመጻፍ ክህል፣ ተመረቃች ተነሳሽነትና ክህሎት የላቸውም፡፡ ለምን? የሚል ጥያቄ ቢነሳ፣ ብዙ መልሶችን መስጠት ቢቻልም፣ የመስተመረድ ዘዴ አሚረጥና

አተገባበር ችግር ቀዳሚ ቱን ሊወስድ ይችላል፡፡ ሚው (1996 ዓ.ም.) እንደሚሉት፣ የመፍ ክሂልን አዋጪበሆነ ዘዴ አለመከተልና በአብዛኛው በንድፈ ሃሳብ ወይም በይዘት ላይ ብቻ አተኩሮ መከተል አሚኛ ቋንቋን ለሚሰሩ ተሟዋች የመፍ ክሂል ችግር ዋነኛ ምክንያቶች ናቸው፡፡ Clouthier and Shandola (1993) በበኩላቸው፣ መግሣራት ተሟዋቾች ሲያስተምሩ የንድፈ ሃሳብ ጥገኞች መሆን የለባቸውም ሲሉ፣ Cumming (2003) እና Hyland (2003) ደግሞ የመፍ ትምህርት ንድፈ ሃሳቦችን በመቅረብ ብቻ የሚያስተምሩት አለመሆኑን ያስረዳሉ፡፡ መሚር አዳዲስ ሃሳቦችን ከመገኘት በላይ ነው፤ ቅድመ አወቀትን እንደገና መንገዱን ወይም መደስን ይፈልጋል (Mochesela፣ 2007)፡፡ እንደክኒን የሚሰሩ አይደሉም፤ ተሟዋች በመግሣራቸው አመቻችነት እወቀቶችን የሚቀስሙ ወይም እንደገና የሚያደራጁበት፣ ከባዶ አእምሮን ትወይም ከተቀባይነት በንቃት የሚስተፋበት (መላትም በመደያየት፣ በመከላከል ወይም በመቃወም የሚሰሩት) ነው (Mochesela፣ 2007)፡፡ ለዚህ ደግሞ ተስማሚ መከተል ያዘዘውን መገኘት ያስፈልጋል፡፡

ከላይ በሃገር ውስጥም ሆነ ከሃገር ውጭ ከቀረቡት ጥናቶች እንደምንመለከተው፣ የተለያዩ ተላውጦችን በተናጠል ከመጥናት ውጭ በመፍ ክሂል ችሎታ ላይ አሉታዊም ሆነ አዎንታዊ ተፅዕኖ የሚያደርሱ ተላውጦችን (የተሟዋች የቀደመ እወቀት፣ አመለካከት፣ ማሳሰቢያ፣ የቤተሰብ የትምህርት ሁኔታ፣ የኑሮ ደረጃ፣ መገረታቸው፣ የመግሣራት መከተል ያዘዘው፣ ፆታና ቦታ) አንድ ላይ ካጠኑ በኋላ የበለጠ ተፅዕኖ (ዝምድና) ያለውን ተላውጦ ወይም ያላቸውን ተላውጦች በመለየት ለችግሩ መፍትሄ የሚሆኑ ሃሳቦች ያቀረቡ ጥናቶችን የዚህ ጥናት አከናወኞች ባደረጉት ሰፊ ንባብ መገኘት አልቻሉም፡፡ የነዚህን ተላውጦች ትስስር በጥናት አለመረጋገጥ ክሂሉን በመከተል ሂደት የሚያጋጥሙ ግኖችን ለይቶ ለመቅረፍ አያስችልም፡፡

1.3. የጥናቱ ዓላማ

የዚህ ጥናት ዋና ዓላማ በተሟዋች የመፍ ችሎታና በነፃ ተላውጦች (በተሟዋች ተነሳሽነት፣ በመፍ ክሂል መከተል ያዘዘው፣ በቤተሰብ መገረታቸው፣ በቤተሰብ የትምህርት ሁኔታ፣ በቤተሰብ የኑሮ ደረጃ፣ በተሟዋች ፆታ፣ በተሟዋች እድሜ በተሟዋች የትውልድ ቦታ) መካከል ያለውን ዝምድና መለየት ሲሆን፣ የመከተል ገርዘር ዓላማዎች አሉት፡፡

1. የተሟዋች ተነሳሽነት፣ የመፍ ክሂል መከተል ያዘዘው፣ የቤተሰብ መገረታቸው፣ የቤተሰብ የትምህርት ሁኔታ፣ የቤተሰብ የኑሮ ደረጃ፣ የተሟዋች ፆታ፣ የተሟዋች እድሜ የተሟዋች የትውልድ ቦታ ከተሟዋች የመፍ ችሎታ ጋር ምን አይነት ዝምድና እንዳላቸው መግለፅ፡፡

2. በጥያቄ ቁጥር "1" ከቀረቡት ነፃ ተላውጦዎች መካከል ከተመረዘው የመጣ ችሎታ ጋር የበለጠ አዎንታዊና አሉታዊ ዝምድና ያላቸው የትኞቹ እንደሆኑ መለየት፤

1.4. የጥናቱ አስፈላጊነት

የመጣ ችሎታ በአንድ ቀን የመጽናበት ስላልሆነ፤ በችግሮች ዙሪያ በየጊዜው መወያየት፤ መሃጋገር፤ ምርምር መካሄድ፤ አጭር ሴሜኖችን መቅረብ ወዘተ. ያስፈልጋል፡፡ በመሆኑም ይህ ጥናት የመግባታት ጠቀሜታዎች አሉት፡፡

- ለመምህራንና ለተመራጮች መጣ ችሎታ በመመርመር መግባታት ሂደት ተፅዕኖ የመፍጠሩን ተላውጦዎችን በመለየት ይጠቁማል፡፡
- ለመምህራንና ለተመራጮች በመጣ ችሎታ ላይ የትኞቹ ተላውጦዎች የበለጠ ተፅዕኖ እንደሚፈጥሩ መረጃ ይሰጣል፡፡
- ለመረጃ ትምህርት ቀራጮች፤ ለመረጃ አዘጋጆች፤ በጥቅላላ ለትምህርት ባለሙያዎች ስነ ትምህርታዊ እገዛ ያደርጋል፡፡
- ከዚህ ጥናት ርዕሰ ጉዳይ ጋር በተያያዘ፤ በመግባታት ለመፍጠሩ ምርምሮች መሃል በመሆን ያገለግላል፡፡

1.5. የቁልፍ ተላውጦዎች መረጃ ብያኔ

የመጣ ተነሳሽነት (writing motivation): - ፃህፍት የመጣ ተግባርን በመፍጠሩና በትግል ጊዜ የሚኖረውን የራስ መተማመን፤ ፍላጎት፤ መሃታት፤ ወዘተ. የሚያነሳስ ወይም የሚያደግግ ከግለሰቦች ውስጥ ወይም ውጭ ስሜት የሚፈጥሩ ጭንቀት ነው፡፡

የመጻፍ ክሂል ችሎታ (writing skill performance): - አንድ ፅሁፍ ከሃሳብ አፍልቆት/ ክይዘት፣ ከሃሳብ አደረጃጀትና ከቋንቋ አጠቃቀም አንፃር ተገቢነቱ የሚመዘንበትና የችሎታ ደረጃ የሚጠበቅ አቢይ መስፈርት ነው፡

ነፃ ተለወጥቶ: - በዚህ ጥናት የተመረቃችን ተነሳሽነት፣ ፆታ፣ እድሜ የትውልድ ቦታ፣ የክፍል ደረጃ፣ የመምህራንን የመጻፍ ክሂል መስተሠሪያ ዘዴ፣ የቤተሰብን የኑሮ ደረጃ፣ የትምህርት ሁኔታና መግረታቸዋቸው ይመለከታል፡፡

ጥገኛ ተለወጥቶ: - በዚህ ጥናት ጥገኛ ተለወጥቶ የሚለው ቃል የሚያመለክተው የተመረቃችን የመጻፍ ክሂል ችሎታ ብቻ ነው፡፡

የአጠናገር ዘዴ

2.1. የጥናቱ ንድፍ

ይህ ጥናት የተመረቃች ተነሳሽነት፣ ፆታ፣ የክፍል ደረጃ፣ የትውልድ ቦታ፣ የመምህራን የመጻፍ ክሂል መስተሠሪያ ዘዴ፣ የቤተሰብ የትምህርት ሁኔታ፣ የኑሮ ደረጃና መግረታቸው ከተመረቃች የመጻፍ ችሎታ ጋር ያለውን ዝምድና ይፈትሻል፡፡ ስለሆነ ምክንያት ተዘምዶ የጥናት ንድፍን ተከትሏል፡፡

2.2. የጥናቱ ተሳታፊዎች

የወረዳው ትምህርት ፅረት ቤት ሃላፊ በሰጡት መረጃ መሰረት በጎዛ ምን ወረዳ 38 የአንደኛ ደረጃ ትምህርት ቤቶች ይገኛሉ፡፡ ከእነዚህ ትምህርት ቤቶች መካከል በእጣን ሞና ስልት አምስት የአንደኛ ደረጃ ትምህርት ቤቶች ተመርጠዋል፡፡ የእጣን ሞና ስልት የተመረጠበት ምክንያት፣ አንደኛ በወረዳው ለመግኘት ትምህርት ቤቶች እኩል እድል ስለሚጠጥር የጥናቱን ውጤት በወረዳው ውስጥ ለመግኘት የአንደኛ ደረጃ ሁለተኛው ሳይክል ትምህርት ቤቶች ለመጠቀሙ ስለሚያስችል ነው፡፡ ሁለተኛ የሚጠናው ክሂል የመጻፍ ክሂል ስለሆነ፣ ከዚህ በላይ ትምህርት ቤቶችን መርጦ ማጥናት አስፈላጊነቱ ባይካድም በየትምህርት ቤቱ የሚገኙትን ተመራጭ ድርሰት በተለያዩ መስፈርቶች መረምጥን ጊዜ የሚፈልግ በመሆኑ ነው፡፡

በአምስቱ ትምህርት ቤቶች ከሚገኙት "ሳይክሎች" መካከል ደግሞ ሁለተኛው "ሳይክል" የሚተላለፉትን ምክንያቶች መስፈሪያ አድርጎ ተመርጧል፡፡

አንደኛ፣ በ"ሳይክሎች" ከሚገኙ ተመራጭ የሚገኘው የመጻፍ ችሎታ ውጤት በተመሳሳይ የክፍል ደረጃ አመራሮችን ለመጥራት አፍፈት ተመራጭና ለመቅጥለው ሁለተኛ ደረጃ ትምህርት ቤት የሚጀመረው "ሳይክል" ጠቃሚ መሆኑን ስለሚጠብቅ ነው፡፡

ሁለተኛ፣ ከዚህ በኋላ ለመቅጥሉት የክፍል ደረጃዎች መለኪያ ተመሳሳይነት ወደፊት ለመጥፋት የመጣ ችሎታ መሰረት የሚጠሉባቸው ወሳኝ የክፍል ደረጃዎች በመሆናቸው በመጣ ችሎታቸው ላይ ለመታዩ ችግሮች ምንጭ የሆኑ ተለወጥዎቻችን ከወዲሁ አወቆ መፍትሄ መፈለግ ስለሚያስችል በታላሚን ሞና ተመርጧል፡፡

Tabachnick & Fidell (1996)፣ በአንድ ጥናት የሚጠቀሙ የናሙና ብዛት (No) $> 50 + 8m$ (m የነፃ ተለወጥብዘት) መሆን አለበት፤ በሚሉት መሰረት፣ በዚህ ጥናት ለናሙናነት የተመረጠ ተሳታፊ ተመሳሳይ ብዛት የኮከራንስን የናሙና መጠን ቀመር (Cochran's Sample Size Formula) በመጠቀም 265 እንዲሆን ተደርጓል፡፡ ቀመሩ የሚከተለውን ይመስላል፡፡

$$No = \frac{Z^2 P * Q}{D^2}$$

Where, No. = የተፈለገው የናሙና መጠን፣ Z = በ95 እርግጠኝነት የZ ዋጋ 1.96 ተደርጎ ይወሰዳል፤

P (maximum variability) = በታላሚው አካላዊ ውስጥ የሚፈጠር ፈውባህርይ ሲሆን ከዚህ በፊት የሚታወቅ ከሆነ በተለምዶ 0.5 ተደርጎ ተወስኗል፤

Q = 1-P ነው፡፡

D (Precision) = የስህተት ይሁንታ መጠን ሲሆን በተለምዶ 0.05 ተደርጎ ተወስኗል፤ ከላይ የቀረበውን የስርጭት ቀመር በመጥቀስ አንድ ቁጥሩ ከታወቀ የጥናት አካላዊ ውስጥ ወካይ የሆነ ናሙና ለመውሰድ የሚከተለውን ቀመር መጠቀም ቢገባ፡፡

$$n = \frac{no.N}{N+(no-1)}$$

$$N+(no-1)$$

n = የናሙና መጠን፣ no = ከላይ የቀረበው ቋሚ ቀመር ሲሆን 384 ተደርጎ ተወስኗል፡፡

N = የጥናቱ አካላዊ መጠን ነው፡፡

ስለሆነ ምን፣ የዚህ ጥናት የጥናት አካላዊ (N) = 853 ሲሆን፣ የናሙናው መጠን እንደሚከተለው ተሰልቶ 265 ሆኗል፡፡

$$n = \frac{384 * 853}{853 + (384-1)} = 265$$

$$853 + (384-1) = 265$$

2.3. የሚገኝ መሳተፊያ መሳሪያዎች

ለዚህ ጥናት የሚገኝ መሳተፊያ መሳሪያዎች የመጣ ክሂል ፈተናና የፅሁፍ መገቢያ ናቸው፡፡

2.3.1 የመጣ ክሂል ፈተና

የመጥፋት ክህል ፈተናው ተመሳሳይነት በደረጃቸው መመዝገብ የሚገባቸውን ክህሎት በተመለከተ ያሉበትን ደረጃ ለመፈለግ የሚያስችል ሲሆን የሚከተሉትን ነጥቦች ታሳቢ በመድረግ ተዘጋጅቷል፡፡

1. አንደኛ የርእስ አመራረጥ፡ - ተመሳሳይነት ከዚህ በፊት የነበራቸውን ልምድና የክፍል ደረጃ ከግምት ውስጥ በማስገባት ለድርሰት መፈጸም የሚሆኑ 10 ርእሶች በጥናቱ ተመሳሳይነት ከተመረጡበኋላ ድርሰት በሚያስተምሩ መመሪያ ተገምግሞ ለሁሉም የክፍል ደረጃዎች ተመሳሳይ የሆኑ ሶስት ርእሶች ብቻ ቀርበውላቸዋል፡፡ ተመሳሳይነትም ከእነዚህ ርእሶች አንዱን በመመረጥ ሶስት አንቀፅ ያለው አንድ ድርሰት እንዲፀፋ ተጠይቀው ፈለገዋል፡፡
2. ድርሰቱን የሚፅፍበት ቦታ፣ ጊዜና የቃላት መጠን፡ - የተመሳሳይነትን የመጥፋት ችሎታ ለመመዝገብ የተዘጋጀውን የመጥፋት ክህል ፈተና የትምህርት ቤቱን ርእሰመመሪያና የየክፍሎችን መመሪያ በማስፈቀድ ትምህርት ቤት ውስጥ አጥኝዎች ባሉበት በመደበኛው መርሃግብር እንዲፈተኑ ተደርጓል፡፡ ይህ የተደረገበት ምክንያት ተመሳሳይነት በተቃራኒ ፈረቃ እንዲመጡ ቢደረግ ለፈተናው ትኩረት ስለመደሰጠ ሁሉም ለጥናቱ የተመረጡ ተመሳሳይ ሊገኙ ስለመጣቸው ነው፡፡ የመጥፋት ክህል ፈተናው በአንድ ሰዓት ውስጥ ከግማሽ እስከአንድ ገፅ ወይም ከ150-200 በሚደርሱ ቃላት ከቀረቡላቸው ሶስት ርእሶች ውስጥ አንዱን በመመረጥ አንድ ድርሰት በነፃነት እንዲፀፋ ተደርጓል፡፡
3. የመጥፋት ክህል ፈተና አዘገጃጀት፡ - በመርሃግብርና በመመሪያ መፅሀፍ መሰረት የተዘጋጀ ሲሆን፣ የተመሳሳይነትን የቋንቋ አጠቃቀም የሃሳብ አንድነት አጠባበቅ፣ የሃሳብ አደረጃጀት፣ ወዘተ. ስህተቶች ለመግኘት አስችሏል፡፡
4. የፈተናው አስተራረም - በተለያዩ የክፍል ደረጃዎች የሚገኙ ተመሳሳይነት የፃፏቸው የመጥፋት ክህል ፈተናዎች በአንድ ቅጂ ተባዝተው በሁለቱ አጥኝዎች ታርመዋል፡፡ ፈተናዎቹ በሚታረሙበት ጊዜ (አባሪ "ለ" ይመለከቷል) ተመሳሳይ የሆኑ የወጣት አሰጣጥ ዘዴ ተግባራዊ ሆኗል፡፡ ይኸውም በአራማጆች መካከል የሚደረግ ልዩነት ለማጥበብና ተመሳሳይ የአስተራረም ስልት ለማስፈን ይቻላል፡፡ ይህን ድርሰት አስተራረም መመሪያው ተባዝቶ ሁለቱም አራማጆች ተጠቅመዋል፡፡ ባጠቃላይ በዚህ ጥናት “ተንታኝ” ዘዴ ተግባራዊ ሆኗል፡፡ ምክንያቱም ተንታኝ የመጥፋት ክህል መረማጭ ዘዴ የመጥፋት ፈተናውን አስተማማኝነትና ተጨማሪነት ከፍተኛ ያደርጋል (Weir፣ 1990)፡፡

2.3.2. የተመሳሳይነት የፅሁፍ መጠይቅ

የዚህ ጥናት የፅሁፍ መጠይቅ ዋና ዓላማ በተለያዩ የክፍል ደረጃዎች ላይ የሚገኙ ተመሳሳይነት ስለመጥፋት ክህል ያላቸው ተነሳሽነት፣ ፆታ፣ እድሜ የክፍል ደረጃ፣ የትውልድ ቦታ፣ የመጥፋት ክህል መስተመሪያ ዘዴ፣ የቤተሰብ መገናኛነት፣ የቤተሰብ የትምህርት ሁኔታና የቤተሰብ የኑሮ

ሁኔታ ከተመረቀች የመጥፋት ሥልጣን ታላቅ ተዘጋጅተው ቀርቦ ወላቸዋል፡፡ ጥያቄዎች ዝግና ክፍት እንዲሆኑ ተደርጓል፡፡ ዝግ ጥያቄዎችም በሊከርት ወይም በሬቲንግ ስኬል መልክ ቀርቦ ወላቸዋል፡፡

መጥፋቱ ሁለት ክፍል ያለው ሲሆን፤ በክፍል አንድ አጠቃላይ የተመረቀች መረጃ (ማለትም የክፍል ደረጃ፣ እድሜ ፆታ፣ የትውልድ ቦታ፣ የቤተሰብ የትምህርት ሁኔታ፣ የቤተሰብ መግረታቸውና የቤተሰብ የኑሮ ሁኔታ) ቀርቧል፡፡ የክፍል ደረጃው በሌላ ነገር ሳይወከል እንዳለ (5፣ 6፣ 7፣ 8 ተብሎ) የቀረበ ሲሆን፤ ፆታ የወንዶች በ"0" የሴቶች በ"1" ተወክሎ ቀርቧል፡፡ እድሜን አስመልክቶ ከ12 አመት በታች ያሉት በ"1" ከ12-15 በ"2" ከ15 በላይ ያሉት ደግሞ በ"3" እንዲወከሉ ተደርገዋል፡፡ የትውልድ ቦታን በተመለከተ ገጠር በ"1" ከተማ በ"0" ሲወከል፤ የቤተሰብ መመር አለመመር የተመረ በ"0" ያልተመረ በ"1" ተወክሏል፡፡ የቤተሰብ የኑሮ ሁኔታ የተሻለ በ"0"፣ መካከለኛ በ"1"፣ ዝቅተኛ በ"2" ተወክሏል፡፡ የቤተሰብ መግረታቸውን በተመለከተ ደግሞ የመግረታቸው በ"0" ሲወከል የመግረታቸው በ"1" ተወክሎ ቀርቧል፡፡ በክፍል ሁለት ከጥናቱ ጋር ተያያዥነት ያላቸው የተነሳሽነትና የመጥፋት ክሂል መስተመሪያ ዘዴ ጥያቄዎች በአዎንታዊና በአሉታዊ መንገድ ቀርቦ ወላቸዋል፡፡ ሁለቱም የቀረቡት በባለ አምስት ሊከርት ስኬል ሲሆን በቅደም ተከተል በጣም እስማማላሁ (5)፣ እስማማላሁ (4)፣ በመጠኑ እስማማላሁ (3)፣ አልስማማም (2)፣ በጣም አልስማማም (1) ነጥብ እንዲይዙ ተደርገዋል፡፡

2.4. የመረጃ መከታተያ መሳሪያዎች አስተማማኝነት

Cohen (2000) “አስተማማኝነትንና ትክክለኛነትን የመቅንሱ ነገሮችን ማሉ በማሉ መጥፋት ይቻላል ብሎ መከታተያ ሞዴሎች ነው፤ ይላሉ፡፡ ማሉ በማሉ መቆጣጠር ባይቻልም ምሁራን የመጥፋት ባለቤቶች ዘዴዎች ተግባራዊ በመድረግ መቅነስ ግን ይቻላል፡፡ በመሆኑም የፅሁፍ መጥፋት ጥያቄዎችን አስተማማኝነት በተመለከተ በመከታተያ እውቀት ያላቸውን ባለሙያዎች መጥፋቱን እንዲያይቅና ሃሳባቸውን እንዲሰጡ በመጥፋት፣ ከመላሾች የተገኘውን መረጃ መሳረት በመድረግ መጨመር የመኖርባቸው ጥያቄዎች ካሉ አዘጋጅቶ መጨመር፣ መሻሻል ያለባቸው ካሉ መሻሻል፣ መቅረት ያለባቸውን መስወጣት፣ ግልፅነት የጎደላቸውን መጠራራት፣ ወዘተ. የመላሾችን መረጃ መሳረት በመድረግም የመጥፋቶችን አስተማማኝነት፣ ከተቻለም ትክክለኛነትን መወሰን እንደሚቻል ያስገነዝባሉ (Muijs፣ 2004፣ ያለው፣ 1998 አ.ም)፡፡ በመሆኑም የጥያቄዎችን አስተማማኝነት ለመወቅ ‘ክሮንባክ አልፋ’ ተግባራዊ ተደርጓል፡፡ ምክንያቱም “ለመላሾች የተሰጡት አሜራጮች በሊከርት ወይም በሬቲንግ ስኬል መልክ ከሆነ ‘ክሮንባክ አልፋ’ ዘዴዎች ተመራጭ ትይዩራቸዋል” (ያለው፣ 1998፣ 220)፡፡

ከመፍክሩ ክሂሉ ፈተና የመግኘት መረጃ አስተማማኝነት በተመለከተ ደግሞ የአራማዎች አስተማማኝነት (Inter-rator Reliability) የክሮንባክ አልፋ ቀመርን በማጠቀም ተሰርቷል፡፡ ይኸውም ያለው (1998 አ.ም.) እና Cohen (2000) እንደሚሉት፤ ሁለትና ከዚያ በላይ የሆኑ ዳኞች አንድን ባህሪ በተለያዩ ሰዎች ላይ ተመልክተው እንዲገመገሙ ተመሳሳይነቱን እንዲያመለክቱ ቢደረግ እነዚያ ዳኞች የተመለከቱትን ነገር ምን ያህል በተመሳሳይ ሁኔታ ለመግምገም ምችለዋል የሚለውን የመግለጫ ነው፡፡ በአራማዎች መካከል ያለው አስተማማኝነትም $\alpha = .83$ ሆኖ ተገኝቷል፡፡ ይህም ተቀባይነት አግኝቶ ስራ ላይ ውሏል፡፡

2.5 የመረጃ ማሳሰቢያ ማረጋገጫ ትክክለኛነት

ትክክለኛነት የምርምር ትክክለኛነት (Research Validity) እና የመለኪያ ትክክለኛነት (Measurement Validity) ተብሎ በሁለት ይከፈላል (Dornyei፣ 2007)፡፡

2.5.1 የምርምር ትክክለኛነት

የምርምር ትክክለኛነት እንደገና ውስጣዊና ውጭዊ ትክክለኛነት (Internal and External Validity) ተብሎ ይከፈላል፡፡ ውስጣዊ ትክክለኛነት ማለት በምርምሩ የተገኘው ውጤት በጥናቱ ውስጥ በተጨማሪ ወይም ቁጥጥር ላይ በዋሉት ተለውጦች ምክንያት እንጂ በሌሎች ተለውጦች ምክንያት አለመሆኑን የመግለጫ ነው፡፡ ውጭዊ ትክክለኛነት ደግሞ የምርምሩን ግኝት ለሰፊው የጥናቱ አካላዊ (Population) ማጠቃለያ ላላችን የመግለጫ ነው (Dornyei፣ 2007፣ 46)፡፡

በመሆኑም የዚህን ጥናት ውስጣዊ ትክክለኛነት ከፍለግን ለመድረግ ከነፃ ተለዋዋጮች (ተሟላዎች ለመፍክሩ ክሂል ካላቸው ተነሳሽነት፣ ፆታ፣ እድሜ የክፍል ደረጃ፣ ከትውልድ በታ፣ ማህበራን ክሂሉን ከመቆጣጠሪያ በኋላ ዘዴ፣ ከቤተሰብ ማህበረሰብ፣ ከቤተሰብ የትምህርት ሁኔታና ከቤተሰብ የኑሮ ሁኔታ) እና ከጥገኛ ተለውጦ (ከተሟላዎች የመፍክሩ ክሂል ችሎታ) ውጭዊነትን ይህ ጥናት አልተመለከተም፡፡ Robson (1993) እንደሚሉት፤ መረጃ ማጣት (Setting)፣ ታሪክ፣ የተጠሪዎች ልዩ ባህሪ (Particular Constructs) በአንድ ምርምር ውጭዊ ትክክለኛነት ላይ ተፅእኖ የሚያሳድሩ ተለውጦች ናቸው፡፡ ከዚህ አንፃር የዚህን ጥናት ውጭዊ ትክክለኛነት ለመረጋገጥ፡ -

ሀ. ከተጠሪዎች አመራረጥ አንፃር፡ - Dornyei (2007) እና Singh (2006) እንደሚሉት፤ ወካይና መግለጫ ጥያቄ ስፈልጋል፡፡ ይኸውም ብዙ መግለጫ ከወሰድን የአካላዊን (Population) ባህሪ የበለጠ የሚገልጽ በመሆኑ በቀመሩ ማረጋገጫ ወካይና መግለጫ ተመርጧል፡፡

ለ. ከተጠሪዎች ልዩ ባህሪይና ከሞቼት (setting) አንፃር፡ - Marczyk et al. (2005) እንደሚሰረዱት ተጠሪዎች በባህሪይ፣ በሞቼት (Setting) ውስጥ ከሚገኝው ባህሪያቸው የተለየ ሁኔታ የሚሰሩ ከሆነ የምርምሩን ውጫዊ ትክክለኛነት ጥያቄ ውስጥ ይከቱታል፡፡ ለዚህም ሲባል፣ ለተሟላዎች የተሰጡት የመጻፍ ክሂል ፈተናና የፅሁፍ ማጠቃለያ በተመሳሳይ ጊዜ እንዲሆን ተደርጓል፡፡

2.5.2 የሚሰሩ ትክክለኛነት

የሚሰሩ ትክክለኛነት ደግሞ በተለያዩ ተለውጦች መካከል ያለን ዝምድና የሚመለከተውን መስፈርት ተኮር ትክክለኛነት (Criterion Validity)፣ በፈተና የተገኘው ውጤት በንድፈሃሳብ ካለው ጋር ያለውን ስምምነት የሚመለከተውን ትውራ ተኮር ትክክለኛነት (Construct Validity) እና የይዘት ትክክለኛነት (Content Validity) የያዘ ነው (Dornyei፣ 2007)፡፡

በዚህ መሰረት የፅሁፍ ማጠቃለያምሆነ የመጻፍ ፈተናውን የይዘት ትክክለኛነት Cohen (2000)፣ Mujis (2004) እና Weir (1990) እንደሚሉት፣ የፈተናውን ይዘት በባለሙያዎች በመስገምም የሁሉም ጥያቄዎች ወካይና ጠቃሚሆኑን ተረጋግጧል፡፡ ከዚህ በተጨማሪም የጥያቄዎችን ግልፅነት ለማወቅ የዋናው ጥናት መረጃ ከመሳተፍ በፊት ተመሳሳይ የክፍል ደረጃ ባላቸው ሌሎች ተሟላዎች ላይ ቅድመ ጥናት (Pilot test) ተካሂዷል፡፡ በመጨረሻም የተገኙ ተሞክሮዎችን በመከተት ዋናው ጥናት ተከናወኗል፡፡

2.6. የመረጃ መተንተኛ ስልቶች

በዚህ ጥናት ከመጻፍ ክሂል ፈተናና ከፅሁፍ ማጠቃለያ የተገኙ መረጃዎች በአሃዛዊ የመረጃ መተንተኛ ዘዴ ተተንትነዋል፡፡ ይኸውም የተሟላዎች የመጻፍ ክሂል ችሎታ በፈተና ተሰብስቧል፤ የተሰበሰበው ፈተና በሁለቱ አጥኚዎች (ባለሙያዎች) ታርሟል፡፡ በመቀጠል በሁለቱ አራማጆች መካከል ያለው የአስተራረም ስምምነት በኮከነስ ዲ የአስተማማኝነት መወሰኛ ዘዴ ተሰልቶ አስተማማኝ ሆኖ ስለተገኘ፣ የሁለቱ አራማጆች አማካይ ውጤት ተወስዶ ለትንተና ወሏል፡፡ ከዚያም በተሟላዎች የመጻፍ ችሎታና በነፃ ተለውጦች መካከል ያለው ዝምድና በድህረት ትንተና (Regression Analysis) ተሰርቷል፡፡ ድህረት ትንተና ያስፈለገ በትምክንያት፣ በአንድ ጥገኛ ተለዋዋጭ (የተሟላዎች የመጻፍ ችሎታ) እና ሁለትና ከዚያ በላይ በሆኑ ነፃ ተለዋዋጮች (የተሟላዎች ተነሳሽነት፣ ፆታ፣ እድሜ የክፍል ደረጃ፣ የትውልድ ቦታ፣ የመምህራን የመጻፍ መስተሟያ ዘዴ፣ የቤተሰብ መግረታቸው፣ የቤተሰብ የትምህርት ሁኔታና የቤተሰብ የኑሮ ሁኔታ) መካከል የሚኖረውን ግንኙነት ለመግለጽ ተሟላጭ ስለተገኘ ነው፡፡ ባጠቃላይ በዚህ ጥናት መጠናቀቅ ስታቲስቲክስ ተግባራዊ ተደርጓል፡፡

3. የጥናቱ ወጠክ ትንተናና ማበራረያ

3.1. የወጠክ ትንተና

የዚህ ጥናት የመጀመሪያው መሰረታዊ ጥያቄ፡ "የተመራጭ ተነሳሽነት፣ የመግፍ ክሂል መስተመሪያ ዘዴ፣ የቤተሰብ መሰረታዊ፣ የቤተሰብ የትምህርት ሁኔታ፣ የቤተሰብ የኑሮ ደረጃ፣ የተመራጭ የክፍል ደረጃ፣ የተመራጭ ፆታ፣ የተመራጭ እድሜ የተመራጭ የትውልድ ቦታ ከተመራጭ የመግፍ ችሎታ ጋር ምን አይነት ዝምድና አላቸው?"፣ የሚል ነበር፡፡ ሚሻው በመግፍ ፈተናና በተነሳሽነት የፅሁፍ መግቢያ ተሰብስቦ፣ በድረት ትንተና ተተንትኖ እንደሚከተለው በሰንጠረዥ 3.1 ቀርቧል፡፡

ሰንጠረዥ 3.1. በነጻ ተለወጦችና በመግፍ ክሂል ችሎታ መካከል ያለው ዝምድና” በድህረት ትንተና

አር (R)	አር ስኩየር (R ²)	አጀስትድ አር ስኩየር (Adjusted R ²)
.389	.151	.121

ከሰንጠረዥ መሠረት እንደሚቻለው፣ የተመራጭ ተነሳሽነት፣ የመግፍ ክሂል መስተመሪያ ዘዴ፣ የቤተሰብ መሰረታዊ፣ የቤተሰብ የትምህርት ሁኔታ፣ የቤተሰብ የኑሮ ደረጃ፣ የተመራጭ ፆታ፣ የተመራጭ የክፍል ደረጃ፣ የተመራጭ እድሜ የተመራጭ የትውልድ ቦታ ከተመራጭ የመግፍ ችሎታ ጋር ያላቸውን ዝምድና ለመግለጽ $R = .389$, $R^2 = .151$, $Adj R^2 = .121$ ሆኖ ይታያል፡፡

ከወጠክ መሠረት እንደሚቻለው፣ በአስተማማኝነት የሚለካው አቅም ያለው $Adj R^2 = .121$ ነው፡፡ ይህም ከላይ የቀረቡት ተለወጦች የመግፍ ክሂል ችሎታን መግለጻቸው በመግለጽ መንገድ የመተንበይ አቅም እንዳላቸው ያስረዳል፡፡ ምክንያቱም በድህረት ትንተና ተዛምዶ ከ0-1 ባለው ስኬል የሚወሰን ሆኖ፣ <0.1 ደካማ የመተንበይ አቅም፣ ከ0.11 - .3 መግለጻቸው የመተንበይ አቅም ከ0.31 - 0.5 መግለጻቸው የመተንበይ አቅም እና >0.5 ጠንካራ የመተንበይ አቅም የሚለመክሩ ይኖራቸዋል፡፡ በዚህ ጥናት የተገኘው ወጠክ (.121) ከ0.11 - 0.3 ባለው ያረፈ ስለሆነ፣ ነፃ ተለወጦቹ መግለጻቸው የመተንበይ አቅም እንዳላቸውሚረዳት ይቻላል፡፡

ሁለተኛው የጥናቱ መሰረታዊ ጥያቄ፡ "በመሰረታዊ ጥያቄ ቁጥር "1" ከቀረቡት ነፃ ተለወጦች መካከል ከተመራጭ የመግፍ ችሎታ ጋር የበለጠ አዎንታዊና አሉታዊ ዝምድና ያላቸው የትኞቹ ናቸው? የሚል ሲሆን፣ ትንተናው እንደሚከተለው በሰንጠረዥ 3.2 ቀርቧል፡፡

ሰንጠረዥ 3.2 ከተመራጭ የመግፍ ችሎታ ጋር የበለጠ አዎንታዊና አሉታዊ ዝምድና ያላቸው ተለወጦች ልዩነት በድህረት ትንተና

ነፃ ተለውጦዎች	B	Beta	የጉልህነት ደረጃ (Sig.)
የክፍል ደረጃ	1.189	.248	.001
እድሜ	1.049	.120	.104
ፆታ	-.739	-.068	.277
የትውልድ ቦታ	-2.159	-.169	.006
የቤተሰብ የትምህርት ሁኔታ	1.226	.113	.072
የቤተሰብ ማበረታቻ	.631	.045	.476
የቤተሰብ የኑሮ ደረጃ	.202	.021	.731
የተማሪዎች ተነሳሽነት	.937	.089	.214
የመፃፍ ክሂል ማስተማሪያ ዘዴ	-.203	-.022	.759

ከሰንጠረዥ እንደምንረዳው በBeta ልኬት የክፍል ደረጃ .248፣ እድሜ .12፣ የቤተሰብ የትምህርት ሁኔታ .113፣ የተማሪዎች ተነሳሽነት .089፣ የቤተሰብ ማበረታቻ .045፣ የቤተሰብ የኑሮ ደረጃ .021፣ የመፃፍ ክሂል ማስተማሪያ ዘዴ -.022፣ ፆታ -.068 እና የትውልድ ቦታ -.169 ሆኖ ከከፍተኛ ወደ ዝቅተኛ ያላቸውን አዎንታዊ ተዛምዶ ያሳያል፡፡ ይህም ማለት የክፍል ደረጃ ሲጨምር የመፃፍ ክሂል ችሎታ አብሮ ይጨምራል፡፡ የተማሪዎች የትውልድ ቦታ ከተማ ይልቅ ገጠር መሆን ለመፃፍ ችሎታ ዝቅተኛ (-.169) መሆን መንስኤ እንደሆነ ምያሳያል፡፡ በጉልህነት ማከን ማከራከር (Sig.)ም እነዚህ ሁለቱ ተለውጦች (የክፍል ደረጃና የትውልድ ቦታ) ጉልህ አስተዋፅኦ (>.01) ሲኖራቸው ሌሎች ተለውጦች ጉልህ አስተዋፅኦ የላቸውም፡፡

3.2. የወጠት ማበራረያ

የዚህ ጥናት የመጀመሪያውን ኦሪት አላማ "የተማሪዎች ተነሳሽነት፣ የመፃፍ ክሂል ማስተማሪያ ዘዴ፣ የቤተሰብ ማበረታቻ፣ የቤተሰብ የትምህርት ሁኔታ፣ የቤተሰብ የኑሮ ደረጃ፣ የተማሪዎች ፆታ፣ የተማሪዎች እድሜ፣ የትውልድ ቦታ ከተማዎች የመፃፍ ችሎታ ጋር ምን ዓይነት ዝምድና እንዳላቸው መወሰን" ሲሆን፣ ተለውጦቹ በድምር፣ ማከን ሻ የመተንበይ አቅም ($Adj R^2 = .121$) እንዳላቸው መረዳት ተችሏል፡፡ ይህም McGroarty (2009)፣ የተማሪዎች ማሳሳት፣ የመግሰራት የመፃፍ ክሂል ማስተማሪያ ዘዴ፣ የቤተሰብ ማበረታቻ፣ የቤተሰብ የትምህርት ሁኔታ፣ የቤተሰብ የኑሮ ደረጃ፣ ፆታ፣ እድሜ የትውልድ ቦታ በተማሪዎች የቋንቋ ትምህርት ላይ ተፅእኖ የሚያሳድሩ ዋና ዋና ተለውጦች ናቸው፤ ከሙሉት ሃሳብ ጋር በማከኑ ይስማማል፡፡ በተጨማሪም ጥናቱ፣ በክሂሉ ላይ ተፅእኖ ሊያሳድሩ የሚችሉ (በዚህ ጥናት ያልተዳሰሱ) ሌሎች ተለውጦች እንዳሉ ያመለክታል፡፡

ሁለተኛው የጥናቱ ንዑስ አላማ፣ "በመጀመሪያው አላማ ከቀረቡት ነፃ ተለወጦች መካከል ከተመረቀው የመጣ ፍችሎታ ጋር የበለጠ አዎንታዊና አሉታዊ ዝምድና ያላቸው የትኞቹ እንደሆኑ መለየት ነበር።፡ ይህን ለመለየት በተደረገው ትንተና ከተለወጦች መካከል የክፍል ደረጃና የትውልድ ቦታ በመጣ ፍችሎታ ላይ ጉልህ ተፅእኖ እንደሚሰሩ (<0.01 እንደሆኑ) መረጋገጥ ሲቻል፣ ሌሎች ተለወጦች ጉልህ ተፅእኖ እንደሌላቸው (>0.01 እንደሆኑ) መረጋገጥ ተችሏል፡፡ ይህም Gomathi (2014) ከገጠር የመጡት መረጃዎች ከከተማ እንደመጡት ተመረቀው አስፈላጊ የሆኑ የትምህርት መሳሪያዎች አይሟሉላቸውም፡፡ እናም እንደከተማ አደግ ተመረቀው ለትምህርት አይነቃቁም፤ ከሙሉት ሃሳብ ጋር ሲስማሙ ሌሎች ተለወጦች ከፍተኛ ተፅእኖ እንዳላቸው ከመግባት ረዳት ከ McGroarty (2009) እና ከሌሎች ሃሳቦች ጋር ብዙም አይጣጥሙም፡፡

4 ማጠቃለያ፣ መጀመሪያና ምክረ-ሃሳብ

4.1. ማጠቃለያ

የዚህ ጥናት ዋና ዓላማ በተመረቀው የመጣ ፍችሎታና በተፅዕኖ አሳዳሪ ተለወጦች መካከል ያለውን ዝምድና መለየት ሲሆን፣ ተዛምዶ የጥናት ንድፍን ተከትሏል፡፡ እንዲመለሱ የተፈለጉት መሳሪያዎች ጥያቄዎችም የሚከተሉት ናቸው፡

1. የተመረቀው ተነሳሽነት፣ የመጣ ፍችሎታ መስተሚያ ዘዴ፣ የቤተሰብ መሳሪያዎች፣ የቤተሰብ የትምህርት ሁኔታ፣ የቤተሰብ የኑሮ ደረጃ፣ የተመረቀው ፆታ፣ የተመረቀው እድሜ የተመረቀው የትውልድ ቦታ ከተመረቀው የመጣ ፍችሎታ ጋር ምን አይነት ዝምድና አላቸው?
2. በጥያቄ ቁጥር "1" ከቀረቡት ነፃ ተለወጦች መካከል ከተመረቀው የመጣ ፍችሎታ ጋር የበለጠ አዎንታዊና አሉታዊ ዝምድና ያላቸው የትኞቹ ናቸው?

እነዚህን መሳሪያዎች ለመለየት ትምህርት ቤቶች በቀላል እጣን ሞና፣ የክፍል ደረጃው በታላሚን ሞና፣ ተመረቀው በኮከራንስ የናሙና መጠን ቀመር (Cochran's Sample Size Formula) ተመርጠዋል፡፡ ከነዚህ ተመረቀው መረጃው በመጣ ፍችሎታ ፈተናና በፅሁፍ መግቢያ ተሰብስቦ በድህረት ትንተና ተተንትኗል፡፡ ውጤቱም፡

አንደኛ፣ የተመረቀው ተነሳሽነት፣ የመጣ ፍችሎታ መስተሚያ ዘዴ፣ የቤተሰብ መሳሪያዎች፣ የቤተሰብ የትምህርት ሁኔታ፣ የቤተሰብ የኑሮ ደረጃ፣ የተመረቀው ፆታ፣ የተመረቀው እድሜ የተመረቀው የትውልድ ቦታ ከተመረቀው የመጣ ፍችሎታ ጋር ምን አይነት ዝምድና አላቸው? ከሚሉ መሳሪያዎች ጥያቄ ምላሽ፣ መጠነ ፍችሎታ (.121) የመተንበይ አቅም (ዝምድና) እንዳላቸው መረዳት ተችሏል፡፡

ሁለተኛ፣ በጥያቄ ቁጥር "1" ከቀረቡት ነፃ ተላውጦዎች መካከል ከተመረዘው የመጣ ፍቅሎታ ጋር የበለጠ አዎንታዊና አሉታዊ ዝምድና ያላቸው የክፍል ደረጃና የትውልድ ቦታ በመጣ ፍቅሩ ክሂል ፍቅሎታ ላይ ጉልህ ተፅእኖ እንደሚሰራ ($<.01$ እንደሆነ) ሚጋገጥ ሲቻል፣ ሌሎች ተላውጦዎች ጉልህ ተፅእኖ እንደሌላቸው ($>.01$ እንደሆነ) ሚጋገጥ ተቆይቷል፡፡ በተጨማሪም የክፍል ደረጃ እየጨመረ ሲሄድ የተመረዘው የመጣ ፍቅሎታ አብሮ ሊጨምር እንደሚችል፤ ከከተማ ልጆች ይልቅ የገጠር ተመረዘው የመጣ ፍቅሎታ ዝቅተኛ እንደሚሆን አሳይቷል፡፡

4.2. መደምደም

ከትንተናው ውጤት በመነሳት ይህን ጥናት እንደሚከተለው መደምደም ተቆይቷል፡፡

1. የተመረዘው ተነሳሽነት፣ የመጣ ፍቅሩ ክሂል መስተመሪያ ዘዴ፣ የቤተሰብ መግረታቸው፣ የቤተሰብ የትምህርት ሁኔታ፣ የክፍል ደረጃ፣ የቤተሰብ የኑሮ ደረጃ፣ የተመረዘው ፆታ፣ የተመረዘው እድሜ የተመረዘው የትውልድ ቦታ ከተመረዘው የመጣ ፍቅሎታ ጋር መጠነኛ (.121) ተዛምዶ እንዳላቸው በጥናቱ ውጤት ሚጋገጥ ተቆይቷል፡፡ ይህ ማለት ከነዚህ ተላውጦዎች በበዛ ለመጣ ፍቅሎታ አዎንታዊ አስተዋፅኦ ያላቸው ሌሎች ተላውጦዎች እንዳሉ ያመለክታል፡፡
2. በቁጥር አንድ ከቀረቡት ነፃ ተላውጦዎች መካከል ከተመረዘው የመጣ ፍቅሎታ ጋር የበለጠ አዎንታዊና አሉታዊ ዝምድና ያላቸው የክፍል ደረጃና የትውልድ ቦታ መሆናቸው በጥናቱ ተረጋግጧል፡፡ ይህ ማለት፣ የክፍል ደረጃ እየጨመረ ሲሄድ የተመረዘው የመጣ ፍቅሎታ አብሮ ሊጨምር እንደሚችል፤ ከከተማ ልጆች ይልቅ የገጠር ተመረዘው የመጣ ፍቅሎታ ዝቅተኛ እንደሆነ ያሳያል፡፡ ይህም የክፍል ደረጃ መጨመር ለመጣ ፍቅሩ ክሂል ፍቅሎታ አዎንታዊ አስተዋፅኦ ሲኖረው፣ ገጠር መወለድ በበኩሉ ለመጣ ፍቅሩ ክሂል ያለው አስተዋፅኦ አሉታዊ እንደሆነ ያስገነዝባል፡፡

4.3. ምክረ-ሃሳብ

ከጥናቱ ከተገኙት ውጤቶች (መደምደምዎች) በመነሳት የሚከተሉትን ምክረ-ሃሳቦች መግንዘር ተቆይቷል፡፡

1. የተመረዘው ተነሳሽነት፣ የመጣ ፍቅሩ ክሂል መስተመሪያ ዘዴ፣ የቤተሰብ መግረታቸው፣ የቤተሰብ የትምህርት ሁኔታ፣ የተመረዘው የክፍል ደረጃ፣ የቤተሰብ የኑሮ ደረጃ፣ የተመረዘው ፆታ፣ የተመረዘው እድሜ የተመረዘው የትውልድ ቦታ ከተመረዘው የመጣ ፍቅሎታ ጋር መጠነኛ (.121) ተዛምዶ ብቻ እንዳላቸው ጥናቱ ውጤት አሳይቷል፡፡ ይህም ከነዚህ ተላውጦዎች በበዛ ለመጣ ፍቅሎታ አዎንታዊ አስተዋፅኦ ያላቸው ሌሎች ተላውጦዎች

እንደሚታዩ ያሳያል፡ ስለሆነም በዚህ ጥናት ያልተዳሰሱ ሌሎች የመፍ ክሂል ተፅእኖ አሳዳሪ ተላውጦቻችን ያካተተ ተጨማሪ ጥናት ቢደረግና ከክሂሉ ችሎታ ጋር ያላቸው ዝምድና ቢታወቅ፤

2. በቁጥር አንድ ከቀረቡት ነፃ ተላውጦቻች መካከል ከተመረዘው የመፍ ችሎታ ጋር የበለጠ አዎንታዊ ዝምድና ያለው የክፍል ደረጃ ሲሆን፤ የበለጠ አሉታዊ ዝምድና ያለው ደግሞ የትውልድ ቦታ እንደሆነ በጥናቱ ተረጋግጧል፡፡ ይህም ከከተማ ልጆች ይልቅ የገጠር ልጆች የመፍ ችሎታ ዝቅተኛ እንደሆነ የሚያሳይ ነው፡፡ ስለዚህ መምህራን የመፍ ክሂልን ሲያስተምሩ ለገጠር ልጆች የተለየ ትኩረት ቢሰጡላቸው ምክረ-ሃሳብ ይገባል፡፡

ዋቢ ፅሁፎች

- ሚረውአለሙ፡ (1996)፡፡ በሳል ድርሰት መስተረጃ፡፡ አ.አ.፤ ብርሃንና ሰላምማትሚ ድርጅት፡፡
- ሚረው አለሙ፡ (2003)፡፡ ዘመናዊ የአሚኛ ቋንቋ መስተረጃ ዘዴ፡፡ (፪ ዕትም)፡፡ አዲስ አበባ፡ አልፋ አሳታሚድርጅት፡፡
- በድሉ ዋቅጅራ፡፡ (1996)፡፡ በስነ ፅሁፍ ቋንቋ መስተረጃ፡፡ አዲስ አበባ፡ ንግድ ማትሚ ድርጅት፡፡
- ባዩ ይማም፡ (2000)፡፡ የአሚኛ ሰዋስው(የተሻሻለ)፡፡ አዲስ አበባ፡ ት.ሚሚሚድ
- ሰለሞን ሀለፎም፡ (1989)፡፡ “አሚኛን በመስተረጃ ዘዴነት የቃል ፅህፈት (Dictation) ማ፡፡ ” ለአሚኛ መስተርስ ዲግሪ ምዝገባ የቀረበ ጥናታዊ ፅሁፍ (ያልታተመ)፡፡ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፡ የቋንቋዎችና ሥነ ፅሁፍ ክፍል፡ አዲስ አበባ፡፡
- ተስፋዬ ሸዋዬ፡ (1986)፡፡ አንገብ የሚዳትና የመፍ ችሎታን መዳበር፡፡ አዲስ አበባ፡ ት.ሚሚሚድ
- ጌታቸውቸርነት፡፡ (2001)፡፡ "በደብረ ሚቆስ ከተማ የሚኖሩ የ8ኛ ክፍል ሴትና ወንድ ተመረዘው የመፍ ክሂል ችሎታን ፅሁፍ ጥናት፡፡ " (ያልታተመ ሁለተኛ ዲግሪ መመረቂያ) አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ድህረ ምረቃ መርሀ ግብር፡ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ስነ ጽሑፍ ትምህርት ክፍል፡ አዲስ አበባ፡፡
- ፋንቱ ደምሴ፡፡ (1989)፡፡ "የፆታ ልዩነት አሚኛ ቋንቋን በመመር ረገድ ያለው ማ፡፡ በእንጦሩ አጠቃላይ ሁለተኛ ደረጃ ትምህርት ቤት የ11ኛ ክፍል ተመረዘው የቋንቋ ብቃት ላይ የተካሄደ ጥናት፡፡ " (ያልታተመ ሁለተኛ ዲግሪ መመረቂያ) አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ድህረ ምረቃ መርሀ ግብር፡ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ስነ ጽሑፍ ትምህርት ክፍል፡ አዲስ አበባ፡፡

ያለው እንዳውቀው ሆኖ፡፡ (1998)፡፡ የጥናቱ ማረጋገጫ ማረጋገጫና አተገባበር (ሁለተኛ እቅድ) ፡
በህገ ዳር፣ አብዛኞቹ ምረቃ ቢሮ፡ ፡

Abu Shawish, J. (2009). “Analysis and Assessment of Palestinian EFL Majors’ Written English”. Unpublished Ph. D. Thesis. Sudan University of Science and Technology. Cartum.

Adas, D. and Bakir, A. (2013). Writing Difficulties and New Solutions: Blended Learning as an Approach to Improve Writing Abilities. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3 (9), 254-266.

Adeyemi, D.A. (2008). The Gender Factor in Composition Writing with the Use of the Cooperative and

Individualized Approaches at a Junior Secondary School in Botswana, *Journal of Educational Enquiry*, 8 (1), 1-9.

Bilal, H.A., and et al. (2013). Investigating the Problems Faced by the Teachers in Developing English Writing Skills. *Asian Journal of Social Science and humanities*, 2(3), 238-244.

Callahan ,F. J. and Clark, L. H. (1988). Teaching in the Middle and Secondary Schools: planning for competence. (Third Ed.), Macmillan publishing company.

Carpenter, P.C. & Lehrer, R. (1999). Teaching and Learning Mathematics with Understanding. In E. Fennema & Romberg, T. A. (Eds). *Mathematics classrooms that promote understanding*. London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Chase, B.J. (2011). “An Analysis of the Argumentative Writing Skills of Academically Underprepared College Students” Unpublished Doctor of Philosophy Thesis, Columbia University, Columbia.

Chokwe, M.J. (2011). “Academic English in Writing in English Second Language Contexts: erceptions and Experiences of First Year University Students and Tutors.” Unpublished Degree of Master, Specialization in TESOL, University of South Africa.

Cliff, A. and Hanslo, M. (2009). The design and use of alternate assessments of academic literacy as selection mechanisms in higher education. *Southern African Linguistics and Applied Language Studies*, 27(3), 265-276.

Clouthier, G. & Shandola, D. (1993). Teacher As Researcher. In Owens, D.T. (ed). *Research Ideas for the Classroom: Middle Grades Mathematics*. New York: Macmillan Publishing Company.

- Collier, Virginia P. (1988). "The Effect of Age on Acquisition of a second Language for School"
George Mason University.
- Creswell, J.W. (2012). *Educational Research: Planning, Conducting and Evaluating Qualitative and Quantitative Research*. Boston: Pearson Education Inc.
- Cumming, A. (2003). Experienced ESL/EFL writing instructors' conceptualizations of their teaching: Curriculum options and implications. In B. Kroll (Ed.), *Exploring the dynamics of second language writing* (pp. 71-92). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Dorneyei, Z. (2007). Attitudes orientations and Motivation in Language Learning. *Advances in theory, Research and Applications Language Learning. A Journal of research in language studies*. V.53, pp 3-32.
- Elashri, I.I. (2013). "The Effect of the Gener-Based Approach to Teaching Writing on the EFL AL-Azher Secondary Students' Writing Skills and Their Attitudes towards Writing." Unpublished Phd Dissertation, Faculty of Education, Department of Methods and Curriculum, Mansoura University, Mansoura.
- Finlay, L. (2004 April). Where the Boys are. *Today's Parent*, 21(3), 65-68.
- Fisher, R. (2012). Teaching Writing: a Situated Dynamic. *British Educational Research Journal*, 38(2), 299 - 317.
- Fisher, R., Michill, D. and Twist, L. (2011). Evaluation of Every Child a writer Report 2. Teaching and Writing in EC2W Classes. University of Exeter and National Foundation for Educational Research. DfE RR1086.
- Farooq, M.S., Uzair-Ui-Hassan, M., Wahid, S. (2012). Opinion of Second Language Learners about Writing Difficulties in English Language. *A Research Journal of South Asian Studies*, 27(1), 183-194.
- Gomathi, B. S. (2014). "Enriching the skills of Rural Students with Effective Methods of teaching English language using LSWR skills. *International Journal of Education and Information Studies*. 4(2), 65-69.
- Granville, S. and Dison, L. (2009). Making connections through reflection: writing and feedback in an academic literacy programme. *Southern African Linguistics and Applied Language Studies*, 27(1), 53-63.

- Harmer, J. (2001). *The Practice of English Language Teaching*. London: Prentice Hall international.(UK) Ltd.
- Hirst, E, Henderson, R, Alan, M, Bode, J and Kocatepe. (2004). Repositioning academic literacy: Charting the emergence of a community of practice. *Australian Journal of Language and Literacy*, 27(1), 66-80.
- Hughes, A. (1989). *Testing for Language Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hurlock, E., B. (1972). *Child Development*. New York: MacGraw. Hill Book Company.
- Hutchinson, T. and Waters, A. (1987). *English for Specific purposes: A Learning Centred Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hyland, K. (2003). *Second Language Writing*. Hong Kong: Cambridge University Press.
- Javed, M., Juan, W.X. and Nazli, S. (2013). A Study of Students' Achievement in Writing Skills of the English Language. *International Journal of Instruction*, 6(2), 129-144.
- Kilpatrick, W.H. (1985). *Foundations of Method*. New York: Macmillan.
- Lea, M.R. and Street, B.V. (1998). Student Writing in Higher Education: an academic literacies approach. *Studies in Higher Education*, 23(2), 157-172.
- Lydia, Muthoni kamau. (2013). "Relation ship between family back ground and Academic Performance of Secondary School Students": A case of Siakago Division,Mbeebre Notrh District,Kenya.
- Marczyk, G., Dematteo, D. & Festinger, D. (2005). *Essentials of Research Design and Methodology*. USA: John Wiley & Sons,Inc.
- McGroarty, Mary (2009) " Language attitude,Motivation, and Standards." In Mckay, Sandra Lee and Hornberger,Nancy H. (2009) *Sociolinguistics and Language Teaching*. USA: Cambridge University Press.
- Mochesela, P.R. (2007). "The Role of the Problem Based Approach In the Performance of Grade 9 Learners In Solving Word Problems." Unpublished Masters Paper, University of South Africa, Mathimatics Education, South Africa.
- Moochi, C. N.,Isaac, M. B. and Ipara,P.O. (2013). Performance Differences and Gender in Kiswahili Creative Writing: A Case Study of Selected Secondary Schools in Nyamira County, Kenya, *In the Journal of Pan African Studies*, 6(1), 37-52.

- Moore, R. (1998). How science educators construe student writing. In Angelil-Carter, S. (Ed.) *Access to success: Literacy in academic contexts*. Cape Town: University of Cape Town Press.
- Muijs, D. (2004). *Doing Quantitative Research in Education with SPSS*. London: Sage Publications
- Munro, J. (2003). Fostering Literacy across the Curriculum. *International Journal of Learning*, 10(1), 327-336.
- Myhill, D. and Fisher, R. (2010 eds.). Writing Development: Cognitive, Socio cultural, Linguistic Perspectives. *Journal of Research in Reading*, 33(1), 35-44.
- Nacira, G. (2010). "Identification and Analysis of Some Factors' Poor Writing Productions: The Case Study of 3rd Year Students at the English Department – Batna University." Unpublished Phd Dissertation, University of Setif, Faculti of Letters and Social Sciences, Department of Social Sciences, Setif.
- Niven, P.M. (2005). Exploring first year students' and their lecturers' constructions of what it means to read in the humanities discipline: a conflict 162 of frames? *South African Journal of Higher Education*, 19(4), 777-789.
- Nunan, D. (1989). *Designing Tasks for the Communicative Classroom*. Cambridge: CUP.
- Patrick, N.L. (2009). The Power of Problem Based Learning (PBL) in the EFL Classroom. *Polglossia*, 16(1) 41-48.
- Pintrich, R. and Shunk, H. (2002). *Motivation in Education theory*. New York: Cambridge university press
- Richards, J. C., & Renandya, W. A. (2003). *Methodology in language teaching: An anthology of current practice*. (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Richards, J.C. & Rodgers, T.S. (2001). *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richardson, V. (2003). Constructivist pedagogy. *Teachers College Record*, 105(9), 1623-1640.
- Robinson, P. (2001). *Cognition and 2nd language instruction*. U.N: Cambridge University press.
- Robson, C. (1993). *Real World Research: A Resource for Social Scientists and Practitioner Researchers (2nd Ed.)*. UK: Blackwell Publishing.
- Rogers, C.G., Galloway, D., Armstrong, D. and Leo, E. (2000). Gender Differences in Motivational Styles. *European Education*, 32(4), 79-99.

- Russell, D.R. (2002). *Writing in the academic disciplines: A curricular history*. Carbondale, IL: Southern Illinois University Press.
- Sage, S.M. (2000). A Natural Fit: Problem-based Learning and Technology Standards. *Learning & Leading with Technology*, 28(1), 6-17.
- Savery, J.R. (2006). Overview of problem-based learning: Definitions and distinctions. *The Interdisciplinary Journal of Problem-based Learning*, 1(1), 9-20.
- Savery, J.R., & Duffy, T.M. (1995). Problem Based Learning: An Instructional Model and Its Constructivist Framework. *Educational Technology*, 35(5), 31-38.
- Savery, J. R., & Duffy, T. M. (2001). *Problem-based learning: An instructional model and its constructivist framework (Tech. Rep. No. 16-01)*. Bloomington: Indiana University, Center for Research on Learning and Technology.
- Savin-Baden, M., & Major, C.H. (2004). *Foundations of problem-based learning*. New York: Open University Press.
- Shwartz, S. (2004). Should young people delay college? A Modest Proposal. *Phi Kappa Phi FORUM*, 84(4), 37-48.
- Silva, T. (1990). Second language writing: Research insights for the classroom. In B. Kroll (Ed.), *Second language composition instruction: developments, issues, and directions in ESL* (pp.11-23). Cambridge: Cambridge University Press.
- Silva, T. (1993). Toward an Understanding of Distinct Nature of L2 Writing: The ESL Researc and its Implementations. *TESOL Quarterly*, 27(4), 657-675.
- Silver, EA.; Kilpatrick, J.& Schlesinger, B. (1990). *Thinking Through Mathematics: Fostering Inquiry And Communication In Mathematics Classrooms*. USA: College Board Publications.
- Singh, Y. K. (2006). *Fundamentals of Research Methodology and Statistics*. New Delhi: New Age International Publishers.
- Skinner, E. C. (1985). *Educational psychology*. (4thed). New York: prentice. Hall.Inc.
- Solvberg, A.M. (2003). Computer-Related Control Beliefes and Motivation: A Panel Study. *Journal of Research on Technology in Education*, 34(4,), 473-487.
- Spencer, B. (2007). Towards greater equality: Power and role relations involved in response to student writing. *Language Matters: Studies in the Languages of Africa*, 38(2), 299-315.

- Styati, E.W. (2010). "The Effectiveness of Clustering Technique to Teach Writing Skill Viewed from Students Linguistic Intelligence" Unpublished Masters Thesis, Sebelas Maret University Graduate School English Education Department, Sebelas Maret.
- Tudor, L. (1986). *Learner centeredness as language Education*. New York. Cambridge university press.
- Weir, C. (1990). *Communicative Language Testing*. London: Prentice-Hall International (UK) Ltd.
- Zhu, W. (2004). Faculty views on the importance of writing, the nature of academic writing and teaching and responding to writing in the discipline. *Journal of Second Language Writing*, 13(1), 29-48.

2. የሰው ግድያ ወንጀል፡ የወንጀሉ ነባራዊ ሁኔታ፤ አፈጻጸሞች ምክንያቶች በምስራቅ ጎጃም ዞን አሜሪካ ክልል፤ ኢትዮጵያ

1አለማዊ ሁሉንም የሰው ግድያ ወንጀል-1አለማዊ

1. የህግ ትምህርት ቤት፤ ደብረ ሚካኤል ዩኒቨርሲቲ፤ ኢትዮጵያ
2. የህግ ትምህርት ቤት፤ ደብረ ሚካኤል ዩኒቨርሲቲ፤ ኢትዮጵያ
3. የህግ ትምህርት ቤት፤ ደብረ ሚካኤል ዩኒቨርሲቲ፤ ኢትዮጵያ

አፅረኦት-ፅሁፍ

የግለሰቦች በህይወት የሚገኝ መግቢያ በተለያዩ የዓለም አቀፍ፣ አህጉራዊ እና ሀገራዊ የሰብዓዊ መብት ቃልኪዳኖች ላይ እውቅና እውቅና ያገኘ መሆኑን ማረጋገጥ ስላለበት ሲሆን፣ የዚህ መግቢያ ጋሬጣ ከሆኑ ድርጊቶች አንዱ በግለሰቦች የሚፈጸም የሰው መግደል ወንጀል ምክንያቶች ከመሰበረሰቡ በህላዊ፣ መሰበረረውና ኢኮኖሚያዊ ሁኔታ አንፃር ይለያያሉ፡፡ በምስራቅ ጎጃም ዞን በሰሜን ሰሜን-ምሥራቅ አማርኛ ክልል የሰው ግድያ ድርጊቶች ተፈፅመዋል፡፡ የዞኑ ፖሊስ መመሪያ ለዚህ ክፍተኛ የሰው መግደል ወንጀል መንስኤዎችና ምክንያቶች ሁኔታዎችን በመመርመር አስፈላጊ የሆኑ የህግ፣ አስተዳደራዊ እና ተቋማዊ እርምጃዎችን የሚጠቁም ጥናት እንዲሰራለት ደብረ ሚካኤል ዩኒቨርሲቲን በጠየቀው መሆኑን ይህ ጥናት ተሰርቷል፡፡ ጥናቱ በዞኑ ካሉ 20 ወረዳዎች 5 ወረዳዎች ላይ ያተኮረ ሲሆን እነዚህም በድህነት አመት ውስጥ ከፍተኛ የሰው መግደል ወንጀል ያስተናገዱ ናቸው፡፡ ጥናቱ ማከናወንና አይነታዊ የጥናት ዘዴን የተጠቀመ ሲሆን በጥናቱ ከ2005 እስከ 2010 ዓ.ም. ውስጥ ያገኙ 100 የሰው ግድያ መዝገቦችን ላይ ማከናወን የሚገባ መሆኑን በማሳሰብ በመጠቀም ሚኒስትር ተሰብስቧል፡፡ እንዲሁም ደግሞ አይነታዊ የሚገባ መሆኑን በማሳሰብ በመጠቀም ከአቃቤ ህጎች፣ ዳኞች እና የህግ ታራሚዎች ጋር ቃለ መጠይቅ ተደርጓል፡፡ እንዲሁም ከሚኒስትሮች፣ ከሀገር ሽማግሌዎች እና የሀይማኖት አባቶች፣ ከፖሊስ፣ ከመሰበረሰብ ተወካዮች፣ ከወረዳ ሚኒስትሮች ተወካዮች፣ ከአስተዳደርና ፀጥታ ተወካዮች፣ ከሜዳ አስተዳደር ተወካዮች፣ ከሚረጋገጡ ቤት አስተዳደር እና ከሴቶችና ህፃናት ፅ/ቤት ተወካዮች ጋር ቡድን ተኮር ወይይቶች ተደርገዋል፡፡ የትናቱ ውጤት እንደሚሰጥ በዞኑ

ከሚፈጸሙ ሙግድያዎች 49 በመቶ በሽመጻ፤ የሚፈጸም ሲሆን ጅንፍ በመገል የሚታወቀው በሽመጻ፤ ጭፍ ላይ የሚገለጸው የብረት ማጠናከሪያ ከፍተኛ አስተዋፅኦ እያበረከተ ነው፡፡ በተለየ ትኩረት የሚችሉ የግድያ አይነቶች በቡድን የሚፈጸሙ ሙግድያዎች እና በቤተሰብ መሀከል የሚፈጸሙ ሙግድያዎች እንደሆኑ ጥንቱ ያሳያል፡፡ ግምገማ ምንም የግድያ መንስኤዎች ድንገተኛ እና እለታዊ ግጭት፣ የሚፈጽሙ ግጭት፣ ቂምጣቀል እና ደካማ የፍትህ ስርዐት እንደሆኑ ተለይተዋል፡፡ ፡ የሚፈጽሙ አስተዳደርን ማሻሻል፣ የግጭት አስወጋጅ አደረጃጀቶችን እና የሀይማኖት አባቶች መኖርን ማስደግጥ ለሙሉም ፖሊስ መዋቅርን ማጠናከር ችግሩን ለመቀነስ የሚረዱ ዋነኛ የመፍትሄ ሀሳቦች ናቸው፡፡

ቁልፍ ቃላት፡ - ሰው መግደል፣ የሚፈጽሙ ግጭት፣ በቀል፣ ሀይማኖት እና ወንጀል

1. የሰው መግደል ወንጀል በምስራቅ ጎጃም ዞን

1.1. በምስራቅ ጎጃም ዞን የስድስት አመት የሰው መግደል ወንጀል አሀዛዊ መረጃ

በምስራቅ ጎጃም ዞን ባለፉት ጥቂት አመታት ውስጥ ያለው የሰው ግድያ ወንጀል ማጠን አንዴ ከፍ አንዴ ዝቅ እያለ የሚታይ ነው፡፡ በአንድ ዓመት የሚቆንስበት ሁኔታ ከዚያም በሌላ ፍውዓት ደግሞ የሚጨምርበት ሁኔታ አለ፡፡ ከዞኑ ፖሊስ መሪዎች በተገኘ መረጃ መሰረት ከ2005 እስከ 2010 ዓ.ም. ባሉት ስድስት አመታት ብቻ 914 የሰው ግድያ ድርጊቶች ተፈፀመዋል፡፡ ይህም መላት በየአመቱ በአማካይ 152 ሰዎች በሰው ይገደላሉ፡፡ የሚከተለው ሰንጠረዥ በ20 የዞኑ ወረዳዎችና ከተሞች ባለፉት ስድስት አመታት የነበረውን የሰው ግድያ ማጠን የሚያሳይ ነው፡፡

ተ.ቁ	ወረዳ/ከተማ	2005	2006	2007	2008	2009	2010	ድምር	ደረጃ
1	ቢቡኝ	8	8	2	5	2	3	28	16ኛ
2	ስናን	5	4	8	4	4	3	28	16ኛ
3	ጎዛም	14	10	17	17	13	14	85	1ኛ
4	ማቻከል	8	10	11	5	15	6	55	7ኛ
5	ደብረ ኤልያስ	11	4	8	5	5	8	41	12ኛ
6	ባሶሊበን	15	13	16	8	16	16	84	2ኛ
7	አዋበል	9	5	12	2	8	6	42	11ኛ
8	አነደድ	10	5	3	7	4	3	32	15ኛ
9	ደባይ	10	5	3	6	7	10	41	12ኛ

10	ደጀን	2	9	10	6	13	15	55	7ኛ
11	እነ ማይ	6	7	10	12	13	10	58	4ኛ
12	ሸበል	12	15	8	16	10	19	80	3ኛ
13	እናርጅ	14	13	7	4	12	7	57	5ኛ
14	ጎንቻ	8	6	10	14	7	10	55	7ኛ
15	እነ ብሴ	9	10	4	10	14	9	56	6ኛ
16	ሁለትእጁ	7	10	9	13	6	5	50	10ኛ
17	ደ/ማ	4	5	4	10	9	3	35	14ኛ
18	ብቸና	2	4	1	1	5	1	14	19ኛ
19	ደጀን ከተማ	2	0	0	0	0	1	3	20ኛ
20	ሞገ	4	1	4	0	2	4	15	18ኛ
ድምር		160	144	147	145	165	153	914	

ሰንጠረዥ 1፡ በምስ/ጎ ዞን የስድስት አመት የሰውግድያ ድርጊት በቁጥር (ምንጭ የምስራቅ ጎጃምዞን ፖሊስ መመሪያ)

ከሰንጠረዥ በግልፅ እንደሚታየው ከ2006 እስከ 2008 ዓ.ም. ባሉት ሶስት አመታት የሰውግድያ በመቆየት ምልክት ቀንሶ የነበረ መሆኑን ነው፡ ስንደር ግን ቀጥሎ ባሉት ሁለት አመታት መላትም በ2009 እና 2010 ዓ.ም. ቁጥሩ ከሰንጠረዥ ቀድሞ ከተመለከተው አመክሮ ከፍ እያለ መምጣቱን መታዘብ ይቻላል፡፡

የስድስት አመቱ መረጃ የሚያሳየው ጎዛም 85 የሰውግድያ በማስተናገድ ግንባር ቀደም መሆኑንና ችግሩ በወረዳው እጅግ አሳሳቢ ደረጃ ላይ እንደሚገኝ ነው፡ ከጎዛም በመቆየት ምልክት በባሰረበን ወረዳ 84 እንዲሁም በሸበል 80 ግድያዎች ተፈፀመዋል፡፡ የእኒህን ሶስት ወረዳዎች መረጃ በአራተኛነት ከተቀመጠው እነ ማይ ወረዳ ጋር ስናነፃፅር ጉልህ ልዩነት መጥቷል፡፡ በእነ ማይ ወረዳ ባለፉት ስድስት አመታት 58 የሰውግድያዎች የተፈፀሙ ሲሆን በሶስተኛ ደረጃ ካለው የሸበል ወረዳ በ22 ግድያ ያነሰ ነው፡ ይህም ጎዛም፣ ባሰረበን እና ሸበል ወረዳዎች በተለየ ሁኔታ ለችግሩ ተጋላጭ የተለየ ትኩረት እንደሚያስፈልጋቸው ያሳያል፡፡ በዚህ ረገድ በስድስት አመታት ውስጥ ዝቅተኛ የሰውግድያ ያስተናገዱት ወረዳዎች ቢቡኝና ስናን ሲሆኑ እያንዳንዳቸው 28 የሰው ግድያ ብቻ አስተናግደዋል፡፡

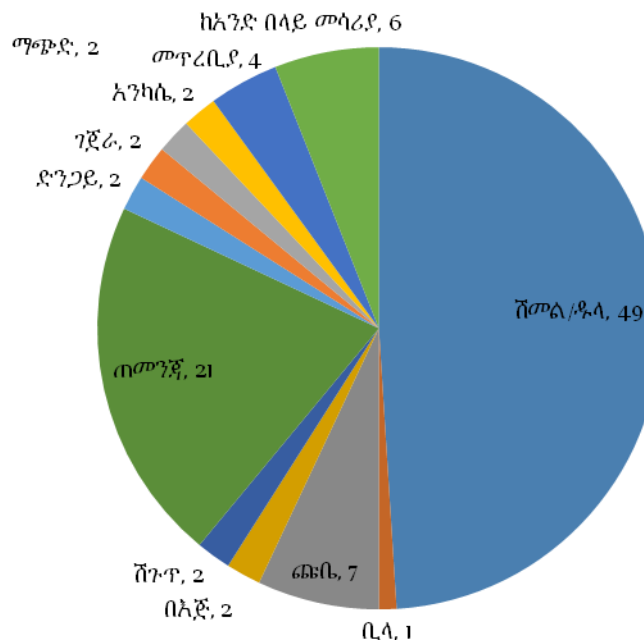
በሌላ በኩል የአራቱ ከተማ መስተዳድሮች መረጃ የመጭመል ከተው የሰው ግድያ በደብረ መርቆስ እጅግ የከፋ መሆኑን ነው፡፡ በከተማው ባለፉት ስድስት አመታት 35 ግድያዎች ሲፈፀሙ ይህም ቢቡኝ (28)፣ ስናን (28) እና አነደድ (32) ወረዳዎች እያንዳንዳቸው ከስተናገዱት ግድያ የበለጠ ነው፡፡ በተቃራኒው በደጀን ከተማ ባለፉት ስድስት አመታት የተከሰቱት የሰው ግድያዎች 3 ብቻ ናቸው፡፡

2. በምስራቅ ጎጃም ዞን የሰው ግድያ ወንጀል መላ ለጮች

2.1. ዋነኛ የግድያ መሳሪያዎች

የሰው ግድያ ድርጊቶች በተለያዩ መሳሪያዎች የሚፈፀሙ ሲሆን የጥናታችን አካል በነበሩት አምስት ወረዳዎች ከተመረመሩ መዝገቦች እና ከቡድን ተኮር ወይም መረዳት እንደተቻለው የመሳሪያዎቹ አይነት ላይ ገደብ እንደሌለና በሁሉም አይነት መሳሪያ እየተፈፀመ መሆኑን ለመረዳት ተችሏል፡፡ ከነዚህም ውስጥ የጦር መሳሪያ እና ሽመል ዋነኞቹ ናቸው፡፡

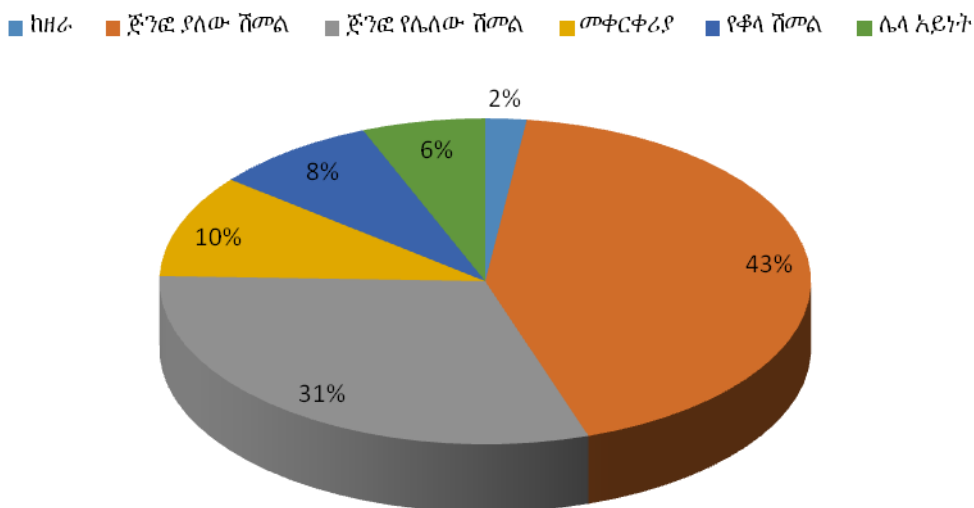
የግድያ መሳሪያ አይነቶች

ፓይ ቻርት 1: የግድያ መሳሪያዎች

ከላይ ካለው ሥራ ቻርት መረዳት እንደሚቻለው ከተመረመሩ 100 የግድያ ወንጀል መዝገቦች ውስጥ ግማሽ የሚገኙት ግድያዎች የተፈፀሙ በሽመል ወይም በዱላ መሆኑን ነው፡፡ በሽመል የሚፈፀም ድብደባ የሰው ህይወትን እንዲቀጥፍ ትልቁን አስተዋፅኦ እያደረገ ያለው ደግሞ በአካባቢው አጠራር ጅንፍ በመጣል የሚታወቀው በሽመል ጩሳይ የሚከለቀው የብረት ማጠናከሪያ ነው፡፡ ለወንጀል አፋፃሚዎች ትልቅ አስተዋፅኦ እያደረገ ያለው ጅንፍ ላይ ህጋዊ ክልከለ ተጥሎ ቁጥጥር እየተደረገ ባይሆንም አንዳንድ አካባቢዎች ላይ ጅንፍ ያለው ሽመል ይዞ ከገጠር ወደ ከተማ እንዳይገቡ የሚደረግባቸው ሁኔታዎች እንዳሉ መግንዘብ ተችሏል፡፡ በተለይም የገበያ ቀናት ላይ ከመጠጥ ጋር ተዳብሎ ለሰው ህይወት መጥፋት ምክንያት እየሆነ ስለሆነ በሙሉ የተጀመሩ የቁጥጥር ስራዎች እንዳሉ ለመረዳት ተችሏል፡፡

የሽመሉ አይነት

ሥራ ቻርት 2: የሽመሉ አይነት

ከሥራ ቻርት 2 እንደምንረዳው በሽመል ከተፈፀሙት 49 የሰው ግድያ ወንጀሎች ውስጥ ውስጥ 43 በመቶ የሚገኙት የተፈፀሙ ጅንፍ ባለው ሽመል መሆኑን ነው፡፡ መረጃው በመሰብሰብ ተወቅቶ ግድያው የተፈፀመው ጅንፍ ባለው ሽመል መሆኑ በግልፅ ከተመለከተ ብቻ በዚህ መላኬስር የመዝገብን ዲሆን ሽመል መሆኑ ብቻ ተገልጿል ነገር ግን ልዩ መላኬስሪያ ተቀማጠላት ጅንፍ የሌለው ሽመል በሙሉ ወስደነዋል፡፡ በመሆኑም ጅንፍ በሌለው ሽመል ተፈፅሏል በሙሉ ከተመዘገበው 15 የሰው ግድያ ወንጀሎች ውስጥም ጅንፍ ባለው ሽመል የተፈፀሙ ግድያዎች ሊኖሩ

የሚቻሉበት እድል አለ፡፡ ይህ ከግምት ውስጥ ሲገባ በዘኑ በሽሜል ከሚፈጸሙ የሰው ግድያ ወንጀሎች ውስጥ በጅንጩ ሽሜል የሚፈጸሙ የአንበሳውን ድርሻ እንደሚይዝ መደምደም ይቻላል፡፡

በሌላ በኩል ሽጉጥና ጠመንጃ ከሽሜል በመቀጠል ዋናኛ የግድያ መሳሪያ ናቸው፡፡ የጦር መሳሪያ መያዝ በዘናችን ልክ እንደክብር መላጫተደርጎ የሚቆጠር ሲሆን ያለእድሜን ደብ ከልጅነት ጀምሮ መሳሪያ መያዝ ይዘወተራል፡፡ የእከሌ ልጅ መሳሪያ አለውመጣል እንደጀብድ እና ዝና ሆኖ ይቆጠራል፡፡ ይህም በመሀበረሰብ ውስጥ ተቀባይነትን ለመቅረፍ ብሎም እንደሴት መግባቱ እና መስፈራሪያም ይቆጠራል፡፡

ከግድያ ወንጀል ጋር በተያያዘ በተለይም የግድያው መነሻ በቀል ሲሆን ተገዳዩ ዝግጁ ሆኖ ይጠብቃል ተብሎ ስለመግመት ገዳዩ ከሽሜል ይልቅ የጦር መሳሪያ የሚጠቀሙበት እድል ሰፊ ነው፡፡ ይህም በመያዳግም ሁኔታ ነፍስን ለማጥፋት ካለ ከፍተኛ ቅድመዝግጅት እና የመግደል ሀሳብ ጋር ይያያዛል፡፡ በሽሜል የሚፈጸም ድብደባ በመጀመሪያ መግደልን አላማ አድርጎ ላይፈጸም የሚችል ሲሆን ወድያው ሞትን ባያስከትልም እየዋለ እያደረ እንዲሁም ተደብዳቢው እየታከመ እያለ ለእልፈተ ህይወት የሚጠቃበት ሁኔታ ሊፈጠር ይችላል፡፡ ከዚህም መረዳት የሚቻለው ጥቃት ፈፃሚው ከያዘው አላማ አንፃር የግድያ መሳሪያውም ሊለያይ እንደሚችል ነው፡፡ በመሆኑም በጦር መሳሪያ ተጠቅሞ ጥቃት ያደረሰ ግለሰብ የመግደል አላማውን በበለጠ ግልፅ አድርጎ ያሳያል መላት ይቻላል፡፡

የመሳሪያውን ህጋዊነት በተመለከተ ግድያ የሚፈጸሙ አልፎ አልፎ በህጋዊ መሣሪያ ቢሆንም አብዛኛውን ጊዜ ግድያ የሚፈጸምባቸው መሣሪያዎች ህገወጥሆነት ውይይት ላሉ፡፡

የመሳሪያው ህጋዊነት	በቁጥር
ህጋዊ/የተመዘገበ	7
ህገወጥ	13
የሚገኝ/ፖሊስ	3

ሰንጠረዥ 2: የጦር መሳሪያው ህጋዊነት

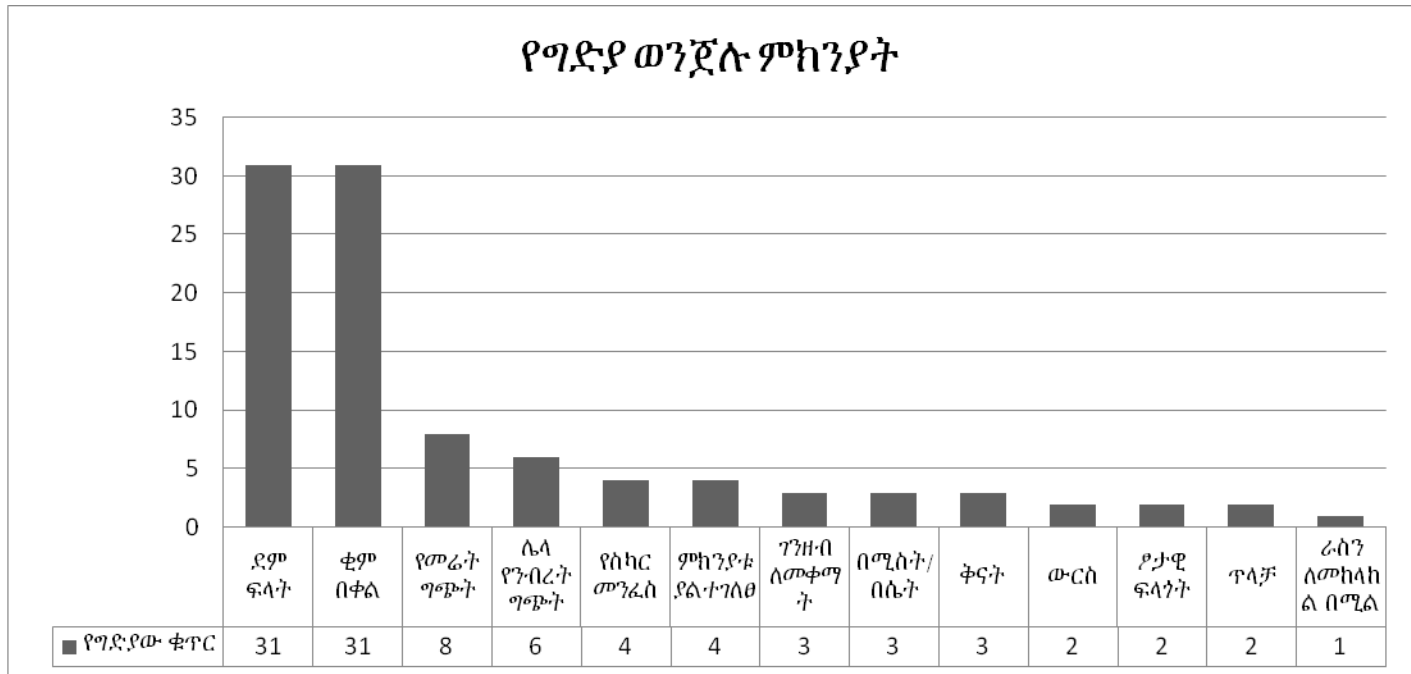
በተደረገው የመከታተያ ምርመራ መሰረት በጦር መሳሪያ በተፈጸሙት 23 የግድያ ወንጀሎች ስለመሳሪያው ህጋዊነት ከላይ ካለው ሰንጠረዥ መረዳት ይቻላል፡፡ በዚህም ከ23ቱ የግድያ ወንጀሎች ከግማሽ በላይ የሚሆኑት ህገወጥ በሆነ መሳሪያ የተፈጸሙ ነበሩ፡፡ እዚህ ድምዳሜ ላይ ከመደረሱ በፊት በተለይም በህገወጥ መሳሪያ ግድያውን የፈጸሙ ግለሰቦች በተደራረቡ

ወንጀል የሚከሰት መሆኑን ታሳቢ ተደርጓል፡፡ ህገወጥ መሳሪያዎችን እየተሰሩ ያሉ የተለያዩ የቁጥጥር ስራዎች ቢኖሩም የህገወጥ የመሳሪያ ዝውውርን በተደራጀ መልኩ እና በህግ መቃቀፍ በታገዘ ሁኔታ ከመቆጣጠር አንፃር ከፍተኛ ክፍተት አለ፡፡ መንግስት ጣልቃ ገብቶ ከእንደዚያ አይነት ድርጊት እንዲቆጣጠር እና መሳሪያ የሚይዘውም ሰው ራሱን ያወቀ መሆኑን መረጋገጥ አለበት፡፡ ህጉ የፀጥታ አካላት ቅድመመከላከል እንደያደረጉ ማቆ ሆኗል ተብሎ ይተቻል፡፡ ሰንጠረዥ እንደሚመለከተው በግለሰብ መሳሪያዎች ከሚፈጸሙ ወንጀሎች ባሻገር በመንግስት መሳሪያ የሚፈጸሙ የግድያ ወንጀሎችም ትኩረት እንደሚሰጥ ያሳያል፡፡ ፖሊስና ሚኒሻዎች በአደራ የሚከጥቸውን የጦር መሳሪያ በሌሎች በመጣጥብ ወይም አሳልፎ በመከገብ ከሚከሰተው የግድያ ወንጀል በተጨማሪ ራሳቸው በወንጀሉ ተሳታፊ የሚሆኑበትና የነፍስ ማጥፋት የሚያደርሱበትም አጋጣሚ አለ፡፡

ከላይ እንደቀረበው በመሳሪያ እና በሽመል የሚፈጸሙ የግድያዎች የተለመዱና መደበኛ የግድያ መንገዶች ሲሆን አልፎ አልፎ አሰቃቂና ለየት ያሉ የግድያ አይነቶችም ይስተዋላሉ፡፡ ለምሳሌ በ2005 እና 2006 በተለይ በደጋማው ሁለት እጁ እነሴ አካባቢ በመጥረቢያ ወይም በፋስ ከትክቶ መግደል ይስተዋል ነበር፡፡ በሌላ በኩል ወንጀሉ የተፈጸመው በደም ፍላት ወይም ጊዜአዊ ጡንባብ በሚሆንበት ጊዜ ገዳዩ በአካባቢው ባገኘው ነገር ድርጊቱን ሲፈፅም ይስተዋላል ለምሳሌ ቢላ፣ ድንጋይ ወይም መቀርቀሪያን ማነሳት ይቻላል፡፡

3. በምስራቅ ጎጃም ዞን የሰው ግድያ ምክንያቶች

በምስራቅ ጎጃም ዞን የሰው ግድያ ከጊዜ ወደ ጊዜ እንዲጨምርና አሁን ባለንበት ዘመን ሁሉ አሳሳቢ ሁኖ እንዲቀጥልና እንዲፈጸም ያደረጉ የተለያዩ ምክንያቶች እንዳሉ በቡድን ተኮር ወይይትና ለናሙኑ ከተወሰዱና ከታዩት መዛግብቶች ለማወቅ ተችሏል፡፡ ምክንያቶችም ለሰው ግድያ በዞኑ እንዲፈጸም በጣም በከፍተኛ ደረጃ አስተዋፅኦ እያደረጉ ያሉትንና ዝቅተኛ አስተዋፅኦ እያደረጉ ያሉትን ምክንያቶችን ከናሙኑ ከተወሰዱ መዛግብቶችና በቡድን ተኮር ወይይቶች ለማወቅ ተችሏል፡፡

ግራፍ 2: የ ግድያ መነሻዎች

3.1. በድንገተኛ እና እለታዊ ግጭት (ደምፍላት)

ከላይ ከተቀመጠው ግራፍ እንደምንረዳው ለሰው ግድያ ወንጀል ምክንያት ከሆኑት ውስጥ የአንበሳውን ድረሻ የሚዘከሩ ደም ፍላጎትና ቂም በቀል ናቸው፡፡ ለግድያ ምክንያት የሆኑትን ለመለየት ለናሙና ተመርጠው ከታዩት 100 መዛግብት ውስጥ 31 የሚሆኑት የግድያ ወንጀሎች የተፈፀሙት ምክንያት በድንገተኛ እና እለታዊ ግጭት በተፈጠሩ ፀባች ነው፡፡ ይህ ማለት በዝሆኑ ለግድያ መነሻ ከሆኑት ነገሮች 31 ፕረሰንት የሚሻፍነው በድንገተኛ እና እለታዊ ግጭት ምክንያት የሚፈጠሩ ናቸው፡፡ ሰዎች ነገሮችን ታግሰው ማለፍ ሲችሉ በትንሽና በቀላል ነገር በተለይም ደግሞ መጠጥ ከወሰዱ ስሜታዊ በመሆን ሰውን በመምታት ለግድያ ምክንያት እየሆኑ ነው፡፡ ሰዎች ተራ እና ቀላል በሆነ ነገር ስሜታዊ በመሆን የሚያመጣውን ተጠያቂነት በሰከነ መፈሰስ ማከብ ባለመቻል ምክንያት ለሰው ህይወት መጥፋት ምክንያት እየሆኑ ይገኛሉ፡፡ በደም ፍላጎት የሚፈጠሩ የህይወት መጥፋት ገዳይ ሆኑ ብሎ ለመግደል አቅዶበት ወይም የሆነ ጥቅም ለመግኘት ብሎ የሚያደርገው ሲሆን ተጎጂ ከተመታ በሁሉ ወዲያው ወይም በህክምና እርዳታ ላይ እያለ ህይወቱ ሊያልፍ ይችላል፡፡ በናሙና ከታዩት መዛግብቶች መካከል ለሰው ግድያ ከፊት ለፊት የሚታዩ ወምክንያት ደም ፍላጎትና ቂም በቀል ይሁን እንጂ ከተለያዩ ባለድርሻ አካላት ጋር በተደረገ ቡድን ተኮር ውይይትና ከታራሾች ጋር በተደረገ ቃለ መጠይቅ ለግድያ

ወንጀል ትልቁ ምክንያት መሬት መሆኑን እና በመሬት የተነሳ ግጭት ደምፍላትን አምጥቶ ወይም ቁምአስይዞ ለሰው ግድያ እያበቃ መሆኑን ለማንዘብ ተችሏል፡፡

3.2. ቂምበቀል

ከላይ በሰንጠረዥ እንደምንመለከተውልክ እንደ ደምፍላት ሁሉ ቂምበቀል ሌላኛው ለሰውልጅ ግድያ ወንጀል እንደዋና መነሻ ሆኖ ይገኛል፡፡ ይህም መላት ቂምበቀልና ደምፍላት ለሰው ግድያ ምክንያት ሆነ ውክተኛዎች ውስጥ የመጀመሪያውን ደረጃ ይሸፍናሉ፡፡ ቂምበቀልና ደምፍላት በጋራ ሆነ ውክተኛዎችና ከመዛግብት ከተለዩት ወደ 13 ምክንያቶች ውስጥ ከ60 ፐርሰንት በላይ የመሆኑን ይሸፍናሉ፡፡ ለጥናቱ ናሙና ከተመረጡት 100 የሰው ግድያ መዝገቦች ውስጥ 31 መዝገቦች ለግድያው መፈጠር ምክንያት ቂምበቀል መሆኑን ያስረዳሉ፡፡ በመዛግብት ምርመራ ከተለዩ ምክንያቶች በተጨማሪ በቡድን ተኮርና ወይይትና በቃለ መጠይቅ በተገኙ መረጃወች ቂምበቀል በዞኑ ለሰው ግድያ ወንጀል መከፋፋት ትልቅ አስተዋፅኦ እያደረገ መሆኑ ተገልጿል፡፡

በምስራቅ ጎጃም ዞን ቤተሰቡ በሰው እጅ የተገደለበት ለአቅመአዳም የደረሰ ወንድ ካለ ከቻለ ገዳዩን ካልሆነ ደግሞ የገዳዩን የቅርብ ሰው የመግደል ባህላዊ ግዴታ አለበት፡፡ ደመዳሰ ይመልስ አንድ ሰው ሰርገላ ይወይም የሆነ ጉዳይ ላይ ቁምአይፎክርም ወይም አያቅራራም፡፡ ከዚህ በተጨማሪም በዝሆኑ ደም መመላለስ እንደባህል በመቆጠሩና ደም ሳይመልሱ መቅረት ጥቃትና በተለያዩ መልኩ ስለሚያሰድብ ትልቅ ለሰው ግድያ ምክንያት ሊሆን ችሏል፡፡ “ወንድሙ በሰው ተገድሎበት ድግስ ተጠርቶ ወደድግሱ ከጓደኞቹ ጋር ሂዶ የታደመወጣት ምግብ ቀርቦለት ማገድ (ወጥ) አድርጉልኝ ብሎ ቢጠይቅ አወጥተህ አትበላም በማለት በአሸመኛ ስለተሰደበ ወድያውኑ የወድሙን ገዳይ ቤተሰብ የሆነን ሰው ለመግደል ተገድቷል፡፡” የደም መመላለስ አስከፊ ግፅታዊ ደግሞ ብዙ ጊዜ ገዳይ ስለሚጠፋ በደም መመላለስ ስርአት ተጠቂ የመሆኑ ውስጥ የሚገኝ ደለዊደካማ በመሆኑ ቤት የተገኘ የገዳይ የቅርብ ሰው መሆኑ ነው፡፡ ይህም በሁሉም ጥናቱ በተሰራባቸው ወረዳወች የሚከተለው ለሰው ልጅ ግድያ ምክንያት የሆነ መከፋፈል ባህል ሆኖ አግኝተነዋል፡፡ ደም መመላለስ ብዙ ጊዜ የሚከሰተው ዝምድና በሌላቸው ሰዎች መሆኑ ነው፡፡

3.3. የመሬት ግጭት

ከላይ በሰንጠረዥ እንደተገለፀው ከጊዜ ወደ ጊዜ በምስራቅ ጎጃም ዝሆን ለሰው ግድያ ወንጀል መከፋፋት የመሬት ግጭት የራሱ ድረሻ አለው፡፡ ለናሙና ከታዩት 100 ጥፋተኛ ተብላው ወሰኔ ካገኙት ከባድ የግድያ ወንጀል መዝገቦች ውስጥ 8ቱ የወንጀል መዝገቦች ለወንጀሉ መከሰት ቀጥተኛ ምክንያታቸው መሬት መሆኑን ያስረዳሉ፡፡ ይህም መላት ከተዘረዘሩት ወደ 13 ከመደርሱ ምክንያቶች ውስጥ ከ100 ፐርሰንት 8 ፐርሰንቱን በመሻፈን በሶስተኛ ደረጃ መሬት ተቀምጧል፡፡

ይሁን እንጅ ከታራሞች ጋር በተደረገ ቃለማከይቅና በቡድን ተኮር ወይይት የተገኘው መረጃ ለብዙ ሰው ግድያ ወንጀል ምክንያት መሄት ትልቁን ድርሻ ይይዛል፡፡ በመሄት ጉዳይ የተነሳ ግጭት ደም ፍላትን አምጥቶ ወይም ቂም አስይዞ ለሰው ግድያ እያበቃ ይገኛል፡፡ ለናሙኑ ከተወሰዱ መከላከያዎች (በማጠና ዊ) የተገኘው መረጃ እና በቡድን ተኮር ወይይትና በቃለማከይቅ (ዓይነታዊ) የተገኘው መረጃ በዚህ መልኩ ተጣጥሞ ሊታይ ይችላል፡፡ በአምነቱም ወረዳዎች በተካሄደ የቡድን ተኮር ወይይትና በሶስቱም መረጃ ሴቶች (በደብረ መርቆስ፣ ሞገስና ብቸና) ከታራሞች ጋር በተደረገ ቃለ-ማከይቅ በአካባቢው ለሰው ግድያ ዋና መነሻ መሄት መሆኑን ሁሉም ተስማሚ ወጣታል፡፡

መሄት በምክራቅ ጎጃም ዞን ለሰው ግድያ ትልቅ ምክንያት የሆነ በት ብዙ ምክንያቶች እንዳሉት በጥናቱ ላይ በቡድን ተኮር ወይይት የተሳተፉ አካላት በሰፊው አብራርተዋል፡፡ ከሁሉም በላይ ለአካባቢው መሀበረሰብ መሄት ትልቁ ሃብት ብቻ ሳይሆን የሀብቶችም ሁሉ ምንጭ ነው፡፡ በዞኑ በጥሩ የኑሮ ደረጃ ላይ መኖር የሚቻለው በከተማም ሆነ በገጠር መሄት ካለው ነው፡፡ በዚህም ምክንያት የሀብቶች ሁሉ የበላይ የሆነ ወንጭና የሀብቶች ምንጭ የሆነ ወንጭ መሄት ለማግኘት ህብረተሰቡ የማይሞክረው ነገር የለም፡፡ ለዚህም ህጋዊ በሆነ ምሆኑ ህጋዊ ባልሆነ (ወንጀል መፈጸም ጭፍኖ) መንገድ መሄት ለማግኘት ይሞክራል፡፡ ሌላው ፍትሀዊ የሆነ የመሄት ስርጭት አለመኖሩ መሄት ለሰው ግድያ ወንጀል መነሻ እንዲሆን አድርጓል፡፡ ሃብት ያላቸውና አቅም ያላቸው ሰዎች በተለያዩ መንገድ (በመከራየትና በእዳ ሰበብ) ብዙ መሄት ይዘው የሚጠቀሙ ሌላ መሄቱ የተወሰደበት በህግ አግባብ ተከራክፎ የመክሙክር እድል የለኝም ብሎ በመከላከል ገድሎ ወይም በዛቻ መሄቱን ለመክሙክር ይሞክራል፡፡

ከምንም በላይ ግን መሄት እንዲህ ለግድያ ምክንያት የሆነ በት ምክንያት ተብሎ በሁሉም የቡድን ተኮር ወይይት በተለይም ከፍትህ አካላትና ከገጠር መሄት አጠቃቀም ባለሙያ የተወከሉት በአፅንኦት የገለጹት የክልሉ የገጠር መሄት አዋጅ የነበረበት ክፍተት ነው፡፡ የክልሉ የመሄት አስተዳደር አዋጅ 133/98 ዋና ክፍት የነበረው ወርስን በተመለከተና የወራሽነት ደረጃዎች ላይ ነበር፡፡ ወራሾችን በአራት ደረጃዎች በመክቀመጥ የሚጀመረው ደረጃ ለአቅመ አዳም ያልደረሱ እስከ 18 ዓመት ያሉት ህፃናት፤ በሁለተኛ ደረጃ የሚጀመረው ደረጃ ወራሽ ከሌሉ ከ18 ዓመት በላይ ሆኖ መሄት የሌለው፤ በሶስተኛ ደረጃ ከ18 ዓመት በላይ ሆነው መሄት ያላቸው እና የሚጨረሻ ደረጃ ወራሽ የሚሆኑ እናትና አባት በመላት ያስቀምጥ ነበር፡፡ ችግሩ ይፈጠር የነበረው የሚጀመረው ደረጃ ወራሽ ህፃን (እስከ 18 ዓመት እድሜ ካለ ነው፡፡ ሚኒስቴሩ ለምሳሌ 12 ገመድ መሄት ካለው ሁሉንም በህጉ መሰረት የሚወርሰው ህፃኑ ነው ምንም እንኳን ከ18

አሙት በላይ የሆኑና ሜት የሌላቸው ወንድሞችና እህቶች ቢኖሩትም ፡ ይህን ኢ-ፍትሃዊ የሆነ ን የ ሜት ወርስ ለመከላከልና ሜት ለመገኘት እድሜቸው ከ18 በላይ የሆኑት በተለይም ምንም ሜት የሌላቸው ልጆች የመጀመሪያ ደረጃ ወራሽ የሆነውን ህፃን ለመገደል ይዳዳሉ፡ ፡ በቅርቡ ተሻሽሎ የወጣው የ ሜት አዋጅ ቁጥር 252/2009 በወርስ ምክንያት የመጥጣውን ኢ-ፍትሃዊ የሆነ የ ወርስ ሂደት በመስተካከልና ሁሉም የሚችሉ ልጆች ባላቸው ደረጃ ኢንዱክፈሉ በማድረጉ በዚህ ምክንያት የ ሚኒስቴር ወን ግጭት ሊቀንሰው እንደሚችል ይጠበቃል፡ ፡

ሌላው ከላይ ከተገለጸው ጋር በተመሳሳይ መልኩ የነበረው የ አዋጅ ቁጥር 133/98 የ ክልሉ የ ሜት አዋጅ ክፍተት የቤተሰብ አባል በሚል ለወራሽነት የሚያበቃበት ስርአት ነው፡ ፡ የእናት አባቱን ሜት በተዘዋዋሪ ለመወረስ የፈለገ ሚዛናዊ ምርጫ የነበረው የ ወለደውን ልጁን እናት አባቱ ቤት ላይ በመስቀመጥ የቤተሰብ አባል በሚል ለወራሽ እንዲበቃ ማድረግ ነበር፡ ፡ የልጅ ልጅ ሆኖ ሚች ቤት የገባው በተለይም ህፃን ከሆነ የሚችል ልጅ የሆነ ከ18 አሙት በላይ የሆነና ምንም ሜት የሌለው ቢሆንም ሜት በወርስ ሙሉ ለሙሉ የሚጠብቀውን ማረት ለህፃን የልጅ ልጅ ስለሆነ ዋና ልጅ ይህን ህፃን ለመገደል ይሞክር ነበር፡ ፡

ከወረዳ እስከ ቀበሌ የሚገኙ የ ሜት አስተዳደር ባለሙያዎች ብቁና የሰለጠኑ እንዲሁም ከብልሹ አሰራር የጸዱ አለመሆናቸው ችግሩ እንዲባባስ አድረጓል፡ ፡ የገጠር ሜትን የሚሞሩት ብዙ ጊዜ በሜት አስተዳደር የሰለጠኑ ባለሙያዎች ሳይሆኑ ከተለያዩ ሴክተር መስሪያ ቤት እየተወጣጣ የሚጥኩ ባለሙያዎች ናቸው፡ ፡ ሚዛናዊ የ ሚዛኑ በሜት አስተዳደር ወይም ሚዛኑ ይመጥናል ተብሎ የሚታሰብ በመከላከል የሰለጠኑ ሳይሆኑ በመሆኑና የቆዩ፡ በመንፈስም የህግ ሚዛኑ የሰለጠኑ፤ ጂኦግራፊ ያጡ ወይም ግብርና የተመሩ ግለሰቦች ናቸው፡ ይህም ህጉን በትክክል በመተግበርና ፍትሀዊነት በመክፈን በኩል ችግር ስለሚፈጥር ህብረተሰቡ የግሉን መፍትሄ እንዲፈልግ ይገፋፋዋል፡ ፡

ሜት በ1989 ሲደለደልም ቢሆን ሳይንሳዊ በሆነና በተሟላ የሰው ሃይል የተሰራ አልነበረም ፡ ድልድላዊ የተሰራው ከገበሬ ኮሚቴ ተዋቅሮ ሳይንሳዊ ባልሆነ መንድና ትክክለኛ ሚዛኝ ሳይያዝ መሆኑ ችግር ፈጥሯል፡ ፡ የተመዘገበ ሚዛኝ ባለሙያም ምክንያትና ድልድላዊ ፍትሀዊነት የጎደለውን ውተብሎ የክልሉ መንግስት ስላመነ በትም የሜት ባለይዞታነት ሚዛን ጫደብተር ለመስራት ያመኙ ዘንድ ትቸታ የሚባል ስርአት ተዘርግቷል፡ ፡ በመስተቸት ለትክክለኛው ባለይዞታ ለሆነ ግለሰብ የሜት ባለይዞታነት ሚዛን ጫደብተር ለመስራት በሚሞክርበት ጊዜ በትቸታ ሜት የተነጠቀ ካለ ወደ ግድያና ፀብ የሚመራበት ሁኔታ ይታያል፡ ፡

ከዚህ በተጨማሪም በማሰብ ላይ ውሃ ለቀቀክብኝ፣ ግጥሜን አበላህብኝ፣ ሜት ገፋህብኝ፣ የወል ሜትን ገፋተህ አረስህ በሚሉ ሜት ነክ ሰበቦች ወደ ግጭት በመግባት ለግድያ ሲያደርሱ ይስተዋላል፡፡ በአጠቃላይ ከላይ በተገለጹት ዋና ዋና ምክንያቶችና ሜት ለሰው ግድያ ወንጀል በዞኑ ውስጥ ሚፀምቀዳሚ ምክንያት መሆኑን የቡድን ተኮር ወይይት ተሳታፊዎች ጋር በተደረገ ቃለመጠይቅ ለመንገዝ ተችሏል፡፡

3.4. በፍትህ አሰጣጥ ባለሚረከቡ ወይም በሀሰት ማሰራጨ

በፍርድቤት የፍትህ አሰጣጥ ስርዓት ሁሉም ነገር ውሳኔ የሚሰጠው ማስረጃን ማስረት በማድረግ መሆኑ እመኑ ነው፡፡ ከማስረጃዎችም መካከል የአይን ምክክር ዋና ማስረጃ በመሆን ያለግላል፡፡ ለዚህም ነው ምክክሮች የፍርድቤቶች አይንና ጀሮናቸው የሚገለጹ፡፡ ይሁን እንጂ ከቅርብ ጊዜ ጀምሮ በምክራቅ ጎጃም ዞን የአይን ምክክሮች እውነትን ከመናገር ይልቅ በሀሰት በመመከር የሚፈልጉትን ለመጥቀምና የሚፈልጉትን ለመውደቅ በማሰብ የፍርድቤቶችን ስራ በማሳላሽ በፍትህ አሰጣጡ ላይ አሉታዊ ተፅእኖ አሳድረዋል (Mekonnen Nigusie and Aberha Melese, Perjury in East gojjam zone, 2009, debre markos university, p 31)፡፡ በዞኑ የሀሰት ምክክርነት ሰዎች ያለአግባብ እንዲታሰሩና ጥፋተኛ የሆኑትም ያለአግባብ ከተጠያቂነት ነፃ እንዲሆኑ እያደረገ ይገኛል፡፡ ይህ ችግር እየሰፋ በሄደ ቁጥር ህብረተሰቡ በፍትህ ላይ ያለውን አሜታ በመሰጠት ፍትህን በራሱ እጅ ለመስጠት ስለሚችል ለሰው ግድያ ማሰራጨ ምክንያት ይሆናል፡፡ ምክክሮች በሀሰት ከተደራጁ የፍትህ አካላት በተለይም ዓ/ህግ እና ፍ/ቤት ስህተት እንዲሰሩ ምክንያት ይሆናል፡፡

የአይን ምክክሮች ህግን በመተርጎም በኩል የፍትህ አካላት ላይ ተፅዕኖ ባያደርጉም የፍትህ አካላት በተለያዩ ምክንያት ስህተት ሊሰሩ ይችላሉ፡፡ ህግን በትክክል ቢተረጉም ህብረተሰቡ ህጉን አምኖ በትና ተቀብሎት የወጣ ካልሆነ ፍትህዊ አይደለም ብሎ በማሰብ የራሱን እርምጃ እንዲወስድ ሊያደርገው ይችላል፡፡ እንደምሳሌ የሚጠቀሰው ወንጀል ሰርተው ሚሚያ ቤት ቆይተው በይቅርታና በምህረት ሲወጡ በተለይም ተጎጂ የሆኑት የሚሰሩ ሰብክ ፍሎች ተገቢ ነው ብለው ሰለሚያምኑ ለብቀላ ይገፋፋሉ፡፡

በአጠቃላይ ፍትህ በተለያዩ ምክንያት ሲዛባና ተገቢ የሆነ ውሳኔ አላገኘሁም ብሎ ሚሰራ ሰብክም ሆነ የግል ተበዳይ ሲያምኑ ፍትህን በእጁ ለመግኘት ወንጀል ይሰራል፡፡ ይህም በምክራቅ ጎጃም ዞን ለሰው ግድያ ወንጀል እንደአንድ ምክንያት ይወሰዳል፡፡

6. በምስራቅ ጎዛምዞን ለሰውግድያ ወንጀል ምቹና አበረታች ሁኔታዎች

7.1. ማጠጥ

በዋናነት ለሰውግድያ ወንጀል ምቹ ሁኔታዎች ተደርገው ከሚወሰዱ ነገሮች አንዱ የአልኮል ማጠጥ እንደሆነ ይገለጻል፡፡ በተለይም ወጣቱ በገባያ እና በበአላት ቀናት ከማጠን ባለፈ በማጠጥ ለወንጀል እንደሚሳሉ ሚረጃዎች ያመለክታሉ፡፡ ማጠጥ በጠጠብ ሰዓት ያለፈ ቂም በማከብ ለግድያ ወንጀል ይዳረጋሉ፡፡ ይሄ ወም ወጣቶች ከተማ መሻታ ቦታ/ማጠጥ ቤት/ ሲጠጡ ካሚኑ በኋላ በቡድን ከከተማ ወጥተው መንገድ ላይ በማጠበቅ ድብደባ ሊፈጽሙ እንደሚችሉ ተጠያቂዎቹ አብራርተዋል፡፡ ይሄንንም በጉዳዩ ላይ እውቀቱ ያላቸው የፖሊስ አባል እንደሚከተለው ይገልጻሉ

ስካረ አለ በማጠጥ ተገፋፋዮ ወጣቱ ከማጠን በላይ ጠጥተው በቡድን ይወጣሉ መንገድ ላይ ከከተማው ወጣ እንዳሉ ይደባደባሉ ይጋደላሉ፡፡ በሌላ የንብረት ወይም ግላዊ ጠብ ኖሮ እነዚህን ምክንያቶች ያደርጉና ከሰከሩ በኋላ ያንን ሰው መጀመሪያ ላይ ተቀያይሞው የነበረውን ሰው ካገኘው ይደባደባል፡፡

ከማጠጥ ጋር ተያይዞም እንደምቹ ሁኔታ የተለያዩ ወቅቶችም ለወንጀል መግራት ምክንያት ናቸው፡፡ በበጋ ወራት ምርትን ከሸጡ በኋላ ከተማ ውስጥ ሲጠጡ ይሻሉ፡፡ የጥናቱ ተሳታፊዎች እንደገለጹት አርሶ አደሩ ወቅቱን በስራ አሳልፎ በዚህ ሰዓት ለመዘናናትና ለስኬት መገለጫ በመድረግ ማጠጥን በመዘወተር እና በስካረ መፈሰስ በመሳሰሉ የቆየ ቂም በእርቅ የተወሰነ ግጭትን ሳይቀር/ ምክንያት በመድረግ የተለያዩ መሳሪያዎችን ሳይቀር በማጠቀም ለከባድ ወንጀል ይዳረጋል፡፡ የሞገስተማፖሊስ የሆኑት የጥናቱ ተሳታፊ እንደገለጹት፡

ሰዎች ሲጠጡ በወሰን ጥቸው ይዘውት ወይም አቂሞት ይቆዩና ሞቅ ሲላቸው ይኸንን ነገር ይፈፅማሉ

7.2. የሀይማኖት አባቶች ሜላ ስ

ለወንጀል መግራት የባለድርሻ አካላት ሃላፊነትን አለመውጣትም አንድ ምክንያት ሊሆን ይችላል፡፡ ከነዚህም ውስጥ የሀይማኖት አባቶች ሜላ ስ አንዱ ነው፡፡ በእርግጥ የንስሀ ልጆቻቸውን እየያዙ በየወሩ ቃለ ጉባኤ እየያዙ እየመከሩ እየስተማሩ ችግር ያለበትን ደግሞ እረፍ እያሉ፤ እየመከሩ ሀይማኖትን ቀንተው እየስተማሩ ወንጀል ወይም ግድያ ለመቀነስ የሚከሩ በርካታ የሀይማኖት አባቶች መራቸው አይካድም፡፡ ነገር ግን ወንጀልን በተለይም ግድያን ከመቀነስ አኳያ የሀይማኖት አባቶች ሜላ ስ የቀነሰ መምጣት እተስተዋለ ነው፡፡ ለዚህም የተለያዩ ምክንያቶች መነሳት ይቻላል፡፡ አንደኛው በሀይማኖት አባቶች በራሳቸው የተፈጠረ ችግር ሲሆን ሌላኛው በምእሙ/በንስሃ ልጆቻቸው/ በኩል ያለ ችግር ነው፡፡

በዚህ ጥናት ተሳታፊ የነበሩት የኦርቶዶክስ ተዋህዶ ክርስትና እምነት የሃይማኖት አባቶች እንደገለጹት አንደኛው ችግር የሃይማኖት አባቶች ብዙ የንስሃ ልጆችን ማዘና ሁሉንም በምክር ለማድረስ ማቸገር ነው፡ ግድያ የሚፈጽሙ በብዛት ወጣቶች ናቸው፡ ከዚህ አንፃር እነዚህን ወጣቶች ቢያንስ እንኳን ከወር አንድ ቀን ስለወንጀል ሃጢአትነት ተገቢ፣ አለማየን ማስተማር አይችሉም፡ በተጨማሪም ሀሰት ሲማከክር እየታወቀ ሳይቀር እንደንስሃ አባት ከማወገዝ ወይም ከልጅነት ከማገረር ይልቅ ሰሞዩ ዝም ማለት ወንጀሉ በማህበረሰቡ ውስጥ ቀስ በቀስ ነወርነቱ እንዲጠፋ እያደረገው ነው፡

የሃይማኖት አባቶች በበኩላቸው የግድያ ወንጀልን ለመቀነስ እንደአባት የበኩላቸውን እየሰሩ ማሆናቸውን ነገር ግን በርካታ ተግዳሮቶች እንዳሉባቸው ይገለጻል፡

ካህናት በሀዋርያት የተሰየሙ ሰዎች ናቸውና ጊዜያቸውን ማስዕዋት አድርገው ሌት ተቀን የሚታዩ ሰዎች አሉ፡ እኛ የተጣለን ለመገደል የተነሳሳውን ሰው አንድ ቀን ለማስብሰብ እና ለመረቅ እንጥራለን፡ ነገር ግን “አይልበመውኢይሬዕዩ እዝልበመውኢይሰሙ ይለል ቅዱስ ዳዊት “አይን እያለቸው የማይጆረ እያለቸው የማይሰሙ አሉ፡ ስርቆት ከጀመሩ በዚያው የሚፋፋቸው ምንም ማይመጻሳቸው አሉ፡ (ከአይነታዊ ማከይቅ)

በተጨማሪም ሌሎች ተጠያቂዎች የሃይማኖት አባቶች ሙሉ ማከን ምክንያት ብለው የሚጠቅሷቸው አሉ፡ ይሄም አብዛኛው ማህበረሰቡ ለሃይማኖት ተገዥነቱ መቀነስና ከሃይማኖት ይልቅ ለባህል ተገዥ ማሆኑ ሲሆን ሌላው ደግሞ በብልጽጭ ነገር በጀብደኝነት በመሣሪያ ባለቤትነትን ማታለል እና እነዚህን እንደትልቅ ነገር መቁጠር ብሎም ሃይማኖታዊ ክልከላን ትእዛዝን ማጣስ ማድፈር ናቸው፡ ስለሆነም የወጣቱ ታዛዥነቱ እና አባት አክባሪነቱ መቀዛቀዝ የሃይማኖት አባቶችን ተስፋ እያስቆረጠ ይገኛል፡

ነገር ግን የሀይማኖት አባቶች አሁንም ቢሆን ተፅእኖአቸውን ሊያሳድጉ እንደሚችሉና ጠንክረው ካስተማሩ፣ ከመከራ ማንም ከእነርሱ ምክር እንደማይወጣ ተስፋ እንዳላቸው የቡድን ተኮር ወይደቶች ተሳታፊዎች ተስፋቸውን ይገልጻሉ፡

የንስሃ አባቶች የነፍስ አባቱ እንደዚህ አድርገህል ካሉኝ ሁሉን ነገር ትኛ በእሣቸው ቃል ነው የምገባ፡ እግዚአብሔር የሰጣቸውን ስልጣን ቅድም እንዳሉት አልተጠቀመኝም እንጂ ቢጠቀመኝ የወንጀል ስርዓቱ ይቀንሳል፡ ስንጣላ የዚያም አባት አለው የእኔም አባት አለኝ አብረው ቁጭባለው አይተውከ አባትነት አወጣሃለሁኝ ይኸን ይኸን እኳ ብለው አንብበው የሚሉ መሆኑን ቢያሳወቁ ማንኛውም ሰው አይንቀሳቀስም፡ የሀይማኖት ሚሳ አባቶች እንዲሁም ትላልቅ የአገር ሽማግሌዎች የማይታረቅ ቸልተኝነት አለባቸው፡ ሰው

በትንሹምበትልቁምይጣለ ይህ ከዘገየ ደግሞወደ ግድያ ይደርሳል ያንን ቶሎ የመቅጫ ስራ ከእነሱ ይጠበቃል(የቡድን ተኮር ወይይት)፡፡

7.3. ደካማ የወንጀል ህግ አፈፃፀም

የሃገሪቱ የወንጀል ህግ አፈፃፀም ክፍተት፣ የመህበረሰቡ ትክክለኛ መረጃ አለመከፈንና የሃሳት ምክክርነት በራሱ ለሰው ግድያ ወንጀል ከመህበረሰቡ አለመቀነስ ምክንያት እንደሆነ ም በዚህ ጥናት ታይቷል፡፡ ይሄም በግድያ ወንጀል በሚከተሉ ሰዎች ላይም ተገቢ አስተማሪ እርምጃ አለመወሰድ እንደምክንያት ተነስቷል፡፡ የታሰሩ ሰዎች ከሚሟሉ ቤትሲወጡ ጥቃት ሰለባ እሆናለው የሚል ስጋት ግለሰቦች ስለ ግድያ ወንጀል የሚያወቁትን እንዳይመክኩ እያደረጋቸው በመሆኑ የሚወሰዱ የቅጣት እርምጃዎች ጠንካራ እንዲሆኑ ተሳታፊዎች ጠይቀዋል፡፡

የቅጣቱ ተመጣጣኝ አለመሆን ሰዎች ተደጋጋሚ ወደ ወንጀል እንዲሰማሩ እንደሚደርግ ተጠቁሟል፡፡ ይሄንንም ጥናቱ ተሳታፊዎች እንደሚከተለው ይገልጻል፡፡

እገሌ ገድሎ ምን ሆነ ደርጅቶ አይደል የመጣው በሚል ማሳሳትን ይፈጥራል፡፡ በዛ ላይ በአመክሮ ይፈታል ወይም በማይታወቅ ምክንያት ይፈታል ይህ በህብረተሰብ ውስጥ የሚገባ ስሜት ይፈጥራል፡፡

በሚሟሉ ቤቶች የሚከፈሉትን አገልግሎቶችም እንደ ጥሩ እድል በመቁጠር ከእስር ሲፈታ ስለሚሰራው ወንጀል እና በቀል የሚያስብ ይኖራል፡፡

ሰው እየገደለ ማሻን ሲሟረ ይወላል፤ ይህ ደግሞ ስራ ያጣ ሰውን ወንጀል ሰርቶ ገድሎ እንዲገባ ሊፈልግ ይደርገዋል፡፡ ሚሟሉ ቤት የእውነት ችምመቅጣጫ መሆን አለበት፡፡

ምክክሮች የሚደረግላቸው ከሌላ ደካማ መሆን፣ በሃሳት የሚመክኩ ሰዎችን አጣሮ ለፍርድ አለመቅረብም ሌላው የህግ ክፍተት እና ለሰው መግደል ወንጀሉ አስተዋጽኦ እንደሚደርግ ተሳታፊ ፖሊሶች ይገልጻሉ፡፡

ምክክሮች ለነፍሳቸው ይሰጋሉ የነፍስ ግድያን ወንጀል ሰው ማስረጃ አልሆነም እያለ ነው ማስረጃ እያጣን ነው በዚህ ምክንያት፡፡ ማስረጃ የሚሞት ከሆነ የህግ ከለላ ከሌለው የህግ ጥበቃ ከሌለው ለምንድን ነው ማስረጃ የምንሆን እያለ ነው፡፡ በሌላ በኩል ደግሞ በሀሳት ተመክክሮ በትምግድ ላህል ተብሎ የሚፈረድበት አለ፡፡ የፍትህ ስርዐቱ እነዚህን የማጥራት አቅም አልገኘም፡፡ የፍትህ ስርዐቱ ላይ ህብረተሰቡ ያለው እምነት ደካማ ነው የቁልፍ አይነታዊ መግቢያ)፡፡

7.4. ህገወጥ የጦር መሳሪያ ዝውውር

የሰው ግድያ ወንጀል ከሚፈፀምላቸው መሳሪያዎች አንዱ የጦር መሳሪያ ነው፡፡ ይህ የጦር መሳሪያ በመህበረሰቡ በህጋዊም ሆነ በህገወጥ መገድ በግለሰቦች እጅ ይገኛል፡፡ ይሄም

በተደጋጋሚ የግድያ ወንጀል ምክንያት ሆኖ ይጠቀሳል፡፡ ማህበረሰቡ የጦር መሳሪያ ባለቤትነትን እንደ ትልቅ የክብር መላላጭ አድርጎ ስለሚቆጠር መሳሪያ የሌላቸው ሰዎች ያላቸውን ሰዎች በመግደል መሳሪያ መቀመጥና ወደጩክ መሻፈት የተለመደ መሆኑን ተሳታፊዎቹ ገልፀዋል፡፡

የሸበል ወረዳ ቡድን ተኮር ወይይት ተሳታፊ እንደገለጹት፡

በአጠቃላይ መሣሪያን እንደባህል የመውደድ በወረዳችን ላይ ይስተዋላል፡፡ በጣምበር ካታ ህጋዊ እና ህጋዊ ያልሆነ ትጥቅ ማድረግ ለወንጀሉ መግራት ምክንያት እየሆነ ነው ሰፊ የሆነ የመሣሪያ ዝውውር አለ፡፡ ብዙ ትያለውበህጋዊ መንገድም የተመዘገበ መሣሪያ አለ፡፡ በህገ ወጥ መንገድም የሚገኘው መሣሪያዎች አሉ፡፡ ይህን መሣሪያ በአግባቡ ያለ መጠቀም በተለይ በቸልተኝነት ለሚፈጸሙ የሰው ግድያ ወንጀሎች ሰፊውን ቦታ ይይዛል፡፡ ለምሳሌ ሰርግ ላይ ሲፈክሩ መሣሪያ መተኮስን ማንሳት ይቻላል (ቡድን ተኮር ወይይት)፡፡

8. በምስራቅ ጎጃም ዞን የሰው ግድያ ወንጀልን ለመቅነስ ለረዳ የሚችሉ የሙከራ ሀሳቦች

8.1. የሜት አስተዳደርን መሻሻል

ሜት አስተዳደር ላይ ያሉ ችግሮችን ለመቀነስ በተለያዩ ደረጃዎች የሚሆኑ የሜት አስተዳደር ፅ/ቤቶች የራሳቸውን ጥናት እያካሄዱ የአቅም ግንባታ እና በህጉ ያሉትን ክፍተቶች ለመዘጋት ጥረት እያደረጉ ቢገኝም አሁንም ድረስ ሜት ዋነኛው የግጭት ምንጭብሎም የሰው መግደል ወንጀል መሻሻ ምክንያት መሆኑን ቀጥሏል፡፡

በክልሉ የሜት አዋጅ ለሶስተኛ ጊዜ ተሻሽሎ ወጥቷል፡፡ የሜት ህግ በየጊዜው መሻሻል የሚሳየው ሜትን በተመለከተ በየጊዜው አዳዲስ፤ ያልተገመቱና ያልተዳሰሱ ጉዳዮች በፍጥነት እንደሚፈጠሩ እና በማህበረሰብ ውስጥም ችግር እየፈጠሩ እንደነበረ እና የህጎቹ መሻሻልም እነዚህን ክፍተቶች ከመሙላት ጋር እንደሚያያዝ ነው፡፡ የአንድ ህግ ክፍተቶች በተለየ ጎልተው የሚወጡት ወደ ተግባር በሚገባበት ጊዜ በመሆኑ ሜትን በሚያስከት ምሉዕ የሚባል ህግ መውጣት አዳጋች ሆኗል፡፡ ለምሳሌ በቅርብ የወጣው አዋጅ ቁጥር 252/2009 ከበፊቶቹ የተሻለ የወርስ ክፍፍልን ፍትሀዊ አድርጓል ቢባልም ወደ ትግበራ በሚገባበት ወቅት ባልታሰበ ሁኔታ የቆዩ ጉዳዮችን በመቀስቀስ ለግጭት መነስኤ ከመሆኑ ባለፈ ፍርድ ቤቶችን በሜት ጉዳይ ለመጨነቅ ዳርጓቸዋል፡፡ በመሆኑም የሚያስከታቸው የሜት አስተዳደር እና የፍትህ አካላት እንዲህ አይነት ክፍተቶችን እግር በእግር በመከታተል ለሚያስከታቸው ክልል ህግ አወጪ ምክር ቤት መሳወቅ እና ችግሩ በአዋጅ መሻሻያ ወይም በመሻፈፀሚያ ደንቦች የሚታበትን አሜራ ማጥየት ይጠበቅባቸዋል፡፡ ህጌች ከወጡ በኋላ ችግር እንዳለባቸው እየታወቀ ለረዥም ጊዜ በስራ ላይ መቆየታቸው ችግር ሲፈጥር ቆይቷል፡፡ በተጨማሪ ህጎች ወደ

ትግበራ ከመግባታቸው በፊት አንድምታቸውን ለህብረተሰቡ ግልፅ በሆነ ሁኔታ መግዛት አዲስ የሚቀረፅ አለመግባባቶች ሊቀንስ ይችላል፡፡

ከህግ ክፍተት በተጨማሪ ከቀበሌ ጀምሮ ያሉ የሜት አስተዳደር ባለሞያዎችን አቅም መጎደግ እና ከኪራይ ሰብሳቢነት የሚቆጠቡበትን አሰራር መዘርጋት ያስፈልጋል፡፡ በቀበሌ ደረጃ የሚመደቡት የሜት አስተዳደር ባለሞያዎች ባብዛኛው የተሻለ የትምህርት ደረጃ ያላቸውናቸው ቢባልም በክልሉ የሚጠቀሙትን በአግባቡ ተርጉሞ ከመስተግበር ጋር በተያያዘ አሁን ምድረስ ክፍተት አለ፡፡ ለዚህም አዳዲስ ህጎች በሚጠብቁት ወቅት ሰፊ የግንዛቤ መገጠሚያ ፕሮግራሞች ታችኛው የአስተዳደር መዋቅር ስር ያሉ ባለሞያዎችን መሳካት አድርጎ መሰራት ገባዋል፡፡

ከሜት አስተዳደር ጋር በተያያዘ የሚታወቀውን ኪራይ ሰብሳቢነትም ለመቀነስ ብሎም ለመገደብ በየደረጃው ከመስተጋጠሚያ ትምህርት ባሻገር ጠንካራ የተጠያቂነት አሰራር መዘርጋት ያስፈልጋል፡፡ በህግና በመርህ የሚሰራ የሜት አስተዳደር ባለሞያ ማፍራት ከተቻለ ህብረተሰቡም አግባብ ባልሆነ ውሳኔ መሰረት መሄዱን ይቀንሳል ወደፊትም እራሱ ኪራይ ሰብሳቢነትን የመቀየር ይሆናል፡፡ በተጨማሪም አንድ ወሳኔ አላግባብ ባልሆነ ሁኔታ ቢወሰን ምንም እንኳን ደረጃ ላይ ሊቀለበስ እንደሚችል ለህብረተሰቡ ግንዛቤ በመፍጠር ታችኛው የሜት አስተዳደር አካላት ላይ ሊኖር የሚችልን ኪራይ ሰብሳቢነት መድረቅ ይቻላል፡፡

ሌላው የሜት አስተዳደርን ስራ በማጠናከርና ለተሳሳተ ወሳኔ እንደ አንድ ምክንያት ሆኖ የሚጠቀሰው በቅጡ ያልተደራጀ የሜት መረጃ አያያዝ በመሆኑ የተቀናጀና የተደራጀ መረጃ አያያዝ መመከረት የባለቤትነትን ጥያቄ በመፍታት ሊነሱ የሚችሉ የሜት ባለቤተነት እንዲሁም የድንበር ግጭቶችን ሊቀንስ ይችላል፡፡

8.2. የግጭት አስወጋጅ አደረጃጀቶችን ማግኘት

አሁን ባለው አወቃቀር መሰረት በዞኖችን በየጉጡ አምስት ግጭት አስወጋጆች ሲኖሩ እንደ ቀበሌ ደግሞ ሶስት የሀገር ሽማግሌዎች አሉ፡፡ እነዚህ የሀገር ሽማግሌዎች እርቅ ላይ ግጭት አስወጋጅዎችን እየገቡ ይደግፋሉ ብሎም ከግጭት አስወጋጆች አቅም በላይ በሆኑ ጉዳዮች ላይ ይሳተፋሉ፡፡ ይህም አደረጃጀት በጠቅላላ ተጠሪነቱ ለፖሊስ ነው፡፡ ከነዚህም መደበኛ አደረጃጀቶች ባለፈ ማህበረሰቡ የሚጋጥሙትን መንፈሳዊ ግጭትና የፀጥታ ትግር ባሉት ኢ-መደበኛ የሆኑ ማህበራዊ ግንኙነቶች፣ በእድሮች እና በማህበሮች ለመፍታት ይጥራል፡፡ ይህም የእለት ግጭቶች እንዳይጎለብቱና ወደ ከፋ ደም መፋሰስ እንዳያመሩ ያስችላል፡፡

አሁን ባለው ሁኔታ የግጭት አስወጋጅ ኮሚቴዎች በስፋት በእርቅ ስራ የሚያዙት ሀሳቡ ከገዳይ ወገን ሲቀርብላቸው እንደሆነ ይስተዋላል፡፡ የሚረቅ ሀሳቡ በዋነኝነት ከገዳይ በኩል ሊመጣ ይችላል፡፡ አንዳንድ ጊዜም ታረመዎች በሰላም ለመኖር ካላቸው ፍላጎት አንፃር አልገደልኩም

ብለውቢያስቡ እነ ኳ ለማታረቅና ለማሳሰ ገገጃ ሲሆኑ ለግጭት አስወጋጅ ሽማግሌዎች የእርቅ ጥያቄ ያቀርባሉ፡፡ ነገር ግን ግጭት አስወጋጅ ሽማግሌዎች ይህን ከገዳይ ወገን የሚመጣን ጥያቄ ማጠበቅ የለባቸውም፡፡ በተለይ በጊዜአዊ ጠብ የሚፈጠር ግድያ በቶሎ እርቅ ካልወረደ ወደ ደም መመላለስ ያደርሳልና ግጭት አስወጋጅ ሽማግሌዎች ሁኔታዎችን እየተከታተሉ እግር በእግር እርቅ ማስፈፀምና የእርስ-በእርስ መጋደሎችን ማሳላከል ይጠበቅባቸዋል፡፡

በሌላ በኩል የካሳው ማጠን ላይ ታራቂዎች ሳይስማሙ በመቅረት እርቁ እንዳይሰናከል ሽማግሌዎች ግፊት መድረግና ከያንዳንዱ ወገን የሞቱትን ታሳቢ በማድረግ ማስፈፀም አለባቸው ምክንያቱም ብዙ ጊዜ ከሁለቱ ቤተሰቦች ሰውየሞት እንደሆነ የኔ የበለጠ ሞቷል የሚል ክርክር ጉሜታ አልከፍልም በሚል ለእርቅ መደናቀፍ እንደምክንያት ስለሚቀርብነው፡፡ አንዳንድ ጊዜም አንድ እኩል ወይም ሁለት እኩል ካልሆነን አንታረቀም የሚል እምቢተኝነት ይስተዋላል፡፡ በተጨማሪ ከሁለቱም ወገን ሰውየሞት እንደሆነ እና አጥፊዎች የታሰሩ እንደሆነ የቅጣት ማጠናቀቅ በማካሄድ ጉሜታ ማጠየቅ ይስተዋላል፡፡ እንዲህ በሚሆንበት ወቅት ሽማግሌዎች የእርቁ አላማ ከገንዘብ ጥቅም ባለፈ ዘላቂ ሰላም እና የተረጋገ ኑሮ መሆኑን በጥልቀት ማስገንዘብ ይጠበቅባቸዋል፡፡

ከሚኛ ቤተሰብ በኩል ለእርቅ ትልቅ እንቅፋት እየሆነ ያለው ደም መልሰው ከሚመጣባቸው እስር በላይ ክብራቸው ስለሚቆይባቸው ለእርቅ ፍቃደኛ አለመሆን ነው፡፡ ሌላው በእርቅ ሂደት ላይ እንቅፋት እየፈጠረ ያለው እዳሪ የወጡልጆች ለመግዛት እጃቸውን ካልሰጡ አንታረቅም ማለት ነው፡፡ በዚህ ሁኔታ የህግ አካላት ተጠርጣሪዎችን በህግ ከለላ ስር ያለማስገባት ድክሞች የሚኛ ቤተሰብ መታረቅ እየፈለገ እርቁ ሁሉን አካታች ባለመሆኑ እንዲያፈገፍግ ያስገድደዋል፡፡ በመሆኑም የሚኖሩ ከታቸው የህግ አካላት በሰው ግድያ ተጠርጣሪዎችን ከተሰደዱበት ይዞ ለህግ በመቅረብ ዘንድ ያለቸውን አቅም በማሳልበት በሚኛና ገዳ ቤተሰብ ማካከል ያለውን የእርቅ ሂደት መደገፍ ይቻላል፡፡ በተጨማሪም ያፈነገ ጡወጥቶችን ወደ እርቅ እንዲገቡ በማድረግ ረገድ የሀይማኖት አባቶች ጣልቃ ቢገቡበት እርቁን አካታች በማድረግ የደም መመላለስን ስጋቻ መቀነስ ይቻላል፡፡

ግጭት አስወጋጅ ሽማግሌዎች ከስራ ሰዐታቸው ላይ ቀንሰው የሰው ህይወትን ለማቅረፍ እና በመህበረሰባቸው ውስጥ ሰላምን ለማስፈን ለሚያደርጉት አስተዋፅኦ ምንም አይነት ድጎማ ወይም ደመወዝ ስለሌላቸው አንዳንዴ ስራቸውን ቸል እንዲሉ ሆነዋል የሚል ቅሬታ ይነሳል፡፡ በእርግጥ የማስታረቅ ስራ ከሚወስደው ረጅም ጊዜና እልህ አስጨራሽ የማግባባት ስራ አንፃር ብሎም ግጭት አስወጋጅ ሽማግሌዎች ግጭት ከተፈጠረ በኋላ ጣልቃ ከመግባት ባለፈ ግጭትን በማሳከል አስተዋፅኦ እንዲያደርጉ ሊያበረታታ የሚችል ጥቅማጥቅም በመግዛት መዋቅር ስር

ተካቶ በተለያዩ መንገድ ቢተገበር የግጭት አስወጋጆችን ተነሳሽነት ያሳድጋል፡፡ በተጨማሪም ግጭት አስወጋጅ ሽማግሌዎች ፖሊስ የሚሰጡት እገዛ በጣም ደካማ እንደሆነ ይናገራሉ፡፡ ለምሳሌ ሩቅ ቦታ ሄደው ለማስታረቅም በእግራቸው አልያም በራሳቸው የትራንስፖርት ወጪ ተንቀሳቅሰው እየሰሩ ሲሆን ፖሊስ ቢያንስ ሚኒና በመመደብ ወይም በሌላ ማልኩ በመደገፍ እገዛ ማድረግ ይጠበቅበታል፡፡

8.3. የፀጥታ ሀይሉን ማጠናከር

በየቀበሌው ያሉ የፖሊስ አባላት በተለያዩ ጊዜ ህዝቡን ያወያያሉ፤ የወንጀል ማላከል ትምህርትም ይሰጣሉ፡፡ በየቀበሌው ለሚገኙ የሚሊሻ ሀይሎችም በተለያዩ ጊዜ ወንጀልን ማላከል እና ተጠርጣሪን ወደ ህግ ማቅረብ ላይ ያተኮሩ ስልጠናዎች እየተሰጣቸው ይገኛል፡፡ በተጨማሪም የሰው ግድያን በሚከሰቱት የነፍስ ግድያ የሚከሰቱት ቀበሌዎች ተለይተው የፀጥታ ኮንፈረንሶች እንደተካሄዱ እንደሆነ ለሚዳት ተችሏል፡፡ ነገር ግን የግንዛቤ ማስጨበጫ ፕሮግራሞች ላይ በተደጋጋሚ ህዝቡ ተቀጥሮ አለመገኘት ችግር ይታያል፡፡ በተካሄዱት የፀጥታ ኮንፈረንሶች ላይ ከወረዳ፣ ከአስተዳደር ፀጥታ፣ ከሚሊሻ ጽ/ቤት፣ እንዲሁም ከራሱ ከፖሊስ ተቋም አሜራ ወደ ቀበሌ ወርዶ ሰፊ የሆነ የግንዛቤ ስራ ሰርቷል፡፡ ኮንፈረንሶቹ በተካሄደባቸው አብዛኞቹ ቀበሌዎች ላይ የነፍስ ግድያ ወንጀል ለመቀነስ መቻሉም ታይቷል፡፡ ስለዚህ ማሳል የፀጥታ ኮንፈረንሶችን በሰፊው በማካሄድ በሌሎችም ቀበሌዎች ላይ ወንጀሉን መቀነስ እንደሚቻል ማንዘብ ይቻላል፡፡ ሰፋፊ መድረኮች ማካሄድ ባይቻል እንኳ አነስተኛ የቡና ጠጡ ፕሮግራም አዘጋጅቶ ግጭቶችን በእንጨጨለማ ታት ከሚሰበረሰቡ ጋር መወያየት ያስፈልጋል፡፡ ለምሳሌ በሞገስ በተወሰኑ ቀበሌዎች ላይ የሰላም ቡና ጠጡ ፕሮግራም ተቋቁሞ በየመንደሩ በወር አንድ ጊዜ የአካባቢው ሚኒስትር የተጣሉ ሰው የሚያስታርቁበት፤ የተከራረፈን ሰው ይቅርታ የሚያባብልበት ስርአት አለ፡፡

የፖሊስን ስራ ለመደገፍ የተዋቀሩት የግጭት አስወጋጅ ኮሚቴ፣ የሰላም ኮሚቴ፣ የወጣት ኮሚቴ እና ሌሎችም አደረጃጀቶች ስልጠና እየተሰጣቸው በቀበሌ አፈሰሮች በኩል ለተግባር ይወጣሉ፡፡ በትክክል ወደ ተግባር ስለመግባታቸው እና ስለሰራቸው ስራዎች በየጊዜው እየተገናኙ ይወያያሉ፡፡ በተጨማሪም ህብረተሰቡን በጥበቃ ቡድን በማድረግ የቅድመ ማላከል ስራ እንዲሰሩ የፀጥታ ሀይሉን በተመሳሳይ በተቋሙ አደረጃጀት መሠረት ከቀጠና ጀምሮ በቀጠና ታይቶ በቀበሌ ኮሚንደር ታች ደግሞ ጤናዊና በቲም በሚል አደረጃጀት ተደራጅተው ሚኒስትር የራሱን ፀጥታ እንዲያስከበር ተልዕኮ ተሰጥቶታል፡፡

ነገር ግን እነዚህ አደረጃጀቶች የሰሩትን ስራ በየጊዜው ከማምጣትም እና ከማስታተል እንዲሁም ከመደገፍ አንፃር በየቀበሌው ያለው የፖሊስ አፈሰር ላይ የአቅም ማስ

ይስተዋላል፡፡ በዘኑ ባሉ ቀበሌዎች አንዳንድ የቀበሌ አፈሰሮች ያሉ ሲሆን አንዳንድ ጊዜም አንድ አፈሰር ሌሎች ቀበሌዎችን ደርቦ የሚሰራበት ሁኔታ አለ ምክንያቱም አንዳንድ ቀበሌዎች ላይ የፖሊስ አፈሰር ስላልተመደበ ወይም በሚላቅበት ጊዜ በፍጥነት ስለሚይተካ ነው፡፡ ለምሳሌ እነ ማይ ወረዳ ላይ ዘጠኝ ቀበሌ ላይ የፖሊስ አፈሰር የለም፡፡ በነዚህ ቀበሌዎች ስር የቀበሌ አማካሪ ምክር ቤት አለ፤ ግጭት አስወጋጅ ኮሚቴ አለ፤ የጌጥ ፖሊስ አለ እንዲሁም የቤተሰብ ፖሊስ አለ፡፡ ነገር ግን እነሱን የሚያነቃንቅ ፖሊስ አፈሰር የለም፡፡ ያሉት የቀበሌ አፈሰሮችም ሁሉንም ጎሮቶች አዳርሰው ወንጀልን ከማላከል እና ታች ድረስ የተዘረጉ አደረጃጀቶችን ከመደገፍ አንፃር የአቅም ማነስ ይስተዋልባቸዋል፡፡ በመሆኑም የፀጥታ ሀይሎችን ቁጥር በማጨምር ፖሊስ ለማህበረሰቡ ያለውን ተደራሽነት ማሳደግ ይቻላል፡፡

መንግስት ተጨማሪ የሰው ኃይል አሰልጥኖ ለቀበሌዎች አንድ አንድ ፖሊስ እንዲዳረስ ማድረግ አለበት፡፡ ይህም ከኮሚቴ ፖሊሲንም አደረጃጀቶች ጋር በመሆን አደረጃጀቶቹ የሰው ግድያ ወንጀልን ለመቀነስ የሚሰሩትን ስራ በመደገፍ የሰው ግድያ ወንጀልን መቀነስ ያስችላል፡፡

ይህን የፖሊስ ስራ ህዝባዊ ማሰራት ከማስያዝና ወንጀልን የሚጠየቁ ማህበረሰብ ከመፍጠር አንፃር ሰፊ ስራ ይጠበቃል፡፡ ፖሊስ ተራራቅ ወንጀለኛን እንዲይዝ ከማድረግ ባሻገር የህብረተሰቡን ግንዛቤ በማስፋት ወንጀልን ከምንጩ ለማድረቅ ሰፊ የማላከል ስራ ማሰራት ያስፈልጋል፡፡ ለዚህም ፖሊስ ከሽማግሌዎች እና ከሀይማኖት አባቶች ጋር በመጣመር የአማካካክት ለውጥ በመምጣት ወንጀል ጠል ማህበረሰብ መፍጠር ያስፈልጋል፡፡ ነገር ግን አንዳንድ ጊዜ አንድ የፖሊስ አባል አንድ አካባቢ ላይ ሲቆይ ከህብረተሰቡ ጋር ይላመዳል፡፡ ይህ በአንድ በኩል የማህበረሰቡን ችግር ለይቶ ከመወቅ አንፃር ማከም ቢሆንም አጉል ልማዶችን እና አስተሳሰቦችን ከመቀየር ይልቅ በዛው አስተሳሰብ ተወጥሎ ይገኛል፡፡

በዘን እንዲሁም በወረዳ ደረጃ የሚገኙ የፀጥታ አካላት በተለያዩ ጊዜ የተለያዩ ወንጀሎችን መንስኤ ለመለየትና መፍትሄ ለመፈለግ ጥናትና ምርምሮችን ያደርጋሉ፡፡ በተለይም በቀበሌ ደረጃ በነዚህ ጥናቶች ላይ በመመካከራት የሚከተሉትን ማንኛውንም በመዝጋጀት የግንዛቤ ማስጨበጫ ትምህርት በሰላም ቡና ጠጡ ፕሮግራሞች ላይ እየተሰጠ ይገኛል፡፡ ነገር ግን ህብረተሰቡ ቀኑን አወቆ ያለቀስቃሽ እንዲመጣ በማድረግ በኩል ክፍተቶች ይታያሉ ብሎም ህብረተሰቡ መደበኛ በሆኑ ሰብሰባዎች ላይ የመሳተፍ ተሳታፊነት ዝቅተኛ ነው፡፡ ስለዚህ እንደአሜሪካ እድር፣ ማህበር እና ቤተክርስቲያንን የመሳሰሉ ህብረተሰቡ ያለቀስቃሽ የሚገኝባቸውን መድረኮች መጠቀም የሚቻልበት ሁኔታ ካለ ማጠና ያስፈልጋል፡፡

በየጊዜው ግንዛቤ ለማስጨበጫ እና ለተለያዩ አላማዎች በፀጥታ አካላት የሚገኙ ጥናቶች አበረታች ሆነው ሳለ የወንጀል መንስኤን በአግባቡ የሚለዩ፤ በሳይንሳዊ የጥናት ዘዴ

የተደገፉ እና ዘላቂ መፍትሄ መቅረብ የሚችሉ እንዲሆኑ በጥናቶቹ ለሚተፉ አባላት በቅድሚያ መሰረታዊ የጥናት እና ምርምር ስልጠና መስጠት አስፈላጊ ሲሆን ለዚህም ደብረ ሚዛን ዩኒቨርሲቲ እና የዞኑ የፀጥታ አካላት በጥምረት መሰራት ይጠበቅባቸዋል፡፡ ጥናቱን ለማድከሚያት የፀጥታ አካላት ብቻም ሳይሆን ጥናቶችን መሰረት አድርገውታች ጎጥ ድረስ ወርደው የግንዛቤ ማስጨመል ሚኒስቴር የፀጥታ አባላት ተገቢውን ህግ፣ የባህል፣ የስነ-ልቦና እና ሌሎች ተመሳሳይ የግንዛቤ ማስጨመል ስልጠና ሊሰጣቸው ይገባል፡፡ በዞን ደረጃ የወንጀል ሁኔታን በተከታታይ የሚያጠና የምርምር ተቋም አቋቁሞ ከደብረ ሚዛን ዩኒቨርሲቲ ጋር በመተባበር በተለያዩ ጊዜ የሚያጋጥሙ የወንጀል ተግዳሮቶችን እና የኮሚቴ ፖሊሲንግን የአሰራር ክፍተቶች እያጠና የመፍትሄ ሀሳብ ሚኒስቴር ሊያስፈልጋል፡፡

የዞን ፖሊስ፣ ፀጥታና ሚኒስቴር ፅ/ቤቶች በየጊዜው የሰው ግድያ ወንጀልን እንዲሁም ምክንያት የሚሆኑት ግጭቶችን መቀነስ ላይ ያተኮረ ንቅናቄ በመፍጠር ታች ቀበሌ ድረስ ያለውን የፀጥታ ሀይል እንዲነቃቃ ማድረግ ይችላሉ፡፡ ከቡድን ተኮር ወይም የሚረዱት የተቻለው የፀጥታ ሀይሉ ቀዝቀዝ ባለበት ጊዜ ስርቆቶች፣ ድብደባዎች እና ግድያዎች እንደሚከሰቱ እና የፀጥታ ሀይሉ እንደ አዲስ በሚቃቃበት እና በሚቀሳቀስበት ወቅት ደግሞ የወንጀል ድርጊቶች በከፍተኛ ሁኔታ የመቀነስ ሁኔታ እንደሚሰራ ነው፡፡ በአመት እቅድ ውስጥ በመከተት በየ3 ወሩ አልያም በየ6 ወሩ ማህበረሰቡን የሚያሳትፍ የወንጀል መከላከል ንቅናቄ ማካሄድ ለጊዜው የወንጀል ድርጊቶችን ከመቀነስ ባለፈ በዘላቂነት ወንጀል ጠል፣ ግጭትን በሰላማዊ መልኩ መታዘትን የሚያደርግ የሰላጠነ ማህበረሰብ ለመፍጠር እንደሚችል ያገለግላል፡፡ ነገር ግን ወንጀልን በዘላቂነት ለመቀነስ በቁጥጥር እና በጥበቃ ላይ የተመሰረተ አሰራር አዋጪ አይደለም ምክንያቱም ወንጀል በተለይም የሰው መንፈስ ማህበራዊ ክስተት በመሆኑ በአጋጣሚ ሊከሰት የሚችል ነው፡፡ በመሆኑም የሚከሩ የንቅናቄ ስራዎች ህብረተሰቡ ላይ ዘላቂ የአስተሳሰብ ለውጥ ማምጣትን አላማያደረጉ መሆን ይጠበቅባቸዋል፡፡

የፀጥታ ሀይሉ የተጣለበትን ሀላፊነት በብቁ ሁኔታ እንዳይወጣ መሰረታዊ ተደርጎ ውክተኝነት መሰረታዊ ክሎች መከላከል አንዱ የበጀት እጥረት ነው፡፡ በቀጠና ደረጃ ሥልጠና ለመስጠት የግጭት አስወጋጅ ኮሚቴ ሰብሳቢ፣ የሐይማኖት አባቶችን፣ የቀበሌ ዋና አስተዳዳሪዎችን፣ አስተዳደር ፀጥታ ኮሚቴዎችን እያሰባሰቡ የጋራ እቅድ ለመንደፍ እና በየጊዜው እየተገናኙ ለመገናኛት የበጀት እጥረት እንዳለ ተጠቁሟል፡፡ በመሆኑም የታችኛው የፀጥታ መዋቅር ድረስ የበጀት ማሻሻያ ተደርጎ የሚሰራ ከታችኛው አካላት የተቀናጀ የፀጥታ መከላከል እና የግጭት መቆጣጠር ስራ እንዲሰሩ ሚዛን ዩኒቨርሲቲ ያስፈልጋል፡፡

8.4. የህብረተሰብ የአመልካክነት ለውጥ ላይ ማስረጃ

የሚሰበረሰቡ ለምን ተነካው እና አልሸነፍባቸውም ከየትኛውም የግድያ ምክንያቶች ጋር በጥምረት መታየት አለበት፡፡ በድርጊቱ ከመደርሰባቸው የህግ ቅጣት እና ሌሎች ውጤቶች ይልቅ ተነክቷል ብሎ የሚያስበውን ክብሩን በሚያስበልጥ ሚኒስትር ወንጀልን ለመከላከል ቅጣትን ከማስደግ በላይ ድርጊቱ ተጎድቷል ብሎ የሚያስበውን ክብር እንደሚያስመልስለትና ይልቁንም በድርጊቱ የሚጠፋ እና የሚጎዱ ብዙዎች እንዳሉ በጥልቀት ማስተማር የተሻለ የወንጀሉን ድርጊት የመቀነስ አቅም አለው፡፡

በአንድ ሚኒስትር ወንጀል የአመልካክነት ለውጥ መምጣት በአንድ ሌሊት ሊሳካ የሚችል ባለሙያነት ከሆነ ተከታታይ፣ በተግባር የተደገፉ እና ሁሉንም ያሳተፉ የግንዛቤ ማስጨበጫዎች ሊተገበሩ ይገባል፡፡ ከነዚህም መካከል የሚከተሉትን እርምጃዎች መተግበር ያስፈልጋል፡፡

- የሰው ግድያ ወንጀል ላይ የተሳተፈን ሰው ሚኒስትር በግልፅ እንዲያወግዝ እና በተለያዩ መልኩ ለድርጊቱ ተቃውሞውን እንዲገልፅ ማድረግ፤
- በሚኒስትር ቤተሰብ ላይ የደረሰውን ጉዳት፣ ገዳይ እና ቤተሰቡም ያጡትን ነገር በተለያዩ መድረኮች እንደሚታይ እያነሱ ሚኒስትሩን ግብአት የሚል እሳቤ እንዲያወግዝ ማድረግ፤
- የሚሰበረሰቡን አመልካክነት ልማቱ እና ወንጀል ጠል ለማድረግ የሚያስችሉ የባህል ጥናቶች ከደብረ ሚኒስትር ይንሸርሲቲ እና ሌሎች አጋር አካላት ጋር በጋራ ማስረጃ፤
- ከሚሰበረሰቡ የወጡ ተፅዕኖ ፈጣሪ ግለሰቦችን እና ምሁራንን ተሰማሪ ታችውን በማጠቃለል ከተለያዩ ቦታዎች በማከብሰብ ሚኒስትሩን ድረስ ወርደው እንዲያወያዩ ማድረግ፤
- የክልሉ ትምህርት ቢሮ የሚሰበረሰቡ ልዩ ችግር የሆኑትን በመለየት ከመጀመሪያ ደረጃ አንስቶ በስነ ጤጋ ትምህርት ካሪኩለም ወስኖ እንዲካተት ማድረግ፤
- በተለየ ሁኔታ የሰው ግድያን መቀነስ የቻሉ ቀበሌዎችን ለይቶ ማግረጃቸውን ማድረግ፤ ልምዳቸውን ለሌሎች ቀበሌዎች እንዲያካፍሉ ማድረግ ማዘጋጀት፤
- ከታራሚዎች ጋር በተደረጉ ቀላ መጠይቆች በተመሳሳይ ሲነሳ የነበረው ሀሳብ በእስር ላይ ሆነው ሲያስቡት ወደ ግጭት/ጥል ከማምራት ይልቅ ወደ ህግ ባሚሁኑ ኖሮ የሚሉ ፀፀት ነው፡፡ በሙያዊ ህብረተሰብ ለታራሚዎች ያለውን አመልካክነት እንዲቀይር በማድረግ ታራሚዎች በሚረግቡ ቤት ውስጥ የተማሩትን ትምህርት፣ በመታሰራቸው እነርሱ እና ቤተሰባቸው ያጡትን ለህብረተሰቡ እንዲያካፍሉ ማስቻል፤
- የደብረ ሚኒስትር ሚኒስትር ሚኒስትር ሆኖ ከህግ ትምህርት ቤት ጋር በመተባበር ያለውን ተደራሽነት በማጠቃለል በቋሚነት የሰው ግድያ ወንጀል በሚኒስትር ቤተሰብ፣ በገዳይ ቤተሰብ ብሎም በሚሰበረሰቡ ላይ የሚደረሰውን አሉታዊ ተፅዕኖ ማስተማር፤

9. ማጣቀሻዎች

Universal Declaration of Human Rights (1948).

International Covenant on Civil and Political Rights (1966).

United Nations (1982). *Office of the High Commissioner for Human Rights General Comment No. 06 The right to life (article 6)*.

CDC (2012). *National Center for Injury Prevention and Control, Web-based Injury Statistics Query and Reporting System*. በድረ ገፅ የሚገኝ <http://wisqars.cdc.gov:8080/costT/>. የካቲት 13/2009 እንደተገኘው

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገመንግስት (1987).

አያሌዉ አባተ (2007). *ደም መቃባት በምስራቅ ጎጃም ዞን ያልታተመ*.

Mekonnen Nigusie and Aberha Melese (2009). *Perjury in East gojjam zone*. Unpublishedersal Declaration of Human Rights፣ 1948

3. Numeral System in Dawuro

**Dr. Alebachew Biadgie, Department of Amharic, Debreworkos University,
Ethiopia Email: alebekb@gmail.com**

Abstract

*This study investigates the numeral system of one of the complex and least studied languages of Omotic, Dawuro. For the study, the basic objective shaped is providing brief description of Dawuro numeral system. The data for the study principally based on the first-hand that the researcher collected from the area of the native speaker of the language. Data collection methods employed were elicitation, group discussion and text collection. Various word paradigms, phrasal and clausal structures related to numerals were collected by elicitation and more complex word paradigms were collected by group discussion. Traditional stories (such as fables) and texts from other genres (dialogues and descriptions of processes) were collected by text collection. Of the different approaches to the study of languages, this study is analyzed based on Dixon's (2010), Blake (2004), König (2008) and Comrie (1976). In the analysis, various forms and functions of numerical expressions of Dawuro are dealt with. As the result indicates, in their citation form, Dawuro numerals have the terminal vowel **-a**. They show some similar characteristics with nouns since they inflect like nouns and adjectives. It is discussed that at one time in the past Dawuro used a quintesimal 5-base system. However, currently, Dawuro is analyzed as a decimal numeral system. Dawuro numerals are classified as cardinals and ordinals. The cardinals are described in terms of their form and function. Basically, in Dawuro cardinals function as the basic counting units and modifiers. When cardinals function as modifiers, usually their terminal vowel is dropped or altered to another vowel. Different systems are employed to form various types of cardinals. The ordinals on the other hand, are differentiated by morphological features. As a result, ordinals are formed by attaching the morpheme, **-ntsuwa** on the cardinals.*

Abbreviations and Symbols

ADJ	adjective
ADD	additive
ABL	ablative case
AFF	affirmative
ACC	accusative
ADV	adverb
AN	adjectivization morpheme
C	consonant
CAUS	causative
CNV	Converb
COM	comitative case
COMP	Complementizer
CON	conjunction
COP	copular verb
CND	conditional marker
DM	demonstrative
DAT	dative case
DCL	declarative
DIST	distal demonstrative
DIR	directive
EPN	epenthetic vowel/glide
F	feminine

INTRODUCTION

The Dawuro people and the language

Until 1984, ‘Kullo’(now derogatory), which is believed to have originated from the name of a certain place called ‘kuili’, was the name of the Dawuro and their language (Hirut 2007:72). However, later by their own preference, ‘Dawuro’ became the name of the language and the people. The name Dawuro indicates impregnable, powerful and heroic people(Data 1997:12).

“The name Dawuro is employed for the people and their land (zone) that is found in the Southern Nations, Nationalities and People’s region” (Admasu2014:20).According to the current Ethiopian political administrative structure, Dawuro is one of the Zones which is found in the Southern Nations, Nationalities, and Peoples Regional State where the Dawuro people live.

Bender (2000) classified Omotic languages based on morphological analysis. According to Bender (2000), the Omotic branch contains the languages that have pronouns of **ta** (for first person),and **ne**(for second person). In Fleming’s (1975:47) classification, Dawurois considered as one of the four languages of North Omoto cluster. In Bender’s (2000) classification, on the other hand, Dawuro is classified as one of ‘WELAITTA CLUSTER’of North West Omoto. This supports the idea of Fleming (1976:48) which emphasizes that since they are mutually intelligible, North Omoto languages shall be considered as ‘Wolaytta’ type.However, scholars such as Hirut (2007:74) andAzeb (1994:1121) arguethat the languages Dawuro, Wolaytta, Gamo and Gofa are not the dialects of Wolaytta but distinct languages.

The sociolinguisticsituation

Dawuro is said to have three dialects: Gene, Waka and Jimma (Allan 1976:324). Hirut (2007:72) on the other hand, suggests tworegional dialects of Dawuro: Mes’a and Gok’a. Thiscalls for further sociolinguisticinvestigation on the dialects.In this article, very few lexical differences are recorded and the researcher expects that the difference existed in the language is due to influences from neighbouring languages such as wolaytta andGofa.

The language hadno written script until 1991. But after 1991, Dawuro has developed into written form inconnection with the country’s major political and language development change (Hirut2007:72). Nowadays, Dawuro is used as a medium of instruction in primaryschools usingLatin orthography.

Previous works on the language

A few studies with different degree of emphasis have been found onDawuro, which include books, articles, MA theses and senior essays.

Allan (1976) sketches the phonology, morphology and syntax of Dawuro. To the best of my knowledge, Allan's work is the first descriptive work on the language. In the phonology part, he identifies five vowel and twenty six consonant phonemes. In addition, Allan roughly assesses vowel length, diphthong, gemination, and syllable structure. In the morphology part, Allan gives a very general overview on noun modifiers, possessives, numerals, plurals, noun derivation, verb inflection and pronouns mentioning some basic properties. In the syntax part, Allan describes phrase and clause structures.

Alemayehu (1981) in his unpublished MA thesis entitled 'Omotic and Cushitic Verb Markers: A Possible Isogloss' and Zaborski (1984) in his article entitled 'Remarks on the Verb in Omoto' include some linguistic data on morphology of the language. Hiwot (1988) in her senior essay entitled 'Kullo Verb Morphology' writes on the verb morphology of the language. She gives an overview of verb inflection for person, tense, mood and derivation. On the other hand, Siseraw (1989) in his senior essay entitled "The Noun Morphology of Kullo" gives an overview on noun inflection and derivation in the language.

Azeb (1994:1121-1129) in her article entitled 'Omoto Verb Derivation: the Case of Basketo, Maale, K:orete and Kullo' shows the similarities and differences of the languages based on the derivations and inflections. She investigates the internal relationship of these languages to point out their genetic correlation by means of their bound morphemes. Another study on the language is Bender's (2000) work. In his book entitled "Comparative Morphology of the Omotic Languages", he deals with some aspects of the North West Omotic languages. Bender collects some verbal system of Wolaytta, Dawuro and Gamo and analyzes verbal system of these related languages.

Hirut (2007) has an article on the language entitled "Some Aspects of the Phonology and Morphology of Dawuro". Hirut describes the phonology and morphology of the language in detail. Alebachew (2010) in his MA thesis entitled "Verb Complements in Dawuro" also assesses the verb complements of the language. In this study, He classifies Dawuro verbs according to the complement they take. Tariku (2010) in his MA thesis entitled "Aspects of Dauro Phonology" discusses the sound system of the language and common morphophonemic processes. Even if Hirut (2007) gives very narrow overview, an in depth analysis of numeral is not undertaken for Dawuro.

Statement of the problem

Dawuro is one of the lesser studied languages in the Omotic family. There are only a few linguistic works done on the language. The available materials on the morphology and syntax of the language are scanty. There is no work done hitherto on the morphology of the language in greater width and depth. Particularly, the numeral system of the language has not been studied well even if Hirut (2007) gives only an overview. Only Hirut (2007) provides very short explanation about cardinal numerals. Hence, the researcher is initiated to undertake this study to fill the gap.

The following are the basic research questions of this study.

1. How the numeral system of the language would be expressed?
2. How the inflectional morphology of the numerals is stated?

Objective of the study

The general objective of this study is to provide an in-depth description of Dawuro morphology.

The study particularly focuses on the following points.

1. Describing the numeral system of the language
2. Explaining the inflectional morphology of the numerals

Scope of the study

This study focuses on the description of Dawuro numerals. Hence, it discusses the function and form of the numeral system of the language. The study does not include theoretical issues, as it is exclusively descriptive. The data is collected from Waka and the surrounding area to avoid dialectal confusion.

Significance of the study

The concern of this study, as has been mentioned, is providing a descriptive analysis of Dawuro numerals. The significance of the present study relies on the following aspects.

1. Dawuro is an under-studied language, which has not yet been documented well. This study will contribute to the preservation of the linguistic characters of Dawuro, characters which will provide a reference and a point of departure for the developments of the language. It is also hoped that the study will help to fill the gaps in our knowledge of Dawuro numeral.

2. Linguists who desire to deal with Omotic languages generally and Dawuro specifically have frequently claimed that they have encountered problems due to the lack of linguistic data. This study contributes, therefore, to our knowledge of a relatively unstudied member of the Omoto cluster, providing the latest facts on Dawuro numerals.
3. The findings of the morphological description can also be used as a springboard for further studies in the field of Dawuro linguistics.

Methodological and theoretical consideration

This study is primarily based on first-hand data. To avoid dialectal confusion the first-hand data was collected from Dawuro zone, Waka and the surrounding. Yosef abera, debebe adnew, Betelheme Bezabih, mengistuwole and selamawit mendisu are the informants and their age is 41, 21, 25, 24, and 28 respectively. Except Yosef abera all are university students and they are the native speaker of Dawuro. Elicitation, group discussion and text collection are the methods that have been applied to collect data. Various word paradigms, phrasal and clausal structures are collected by elicitation. Some word paradigms, phrasal and clausal structures are also collected by group discussion. Text collection is also applied for collecting some data. The collected data are carefully transcribed and translated before being used in the analysis presented. All the data procured is annotated and recorded. All the evidence proving my findings and analysis are based on the recorded data and rechecked with the native speakers.

In the discussion, the data are transcribed phonemically; in very few instances, to show a phonetic environment transcription is made phonetically. Transcriptions enclosed by slashes are intended as phonemic. When necessary to show the phonological processes, phonetic writing is used and enclosed with bracket. Words, phrases, sentences and texts which are not enclosed either by slash or brackets are considered as phonemic.

Of the various approaches to the study of languages, this article is analyzed based on different approaches to language descriptions. One of the approaches to language description used is Dixon's (2010) 'Basic Linguistic Theory'. According to Dixon (2010) basic linguistic theory has its origin in the work of Sanskrit and Greek grammarians and it is used for the description of languages. As a result, basic linguistic theory helps to describe inflectional and derivational morphemes of individual languages and how they interact and fit into the grammatical form of

the language. In case typology, concepts and descriptions of Blake (2004) and König (2008), Comrie (1976), Dahl (1985) and others have been used.

Numeral system of Dawuro

In this section, various forms and functions of numerical expressions of Dawuro are dealt with. In their citation form, numerals have the terminal vowel **-a**. Numerals have some similar characteristics with nouns of Dawuro since they inflect like nouns. Numerals can be classified as cardinals and ordinals. Let us discuss the cardinals of Dawuro first.

Cardinals

Hirut (2007) discussed the numeral system of Dawuro. Hirut only described the cardinals but not ordinals. She only described the basic numeral with scanty data. She did not discuss the inflection of numerals.

Currently, Dawuro can be analysed as a decimal numeral system. As explained in (1) below, the numerals eleven to nineteen (11-19) are derived by combining the numerals one to nine (1—9) and the word for ‘ten’, **támmá**. However, it is also possible to suggest that at one time in the past the language used a quintesimal 5-base system. As observed in (1) below there is an element, **-ppuna**, which can be a trace of a base 5 system. In the cardinal number from six to nine the element **-ppuna** is attached at their ending. The elements in which the **-ppuna** part is attached seem also similar to the numbers one to five in a certain extent. For instance, the beginning syllables of the numbers **láá-ppuna**, ‘seven’ and **hós-ppuna**, ‘eight’ seem similar with the beginning syllables of the numbers **laa-ʔá** ‘two’ and **héé-zzá** ‘three’. Similarly, the element **ʔúddúinʔúddú-ppuna**, ‘nine’ seem to have some similarity with the numeral **ʔojda** ‘four’. But the cardinal numeral six shows no relationship with other numbers.

When numerals modify other numerals, usually their terminal vowel is dropped or altered to another vowel. Accordingly, the terminal vowel of cardinal numeral one, **a** is altered to the vowel **i** and the terminal vowel of cardinal numerals two to five (including ten), **a** alters to the vowel **u**. The terminal vowel of cardinal numerals six to nine, however, is dropped. The basic counting units and modifier cardinals of the language are the following.

- 1)   Counting cardinals   Modifier cardinals

ʔíttá	ʔíttí	‘one’
laaʔá	laaʔú	‘two’
Héézzá	Heezzú	‘three’
ʔojda	ʔojdu	‘four’
ʔíceʃa	ʔíceʃu	‘five’
ʔúsúppuna	ʔúsúppun	‘six’
Lááppuna	Laáppun	‘seven’
Hósppuna	Hósppun	‘eight’
ʔúddúppuna	ʔúddúppun	‘nine’
Támmá	Támmú	‘ten’

Numerals between eleven and nineteen are formed from the combination of lower numerals (one to nine) and the word for ten, **támmá**. In these combinations no modifications of the base numerals occur. However, there is a conjunction which combines the base numerals and the word for ten. The coordinating conjunction is, **-nne** ‘and’ which is suffixed to **támmá**, ‘ten’.

2)	támmá-nneʔíttá	‘eleven’	=10+1	11
	támmá-nnelaaʔá	‘twelve’	=10+2	12
	támmá-nnehéézzá	‘thirteen’	=10+3	13
	támmá-nneʔojda	‘fourteen’	=10+4	14
	támmá-nneʔíceʃa	‘fifteen’	=10+5	15

támmá-nneʔúsúppuna	‘sixteen’	=10+6	16
támmá-nnelááppuna	‘seventeen’	=10+7	17
támmá-nnehósppuna	‘eighteen’	=10+8	18
támmá-nneʔúddúppuna	‘nineteen’	=10+9	19

Multiplets of ten are formed by modified form of the cardinals from two to nine followed by the word for ‘ten’, **támmá**. Accordingly, the numerals ‘20’, ‘30’, ‘40’, ‘50’, ‘60’, ‘70’, ‘80’, and ‘90’ can be expressed as **laaʔátámmá** ‘two ten(lit.)’, **‘héezzátámmá**, ‘three ten(lit.)’, **ʔojdatámmá** ‘four ten (lit.)’, **ʔícefatámmá** ‘five ten (lit.)’, **ʔúsúppunatámmá** ‘six ten (lit.)’, **lááppunatámmá** ‘seven ten(lit.)’, **hósppunatámmá**, ‘eight ten (lit.)’, and **ʔúddúppunatámmá** ‘nine ten’ (lit.) respectively. However, they are reduced to the following (3) below.

3)	laa-támá	Laatámá	‘twenty’	= 2*10	=20
	háá-támá	Háátámá	‘thirty’	=3*10	=30
	ʔoj-támá	ʔojtámá	‘fourty’	=4*10	=40
	ʔífa-támá	ʔífatámá	‘fifty’	=5*10	=50
	ʔúsúppu-támá	ʔusupputámá	‘sixty’	=6*10	=60
	lááppu-támá	láápputámá	‘seventy	=7*10	=70
	hósppu-támá	hóspputámá	‘eighty’	=8*10	=80
	ʔúddúppu-támá	ʔúddúpputámá	‘nineteen’	=9*10	=90
	s’eetá		‘hundred’	100	

In (3) above to form multiplets of ten, the numerals from two to nine drop their last syllable and combined with the word **támmá**, ‘ten’ except the numeral five which drop the middle syllable. In addition, in the word for ‘ten’, **támmá**, **mm** is degeminated to **m** when combined with other

numerals. Tariku (2010: 22&40) uses the degeminated **m** in the cardinals **laatama**, ‘twenty’ ‘and **ʔoitama**, ‘fourty’. Besides, Hirut (2007: 120) uses the degeminated **m** for the cardinal twenty, thirty, forty and fifty but she uses the geminated **mm** for the numerals sixty to ninety. As a result, as the data shows, I agree completely with Tariku (2010) but partially with Hirut (2007).

Multipler of hundreds are formed when the numeral hundred is modified by the numerals from one to nine. The examples are given in (4) below.

4)	(ʔittí)	s’eetá	‘one hundred’
	laaʔú	s’eetá	‘two hundred’
	Héézzú	s’eetá	‘three hundred’
	ʔojdu	s’eetá	‘four hundred’
	ʔicefu	s’eetá	‘five hundred’
	ʔúsúppun	s’eetá	‘six hundred’
	Lááppun	s’eetá	seven hundred’
	Hóspun	s’eetá	eight hundred’
	ʔúddúppun	s’eetá	‘nine hundred’
	ʃáʔá		‘thousand’

In the above example, when one to ten numerals modify hundred, one to five (1—5) numerals change their terminal vowel (the vowel **a** alters to **u**) while the numbers from six to nine (6—9) drop their terminal vowel.

The following examples show the formation of cardinal numerals from one hundred one to one hundred nine.

5)	s’eetá-nne	ʔittá	‘one hundred one’	101
----	------------	-------	-------------------	-----

s'eetá-nne	laaʔá	‘one hundred two’	102
s'eetá-nne	Héézzá	‘one hundred three’	103
s'eetá-nne	ʔojda	‘one hundred four’	104
s'eetá-nne	ʔíceʃa	‘one hundred five’	105
s'eetá-nne	ʔúsúppuna	‘one hundred six’	106
s'eetá-nne	Lááppuna	‘one hundred seven’	107
s'eetá-nne	Hósppuna	‘one hundred eight’	108
s'eetá-nne	ʔúddúppuna	‘one hundred nine’	109

Multiplets of thousand are formed in the same way as multiplets of hundreds. **ʃáʔá** ‘thousand’ is modified by the numerals from one to nine as illustrated in (6) below.

6)

(ʔíttí)	ʃáʔá	‘one thousand’
laaʔú	ʃáʔá	‘two thousand’
Héézzú	ʃáʔá	‘three thousand’
ʔojdu	ʃáʔá	‘four thousand’
ʔíceʃu	ʃáʔá	‘five thousand’
ʔúsúppun	ʃáʔá	‘six thousand’
Lááppun	ʃáʔá	‘seven thousand’
Hósppun	ʃáʔá	‘eight thousand’
ʔúddúppun	ʃáʔá	‘nine thousand’
Támmú	ʃáʔá	‘ten thousand’

The conjunctive morpheme, **-nne** ‘and’ plays an important role in the cardinal number system of Dawuro. The cardinal numbers above ten always use this conjunctive word to express the numbers. Cardinal numerals above hundred use this conjunctive morpheme even twice or three times as considered in the illustrations given in (7) below.

- 7) a) s'eetá-nnetámmá-nne?ícefa
 hundred-CON ten-CON five
 ‘One hundred fifteen’
- b) ?ícef-ú fǎ?á-nne?ícefus'eetá-nnetámmá-nne?úsúppuna
 five-NOM thousand-CON five thousand-CON ten-CON six
 ‘Five thousand five hundred sixteen’

In the sentences (8) below the cardinals occur before nouns.

- 8) a) ?ícefu def-a-tú tá-w de?-e
 Five goat-TV-PL:NOM I-DAT exist-1SG:PRS:DCL:AFF
 ‘I have five goats.’
- b) ?ícefu támmá-nne ?ícefu dorsá-tú zál?-étt-eddino
 Five ten-CON Five sheep-TV-PL:NOM sell-PASS-3PL:PAST:DCL:AFF
 ‘Fifty five sheep were sold.’

Cardinal numerals are also used as expressions of frequency. The forms of expressions of frequency are derived by combining the cardinal numerals with the word **tára** ‘time’. The detail is given in (9) below.

- 9) ?ittí Tára ‘one time’
 laa?ú Tára ‘two times’

Heezzú	Tára	‘three times’
ʔojdu	Tára	‘four times’
ʔícefu	Tára	‘five times’
ʔúsúppun	Tára	‘six times’
Lááppun	Tára	‘seven times’
ʔúddúppun	Tára	‘nine times’
Támmú	Tára	‘ten times’

The following sentences contain the frequentive cardinal numerals.

- 10) a) ta ʔáb-ú   héezzú   Tára   máj-u-a   ʃámm-anawunu
my father-TV:NOM   Three   Time   cloth-TV-ACC   buy-3MSG:FUT:DCL:AFF
‘My father will buy me cloth thrice.’
- b) ʔíttí   tárá-ka   wák-á-ko   b-abeeeki
One   time-ADD   waka-TV-DIR   go-1SG: PAST: DCL:NEG
‘I did not go to Waka even once.’
- c) Lááppun   Tára   ʃál-u-a   talʔ-eddo
Seven   Time   money-TV-ACC   borrow-1PL:PAST:DCL:AFF
‘We borrowed money seven times.’

Like nouns and adjectives, cardinal numerals inflect for case. The illustration in (11) below shows cardinal numeral in their masculine nominative, accusative and dative case.² Numerals

---

² Cardinal numerals do not mark gender.

behave differently from those of nouns. The nominative is formed by dropping the terminal vowel **a** and attaching another vowel, **u**, on the numerals. Unlike nouns, the accusative is realized by attaching the morpheme **-a** (the morpheme is similar to the accusative marker morpheme of nouns and the glide **w** is inserted to break vowel sequence). The dative marker **-ó** and genitive marker morpheme **-we** are special for numerals (examine that for nouns, the dative marker is **-w** or **-ssí** and that of genitive is **-wa**). The rest of the peripheral cases are built on the accusative form with the usual case suffixes of nouns: **-ppe** for ablative, **-na** for comitative, **-n(i)** for instrument and **-ko** for directive.

11)	Citation form		NOM	ACC	DAT
	ʔíttá	‘one’	ʔíttú	ʔíttuwa	ʔíttó
	laaʔá	‘two’	laaʔú	laaʔuwa	laaʔó
	Héézzá	‘three’	Héézzú	Héézzuwa	Héézzó
	ʔojda	‘four’	ʔojdú	ʔojduwa	ʔojdó
	ʔíceʃa	‘five’	ʔíceʃú	ʔíceʃuwa	ʔíceʃó
	ʔúsúppuna	‘six’	ʔúsúppunú	ʔúsúppunuwa	ʔúsúppunó
	Lááppuna	‘seven’	lááppunú	Lááppunuwa	lááppunó
	Hóspuna	‘eight’	hóspunú	Hóspunuwa	hóspunó
	ʔúddúppuna	‘nine’	ʔúddúppunú	ʔúddúppunuwa	ʔúddúppunó
	Támmá	‘ten’	Támmú	Támmuwa	Támmó

In (12) cardinal numerals are in their masculine genitive and ablative cases.

12)	Citation form		GEN	ABL
	ʔíttá	‘one’	ʔíttuwa-we	ʔíttuwa-ppe

laaʔá	‘two’	laaʔuwa-we	laaʔuwa-ppe
Héézzá	‘three’	héézzuwa-we	héézzuwa-ppe
ʔojda	‘four’	ʔojduwa-we	ʔojduwa-ppe
ʔíceʃa	‘five’	ʔíceʃuwa-we	ʔíceʃuwa-ppe
ʔúsúppuna	‘six’	ʔúsúppunuwa-we	ʔúsúppunuwa-ppe
Lááppuna	‘seven’	lááppunuwa-we	lááppunuwa-ppe
Hósppuna	‘eight’	hósppunuwa-we	hósppunuwa-ppe
ʔúddúppuna	‘nine’	ʔúddúppunuwa-we	ʔúddúppunuwa-ppe
Támmá	‘ten’	támmuwa-we	támmuwa-ppe

In Example (13) below cardinals are in their comitative, instrumental and directive cases.

13)	Citation form		COM	INS	DIR
	ʔíttá	‘one’	ʔíttuwa-na	ʔíttuwa-ni	ʔíttuwa-ko
	laaʔá	‘two’	laaʔuwa-na	laaʔuwa-ni	laaʔuwa-ko
	Héézzá	‘three’	héézzuwa-na	héézzuwa-ni	héézzuwa-ko
	ʔojda	‘four’	ʔojduwa-na	ʔojduwa-ni	ʔojduwa-ko
	ʔíceʃa	‘five’	ʔíceʃuwa-na	ʔíceʃuwa-ni	ʔíceʃuwa-ko
	ʔúsúppuna	‘six’	ʔúsúppunuwa-na	ʔúsúppunuwa-ni	ʔúsúppunuwa-ko
	Lááppuna	‘seven’	lááppunuwa-na	lááppunuwa-ni	lááppunuwa-ko
	Hósppuna	‘eight’	hósppunuwa-na	hósppunuwa-ni	hósppunuwa-ko

ʔúddúppuna	‘nine’	ʔúddúppunuwa-na	ʔúddúppunuwa-ni	ʔúddúppunuwa-ko
Támmá	‘ten’	támmuwana	támmuwa-ni	támmuwa-ko

Ordinals

In Dawuro cardinals and ordinals are differentiated by morphological features. As a result, ordinals are derived by attaching the suffix morpheme, **-ntsuwa** on the cardinals. When this morpheme is attached, the base of the cardinals modify their phonological shape. Illustrations are provided in (14) below.

14)	Cardinal numerals		Ordinal numerals	
	ʔíttá	‘one’	ʔítté-ntsuwa	‘first’
	laaʔá	‘two’	laaʔé-ntsuwa	‘second’
	Héézzá	‘three’	héézzé-ntsuwa	‘third’
	ʔojda	‘four’	ʔojde-ntsuwa	‘fourth’
	ʔíceʃa	‘five’	ʔíceʃe-ntsuwa	‘fifth’
	ʔúsúppuna	‘six’	ʔúsúppu-ntsuwa	‘sixth’
	Lááppuna	‘seven’	lááppu-ntsuwa	‘seventh’
	Hóspuna	‘eight’	hósppu-ntsuwa	‘eighth’
	ʔúddúppuna	‘nine’	ʔúddúppu-ntsuwa	‘ninth’
	Támmá	‘ten’	támmú-ntsuwa	‘tenth’

As illustrated in (14) above, when the morpheme **-ntsuwa** is attached to the cardinals most of them modify their base. For instance, the cardinals one to four (1—4) drop their terminal vowel **a** and the vowel **e** is introduced instead. Similarly the cardinal ten drops its terminal vowel **a** and the vowel **u** attaches to it instead. When the terminal vowels are deleted they leave their tone

trace. The cardinals six to nine (6—9) drop their terminal vowel without replacing another vowel to be attached on it.

In large ordinal numbers, the morpheme **-ntsuwa** is attached on the last number as illustrated in (15) below.

- 15)**
a)	laaʔú	s'eetá-nne	hóspu-támá-nne	hóspun-ntsuwa
	Two	hundred-CON	eight-ten-CON	eight-ORD
	'two hundred eighty eighth.'			
-
b)	ʔíttí	ǰáʔá-nne	Hóspun	s'eetá-nne
	One	thousand-CON	Eight	hundred-CON
	Hóspun	támmá-nne	hóspun-ntsuwa	
	Eight	ten-CON	eight-ORD	
	'one thousand eight hundred eighty eighth.'			

Ordinals are inflected for case and gender. The illustration in (16) below shows ordinals in their masculine nominative, absolute and dative case.

16)	Ordinal		NOM	ABS	DAT
	ʔítté-ntsuwa	'first'	ʔítté-ntsú	ʔítté-ntsuwa	ʔítté-ntsuwa-w
	laaʔé-ntsuwa	'second'	laaʔé-ntsú	laaʔé-ntsuwa	laaʔé-ntsuwa-w
	héézzé-ntsuwa	'third'	héézzé-ntsú	héézzé-ntsuwa	héézzé-ntsuwa-w
	ʔojde-ntsuwa	'fourth'	ʔojde-ntsú	ʔojde-ntstuwa	ʔojde-ntstuwa-w
	ʔícefe-ntsuwa	'fifth'	ʔícefe-ntsú	ʔícefe-ntsuwa	ʔícefe-ntsuwa-w

As observed in examples (16) above, ordinals are inflected for case. When the ordinals are in the masculine nominative case, the element **-wa** is dropped. The vowel **u**, which bears low tone in the

citation form, gets high tone in the nominative form. Hence, high tone becomes the nominative marker morpheme for masculine. On the other hand, the masculine absolutive form of ordinals is the citation form. In addition, the dative form is marked by the dative marker morpheme of the language without modification of the base of ordinals. In (17) below, ordinals are in their genitive and ablative form.

17)	Ordinals		GEN	ABL
	ʔítté-ntsuwa	‘first’	ʔítté-ntsuwa-wa	ʔítté-ntsuwa-ppe
	laaʔé-ntsuwa	‘second’	laaʔé-ntsuwa-wa	laaʔé-ntsuwa-ppe
	héézzé-ntsuwa	‘third’	héézzé-ntsuwa-wa	héézzé-ntsuwa-ppe
	ʔojde-ntsuwa	‘fourth’	ʔojde-ntstuwa-wa	ʔojde-ntstuwa-ppe
	ʔícefe-ntsuwa	‘fifth’	ʔícefe-ntsuwa-wa	ʔícefe-ntsuwa-ppe

As clearly observed in (17) above, to mark genitive and ablative cases the morphemes are attached to the citation form of ordinals without modification of their base. Similar situation is observed in comitative, instrumental and directive forms in (18) below.

18)	Ordinals		COM	INS	DIR
	ʔítté-ntsuwa	‘first’	ʔítté-ntsuwa-na	ʔítté-ntsuwa-n	ʔítté-ntsuwa-ko
	laaʔé-ntsuwa	‘second’	laaʔé-ntsuwa-na	laaʔé-ntsuwa-n	laaʔé-ntsuwa-ko
	héézzé-ntsuwa	‘third’	héézzé-ntsuwa-na	héézzé-ntsuwa-n	héézzé-ntsuwa-ko
	ʔojde-ntsuwa	‘fourth’	ʔojde-ntstuwa-na	ʔojde-ntstuwa-n	ʔojde-ntstuwa-ko
	ʔícefe-ntsuwa	‘fifth’	ʔícefe-ntsuwa-na	ʔícefe-ntsuwa-n	ʔícefe-ntsuwa-ko

In (19)---(20) below, ordinals are in their feminine nominative, accusative, dative and genitive ablative, instrument and directive cases.

19)	Ordinals		NOM	ACC	DAT
	ʔítté-ntsuwa	‘first’	ʔítté-nts-átt-á	ʔítté-nts-átt-ó	ʔítté-nts-átt-i-w
	laaʔé-ntsuwa	‘second’	laaʔé-nts-átt-á	laaʔé-nts-átt-ó	laaʔé-nts-átt-i-w
	héézzé-ntsuwa	‘third’	héézzé-nts-átt-á	héézzé-nts-átt-ó	héézzé-nts-átt-i-w
	ʔojde-ntsuwa	‘fourth’	ʔojde-nts-átt-á	ʔojde-nts-átt-ó	ʔojde-nts-átt-i-w
	ʔíceʃe-ntsuwa	‘fifth’	ʔíceʃe-nts-átt-á	ʔíceʃe-nts-átt-ó	ʔíceʃe-nts-átt-i-w ³

For feminine nouns, like other class nouns the nominative case marker is **-á**. The morpheme is attached in association with feminine marker morpheme **-átt /-tt**. When ordinals are in nominative form, the element **-uwa** is deleted from the citation form. Similarly, the accusative marker morpheme for feminine ordinals is **-ó**. It co-occurs with feminine marker, **-átt/-tt**. To mark feminine dative form, the dative marker is attached after the feminine marker. To break impermissible consonant cluster, epenthetic vowel **i** is inserted between the dative and the feminine marker. Similar situation is observed when the genitive, ablative, comitative, instrument and allative marker are attached to feminine ordinals.

20)	Ordinals		GEN	ABL
	ʔítté-ntsuwa	‘first’	ʔítté-nts-átt-i-wa	ʔítté-nts-átt-i-ppe
	laaʔé-ntsuwa	‘second’	laaʔé-nts-átt-i-wa	laaʔé-nts-átt-i-ppe
	héézzé-ntsuwa	‘third’	héézzé-nts-átt-i-wa	héézzé-nts-átt-i-ppe
	ʔojde-ntsuwa	‘fourth’	ʔojde-nts-átt-i-wa	ʔojde-nts-átt-i-ppe
	ʔíceʃe-ntsuwa	‘fifth’	ʔíceʃe-nts-átt-i-wa	ʔíceʃe-nts-átt-i-ppe

---

³ **-nts** is nominalizer morpheme

-átt function as the feminine marker

-ó is absolutive/accusative marker

21) Ordinals		COM	INS	DIR
ʔítté-ntsuwa	‘first’	ʔítté-nts-átt-i-na	ʔítté-nts-átt-i-n	ʔítté-nts-átt-i-ko
laaʔé-ntsuwa	‘second’	laaʔé-nts-átt-i-na	laaʔé-nts-átt-i-n	laaʔé-nts-átt-i-ko
héézzé-ntsuwa	‘third’	héézzé-nts-átt-i-na	héézzé-nts-átt-i-n	héézzé-nts-átt-i-ko
ʔojde-ntsuwa	‘fourth’	ʔojde-nts-átt-i-na	ʔojde-nts-átt-i-n	ʔojde-nts-átt-i-ko
ʔíceʃe-ntsuwa	‘fifth’	ʔíceʃe-nts-átt-i-na	ʔíceʃe-nts-átt-i-n	ʔíceʃe-nts-átt-i-ko

The following text contains feminine ordinal inflectional form.

22) tá-ssíhéézzú^{mí}ʔítté-átt-tu-a deʔ-ajʔíttí^{gálá}ss-aʔúntútu
 I-DAT threesister-F-PL-ACCexist-1SG:PRS:DCL:AFFone day-TVthey:NOM
 goll-i-a-ko b-aaddiʔítténts-átt-á tá-ssímaj-u-a
 house-TV-ACC-DIRgo-1SG:PAST:DCL:AFF ORD-F-NOMI-DATcloth-TV-ACC
 ʃámm-addulaʔénts-átt-óʃal-u-a ʔímm-á g-aaddi
 buy-3FSG:PAST:DCL:AFF ORD-F-ACCmoney-TV-ACCgive-IMP:SGsay-
 1SG:PAST:DCL:AFF
 héézzénts-átt-i-ppeʔájnéʔócc-addi
 ORD-F-EPN-ABL nothingask-1SG:PAST:DC:AFF
 ‘I have three sisters. One day, I went to their house. The first one bought me cloth. I asked the
 second one to give me money. From the third, I did ask nothing.’

When the ordinals modify the noun, they do not carry case and gender markers rather ordinals modify their stem.

23)	Citation form	Modifier form	
	ʔítténtsɯwə	ʔítténtsó	‘a first’
	laaʔéntsɯwə	laaʔéntsó	‘a second’
	héézzéntsɯwə	Héézzéntsó	‘a third’
	ʔojdentsɯwə	ʔojdentsó	‘a fourth’
	ʔíceʃentsɯwə	ʔíceʃentsó	‘a fifth’

As in (24) below since the citation form is the basic form, when the ordinals are in their modifier form the element **-wais** is deleted and the vowel **u** alters to vowel **ó** as illustrated in.

24)

a)	ʔítténtsó	ʔas-a-i	gej-a-ppe	j-eedda
	ORD	man-TV-NOM	market-TV-ABL	come-3MSG:PAST:DCL:AFF
	‘A first man came from market.’			
b)	ʔítténtsó	náʔ-á-i	k’ara	
	ORD	boy-TV-NOM	Intelligent	
	‘A first boy is intelligent.’			
c)	laaʔéntsó	ná-átt-á	ʔádussa-tt-ó	
	ORD	child-F-NOM	long-F-ACC	
	‘A second girl is tall.’			

CONCLUSION

In Dawuro two types of numerals are identified: cardinals and ordinals. In their citation form, Dawurocardinals and ordinals have the terminal vowel **-a**. They inflect like nouns even if their inflectional morphemes seem different in some ways. It is suggested that Dawurocardinals be analysed as a decimal numeral system. However, it is possible to suggest that at one time in the past the language used a quintesimal 5-base system. When cardinals used as modifiers, they usually drop or alter their terminal vowel. The basic counting units and modifier cardinals of the language are one to ten. Numerals between eleven and nineteen are derived from the combination of lower numerals (one to nine) and the word for ten, **támmá**. In the combinations, the coordinating conjunction, **-nne** 'and' is suffixed to **támmá**, 'ten' and combines the lower numerals and the word for ten.

Multipler of ten are derived by modified form of the cardinals from two to nine followed by the word for ‘ten’, **támmá**. Multipler of hundreds are formed when hundred is modified by the numerals from one to nine. Multipler of thousand are formed in the same way as multipler of hundreds.

Cardinal numerals are also used as expressions of frequency. The forms of expressions of frequency are derived by combining the cardinal numerals with the word **tára** ‘time’. Like nouns cardinal numerals are inflected for case. In Dawuro, ordinals are formed by attaching the morpheme, **-ntsuwa** on the cardinals followed by the change of phonological shape of the cardinals. The phonological process triggers the change of phonological shape. Except some phonological change of the cardinals, ordinals follow the same pattern as the cardinals. Ordinals are inflected for case and gender.

REFERENCES

- Admasu A .(2014). The Origin, Significance and Physical Condition of the Great Medieval Defensive: Dry Stone Walls of Dawuro/Kati HalalaKeela, Southwest Ethiopia. ELRC Working Papers. PP. 17-39.
- Alebachew B. (2010). Verb Complements in Dawuro. MA Thesis, Addis Ababa: Addis Ababa University.
- Alemayehu H.(1981). Omotic and Cushitic Verb Markers: A Possible Isogloss. MA Thesis, Addis Ababa: Addis Ababa University.
- Allan, E. J. (1976). Kullo. In Bender M.L. (ed.). *The Non-Semitic Languages of Ethiopia*. pp 324-351. Michigan: Michigan University Press.
- Azeb Amha.1994. Omoto Verb Derivation: the case of Basketo, Male, KoreteandKullo. In Harold Marcus(ed.), *New Trends in Ethiopian Studies*. Pp1121-1130. Papers from the 12th International Conference of EthiopianStudies. New Jersey: Red Sea Press.
- Azeb A. and Dimmendaal, G. J. (2006). Converbs in an African perspective. In F.K Ameka, A. Dench and N. Evans (eds.), *Catching Language: The Standing of Grammar Writing*. Berlin/Newyork. PP 393-440.
- Bender, M. L. (2000). *Comparative Morphology of Omotic Languages*. Muenchen: LINCOM EUROPA.
- Blake, B. J. (2004). *Case* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

- Comrie, B. (1976). *Aspect: An Introduction to Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahl, ö. (1985). *Tense and Aspect Systems*. New York: Basil Black Well Inc.
- Data D. (1997). Rural Livelihoods and Social Stratification among the Dawro, Southern Ethiopia. MA Thesis, Addis Ababa: Addis Ababa University.
- Dixon, R.M.W. (2010). *Basic Linguistic Theory: Methodology* (Volume 1). Oxford: Oxford University Press.
- (2010). *Basic Linguistic Theory: Grammatical Topics* (Volume 2). Oxford: Oxford University Press.
- (2010). *Basic Linguistic Theory: Further Grammatical Topics* (Volume 3). Oxford: Oxford University Press.
- Fleming, H. (1969). The Classification of West Cushitic Within Hamito Semitic. In Daniel (ed.). *Eastern African History*. USA, Washington.
- (1974). *Omoti as an Afroasiatic Family*. *Studies in African Linguistics*, Supplement 5: 81–94.
- (1975). Cushitic and Omotic. In Bender, M.L. (ed.), *Language in Ethiopia*. PP34–53. London: Oxford University Press.
- (1976). ‘Omotic Overview’. In Bender M.L. (ed.), *The Non-Semitic Languages of Ethiopia*. Pp299–323. Michigan: Michigan State University.
- (2007). ‘Some Aspects of the Phonology and Morphology of Dawuro.’ In Zaborski, A. (ed.), *Folia orientalia*. vol.xlii–xliii. Cracow: Polish Academy of Sciences.
- Hiwot T. (1988). Kullo Verb Morphology. Senior Essay, Addis Ababa: Addis Ababa University.
- König, C. (2008). The Marked-Nominative Languages of Eastern Africa. In Bernard. Heine and Derk. Nurse (eds), *A Linguistic Geography of Africa*. 251–271. Cambridge: Cambridge University Press.
- (2008). *Case in Africa*. Oxford: Oxford University.
- Siseraw D. (1989). Noun Morphology of Kullo. Addis Ababa: Senior Essay, Addis Ababa University.
- Zaborski, A. (1984). ‘Remarks on the Verb in Omoto.’ In S. Rubenson, (ed.), *Proceeding of the Seventh International Conference of Ethiopian Studies*. East Lansing: African Studies Center: Michigan State University.

4. Current Political Instability and its Impact on the Process of State Building in Ethiopia

Mulugeta Nega, Department of Civic Education and Ethics, Debre Markos University

Abstract

This study aimed at examining the current political instability and its impact on the process of state building process in Ethiopia. Thus, in this study qualitative research method was employed. Both primary and secondary sources of data were gathered where the primary data was collected through key informant interviews having 18 participants of the community elders, religious leaders including academicians in Ethiopian Universities in the field of political science. The secondary data was obtained through books, articles and journals. The data was analyzed by using document and thematic analysis techniques. The study found out that limited or independent media, frequent ethnic tensions, ineffective governance, racism, loose national unity, lack of trust on the national government, an increase in political conspiracy, security gaps, legitimacy gaps, the issue of secession and disintegration weakened the unity and strength of the country as a whole thereby posing obstacle in the state building process in Ethiopia. Finally, this study recommended that strong democratic institutions are mandatory to bring peace and stability which will in turn consolidate the state building process in Ethiopia.

Keywords: *Instability, Political Instability and State Building*

1. Introduction

According to Cambridge English Dictionary, instability entails uncertainty caused by the possibility of a sudden change or a kind of turmoil and disorder in the present situation. Oxford English Dictionary also defines it as the quality of a situation in which things are likely to change or fail suddenly.

Given that the degree of political instability in a state is not explicit, it has posed a challenge for various scholars to define the meaning of the concept. Despite these challenges the term is understood as interrupted continuation of political democracy and the prevalence of major political movements which is the direct opposite of a democratic rule of the game. It is also

defined as a condition in a political system by which the institutionalized patterns of authority break down or the expected compliance to political authorities is replaced by political violence (Pin, 2008).

Political instability has become a serious and threatening problem especially in developing and underdeveloped countries. It is creating massive problems and hindering the progress of a stable state. Functionalist modernization analysis essentially viewed political instability as a challenge facing traditional societies as they move into modernity (Ahmed, 2018). In these countries, the functional prerequisites of the political system, namely, political socialization and recruitment, interest articulation, interest aggregation, political communication (input), rule-making, rule application, and rule adjudication (output), are not performed effectively by political structures (Ibid).

Political instability is the propensity for regime or government change, political upheaval, or violence in society, or instability and uncertainty in government policy, like regulatory, tax, property, or human rights law (<https://online.kettering.edu/news>). When the political system fails in its primary roles of integration and adaptation and, therefore, system maintenance will be jeopardized. The problem of instability creates political disorder which has to do with the level of institutionalization of political organizations and procedures. Institutionalization could be measured by the level of adaptability, complexity, autonomy, and coherence of these organizations and procedures, and political instability is a function of the decay of political institutions (Ibeanu, 2014). In the absence of order and stability everything will be at stake that is any state could never prosper or advance in a holistic manner, nor could it develop with political instability (Ahmed, 2018).

2. Methodology and Methods

In this study qualitative research method was applied. A phenomenological research design was employed. Both primary and secondary sources of data were gathered where the primary data was collected through key informant interviews having 18 participants of the community elders, religious leaders including academicians in Ethiopian Universities in the field of political science. In addition the secondary data was acquired through books, articles and journals. The data was analyzed by using document and thematic analysis techniques.

3. The Current Problems and Their causes

According to Badwaza (2018) in his "Review of Current Developments in Ethiopia", the issues which have been mentioned as a challenge to Ethiopian current reform practices are the indications for the persistence of political instability and disorder in the country. Internal power struggles within and between the four constituent parties of EPRDF have not yet been resolved definitively. Party and government officials who are not on board with the "reform" agenda are in a position to disrupt the momentum of change and cause frustration among the public. Most of the media that are existing in Ethiopia today have a damaging impact on the stability of the country because of lack of rationality and misguiding the public through conflict provoking information. Ethnic-based clashes are also indicators for the current political instability which is expressed as frequent and protracted violence and political instability. The existing ethnic and identity based clashes that flared in Oromia, SNNPR, Amhara, Benishangul Gumuz and Somali regions caused the death of hundreds of civilians and the displacement of more than one million people. The injection of armed members of former insurgent groups into an already tense ethnic and political dynamics in these parts of the country easily fueled violent clashes. Violent confrontations between these rebel forces and federal and regional government security forces have already been witnessed in parts of the Oromia Region as a major problem for stability.

The state's most basic function is to ensure security and maintain control over its territory. Terrorists and other criminal groups often take advantage of a government's inability to control its territory in order to mount violent, hostile, or illicit acts. The state plays a central role in meeting the basic needs of its people by providing education, health care, and an environment conducive to economic growth. When a state fails to meet these needs, the people are vulnerable to poverty, disease, humanitarian crises, and political upheavals. States foster legitimacy by protecting basic rights and freedom and by enabling citizen participation in the political process. An absence of legitimacy allows for violent political opposition and increases opportunities for corruption (Badwaza, 2018).

In addition, Erwin Van Veen (2016) found that the historical factors that led to political instability in Ethiopia are legacy of centralization, control and coercion which continues to

influence styles of rule and administrative approaches, legacy of exclusionary rule with ethnic undertones that limits broader distribution of power and risks counter-mobilization. According to Annett (2000), political instability or unrest has its own indicators like the occurrence of a civil war, increased number of assassinations, ineffective control of the nation power structure, any successful or unsuccessful armed rebellions whose aim is independent from the central government, violent demonstrations or clashes involving physical force, an increasing threat to the survival of a government. In one way or the other most of this indicators are being frequently observed these days in Ethiopia and their by threatening political order or stability.

4. State Building and Political Instability

State-building involves development of effective governance institutions to serve the society's developmental, social, and political needs (Wang, 2009). The idea of state-building contains assumptions about an ideal type of well-functioning state, a politically impartial civil service, taxation, welfare and service delivery (Thidu, 2009). It is concerned with the state's capacity, institutions and legitimacy, and with the political and economic processes that underpin state-society relations (DFID, 2010). Center for Global Development (www.cgdev.org) defined state building as creating and strengthening the institutions necessary to support long-term economic, social, and political development. These institutions are legislatures, judicial systems, executive agencies, and police including the military forces. It also implies the re-construction of functional countries, in other words countries that are capable of providing their citizens with basic functions and services and that meet their responsibilities and obligations as members of the international community. A weaknesses in legitimacy, authority, and capacity leads to political instability that becomes a threat for state building process.

Generally state- building process stresses state-society relations by taking the social contract at a centre stage. Because it is operating at the interface between state and society, It is quit essentially political in character, it is about how power and authority is used, and in whose interests. Even it is not a technical process but a transactional one and also essentially concerned with how the state interacts with society, that is its legitimacy, responsiveness and accountability; and state-building is principally an endogenous process, shaped by national actors(Ingram, 2010).

State building process is manifested by strengthening/establishing democratic processes that help to build trust (election support, mediation/ reconciliation, transparency, accountability, anti-corruption campaigns, etc.); working closely with legitimate local institutions (projects should be perceived as projects set up by the government as opposed to donors or local NGOs); strengthening pluralism and civil society and getting the population involved in the planning ; implementation of policies and measures (participation); political mediation in crises; legitimate UN peacekeeping missions; reinforcement of the military and civil security sector; disarmament, demobilization and reintegration of combatants; promotion of the rule of law, e.g. through legislation, courts and the administration of justice and promotion of human rights organizations and the free press. In one way or the other all the above listed manifestations are resulted from political disorder and instability (Henning, 2017).

5. Causes of Current Political Instability in Ethiopia

In its Ministry of Report the Danish Immigration Service (2018) stated that in Ethiopia interregional confrontations over political representation and resources are common. Many of these confrontations are acted out as localized inter-communal violence between different ethnic groups. Ethiopia is a linguistically and culturally diverse country of more than 80 ethnicities/nationalities. In order to keep the country together Ethiopia's new administrative structure has been built on the principle of ethnic federalism. The core of these principles is that the nine regional states of Ethiopia to a certain extent have self rule, have the right to elect their leadership and use their own language. According to several interlocutors, ethnicity remains an engine for political conflict. Ethnic competition and mistrust can be felt at all levels of society, including in organizations where much efforts have been invested in creating a workplace free of ethno-nationalist sentiments. All of these factors are current stability problems thereby threatening the state building process in Ethiopia.

According to the interview results, while thinking about causes of political instability the incapability to reach on consensus over the history, constitution and state structure of the country is the main obstacle. Failure to respond to identity questions and boundary related problems of regional states also can be taken as the major causes. There are varying perceptions on the history of Ethiopia. Some say that Ethiopia is created by force during Menelik II which is mainly raised by TPLF/EPRDF, OLF and other extremist groups. These groups argue that for the sake

of state formation, many ethnic groups were lost their lives and as they were oppressed by the ruling class particularly the Amhara political elites and the general public. On the other side there are arguments on Ethiopia's having a long history which is estimated to be over three thousand years. They believe that the state formation was accomplished consent and force. Therefore, by his contradiction is apparent in the current Ethiopian political scenario which becomes a cause for the frequent political instability in the country.

One of the interview result also shows that the disagreement on the provisions of FDRE constitution and the existing state structure namely ethnic federalism. Many political groups exposed that the constitution was enacted based on the interest of TPLF and OLF rather than the people. This was due to the general public was not consulted or represented during the enactment process and the constitution does not give rights for the citizens rather for the ethnic groups. In addition it also considers a particular group as oppressor of all other ethnic groups in the state. Further the document takes ethnic federation as panacea to ensure the equality of nations and nationalities. Many scholars and political groups suggest that the constitution must be revised through the participation of the people. To them ethnic federalism weakens the national unity of the state. They raise the various ethnic conflicts that are prevalent throughout the country as a major evidence for this case. On the other side extremist ethno nationalists consider the constitution as significant for the equality and peaceful co-existence of the state in general. Such a disparity paves the way for political instability which then poses a considerable impact on the state building process in the nation.

One of the key informants also added that economic, political and social marginalization is another cause for the happening of political instability in the country. It is believed that a certain political group is dominating the economy and the political power which creates antagonism among the political groups. Weak state institutions like parliament, constitutions, electoral boards, media, security (police and defense forces), human rights commissions, etc. These institutions are unable to respond the real problems or questions (identity and establishment of regional states) of the people instead they always provide political responses. So these institutions are becoming an instrument to target the groups which have a political stand against the ruling political parties. An ongoing poverty and unemployment is also added to the above mentioned problems to be worsened and more aggravated the problem failure to bring harmony

among the political parties in EPRDF. For instance, the relation between TPLF and ADP can be mentioned. The political conspiracy is also poses a threat to the political stability and order of the country. Ineffective governance, ethnic nationalism, hate speech, ineffective legal system, and the former misguided policy advocated by TPLF further provoke the problem.

As it is evident from the above discussions, the prevailing political instability adversely affects the state building process. This is because the instabilities and disorders happening in the country leads to secession and disintegration. Today, some regions are not willing to take orders and tasks raised from the federal government, unbalanced political and economic power and authority, chaos and civil war, emergence of regional questions like Sidama, Wolaita, etc., lack of trust on the national government and border conflicts between neighboring regions all of which in one way or the other produce weak national unity and this clearly jeopardizes the state building process of the country in general.

6. Conclusion

Political instability creates a serious problem and it becomes an obstacle for order or stability of a state. There are some indications for the incidence of current political instability in Ethiopia. These include, limited or independent media, frequent ethnic tensions, ineffective governance, racism, loose national unity, lack of trust on the national government, an increase in political conspiracy, security gaps, legitimacy gaps, the issue of secession and disintegration like the case of Sidama and Woilata are a clear indication which weaken the unity and strength of the country as a whole. The idea of state-building contains assumptions about an ideal type of well-functioning state, a politically impartial civil service, taxation, welfare and service delivery. So when we look at the case in Ethiopia it is the opposite. This implies that all of these current instable political developments greatly affect state building process which further hinders its progress.

7. Recommendations

To avert the occasion of political instability in Ethiopia, the government should first set up an equal ground for all citizens in every affair that concerns them. It should change the existing biased media to be neutral and independent. The government must also establish law and order by implementing its legal means of force when illegal acts prevail in the country. Strong democratic institutions are also mandatory to bring peace and stability and thereby consolidate

the state building process. The main problem in Ethiopia today is everyone wants to have his or her own interests be fulfilled by forgetting what is expected from each of them. So not only we consider our interests but we should also think about responsibilities. Most importantly we Ethiopians need to work greatly on attitudinal change at the grassroots level.

Reference

Badwaza(2018). *Reform in Ethiopia: Turning Promise into Progress*. Hearing: Reviewing Current Developments in Ethiopia. Freedom House.

Centre for Global Development. *Rich World, Poor World: A Guide to Global Development* (Unpublished).

Danish Immigration Service(2018). *Ethiopia Political situation and treatment of opposition*. Ministry of Report.

Department for International Development (2010). *Building Peaceful States and Societies*.

Henning(2017). *What is state building and how do we promote it in fragile countries?* KfW Development Research Development in Brief.

Ingram(2010). *State Building: Key Concepts and Operations in two Fragile State*.

Pin(2008). *Essays on Political Instability*. University of Groningen.

Thida(2009). *Reconnecting joined-up approaches: Nation-building through state-building*. Spuru Working Paper 25 .

Wang(2009). *Nation Building, State Building, and the Road to Democracy: Political Development in 60 Years Of the People's Republic*.

Electronic/Internet Sources

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1122271/> Retrieved on 11/7/2019 at 2:58

<http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/instability> Retrieved on 11/10/2019 at 10:01

<https://online.kettering.edu/news/2016/06/14/impact-political-instability-global-sourcing> Retrieved on 11/7/2019 at 2:49

<https://agendaforhumanity.org/cr/1> Retrieved on 11/7/2019 at 2:56

5. ተረካዊ ስነ-ምግባር በአሜሪካ ስነ-ጽሁፍ ውስጥ፤ ታሪካዊ ዳሰሳ

በደመቅ ጣሰዉ (ዶ/ር)፣ የኢትዮፕያ ቋንቋዎችና ስነ ጽሁፍ ትምህርት ክፍል፣

ደብረሚቆስ ዩኒቨርሲቲ፤ email: demeketasew123@gmail.com

አጠቃላይ

ስነ-ጽሁፍ ስነ-ምግባርን ለማስተላለፍ አይነተኛ መሳሪያ እንደሆነ የማይታበል ሃቅ ነዉ፤ ሆኖም ስነ-ጽሁፍ የሚጻፍበት እና የሚነገበት የራሱ የሆነ ስነ-ምግባርም አለዉ፡፡ ይህንንም ምሁራን ተረካዊ ስነ-ምግባር (narrative Ethics) በማለት ይጠሩታል፡፡ ይህ ጥናታዊ ጽሁፍ የዘመናዊ አሜሪካ ስነ-ጽሁፍ ከወለደቱ ጀምሮ አሁን እስከደረሰበት ጊዜ ድረስ ከተረካዊ ስነ-ምግባር አንጻር የተስተዋሉ ለዉጦችን ለመጻሰስ ያለመነበር፡፡ ጥናቱ ዘመናዊ አሜሪካ ስነ-ጽሁፍን ታሪክ በአብዛኛዉ ምሁራን በሚመለከቱ በአራት የታሪክ ምዕራፍ (ማለትም ቅድመጦርነት (ከ1928-32)፣ ድህረ-ጦርነት (ከ1932-1966)፣ ድህረ-አብዮት (1966-1983) እና የአሁኑ ዘመን (ከ1983 ወዲህ)) በሚለው መንገድ በየታሪክ ምዕራፍ ምን አይነት ተረካዊ ስነ-ምግባር እንደሚስተዋል ተንትኗል፤ በየታሪክ ምዕራፍ የተስተዋሉ ልዩነቶችን ለይቷል፤ እንዲሁም ተረካዊ ስነ-ምግባር በየታሪክ ምዕራፍ ያለዉን አንድነት እና ልዩነት አወዳድሯል፡፡ እነዚህን ጥናታዊ አላማዎች ለማሳካት ስነ ተረካ (narratology) እንደሚሰማር ጽንሰ-ሃሳብ ያገለገለ ሲሆን ተረካዊ ትንታኔ (Narrative analysis) ደግሞ ከቀዳሚ እና ሁለተኛ የሚገኝ ምንጮች የተሰበሰቡ ሚገኝዎችን ለመተንተን ጥቅም ላይ የዋለ የሚገኝ መተንተኛ ዘዴ ነዉ፡፡ የሚገኝዎችን ትንታኔ መሳሪያ በመድረግ የተደረሰበት የጥናቱ ግኝት ተረካዊ ስነ-ምግባር በአሜሪካ ስነ-ጽሁፍ ውስጥ በሁሉም ታሪካዊ ምዕራፎች በተመሳሳይ መልኩ እንደሚስተዋል፤ ይልቅንም የአሜሪካ ስነ-ጽሁፍ ተረካዊ ስነ-ምግባር ከምዕራፍ ምዕራፍ እየተዳከመ እና ስነ-ጽሁፍም ይበልጥ ኢ-ስነ-ምግባራዊ እየሆነ እንደሚመስል ያሳያል፡፡

ቁልፍ ቃላት፡ - ተረካ፣ ተረካዊ ስነ-ምግባር፣ ስነ-ተረካ፣ ተረካዊ ትንታኔ

1. መግቢያ

አሜሪካ ቋንቋ ግዕዝን ተክቶ የቤተመንግሥት ቋንቋ ከሆነ በት ግዜ ጀምሮ እስካሁን ድረስ በኢትዮጵያ ሁለንተናዊ ጉዳዮች ላይ ከፍተኛ አስተዋጽኦ ሲያበረክት ቆይቷል በመግባቱ ላይም ይገኛል፡፡ ሆኖም ምሁራን በአብዛኛዉ እንደሚመለከቱ አሜሪካ የስነ ጽሁፍ ቋንቋ የሆነ ዉ ከ19ኛዉ ክ/ዘመን ጀምሮ ነዉ፡፡ (ታደሰ እና አሊ 1995፡ 17) ከዚህ ግዜ ጀምሮ ኢትዮጵያዊያን በርካታ ጠቃሚ ሃይማኖታዊ እና አለማዊ የስነ ጽሁፍ ስራዎችን በዚሁ ቋንቋ ሲያበረክቱ ቆይተዋል፤ በመግባቱ ላይም ይገኛሉ፡፡

ዘመናዊ ልብወለድ በአሜሪካ ሚዲያ ከተጀመረ ከአንድ ክፍለ ዘመን በላይ ሆኖታል፡፡ በ1900ዓ/ም የታተመችዉ እና ለንባብ የበቃችዉ የአፈወርቅ ገብረ እየሱስ "ልብወለድ ታሪክ"

ዘመናዊ ስነ-ጽሁፍን ለአሚኛ ያስተዋወቀች የመጀመሪያዋ ልብወለድ ናት፡፡ አሁን የምናነባቸው የምናጠናቀቁ እና የምንተነትናቸው በርካታ የአሚኛ ስነ-ጽሁፍ ስራዎች የተገኙት የዚችን ልብወለድ ወልደት ተከትሎ ነዉሚኦት ይቻላል፡፡

የአሚኛ ስነ-ጽሁፍ እድገት እና ታሪክ በተለይም ከይዘት እንዳር በብዙ የአገር ውስጥም ሆነ የውጭም ሁሉን ተጠንቷል፤ ተተንትኗል (ምንም እንኳን በቂ ነዉሚኦት ባይቻልም)፤ ሆኖም የዚህ ስነ-ጽሁፍ ቅርጻዊ ማንነቱ በቅጡ አልተዳሰሰም፤ ዘመናዊውን የስነ-ጽሁፍ ጥናት ጽንሰ-ሀሳብ እና አንድምታ ማረት አድርጎ የተሰሩ ጥናቶች እጅግ ውስን ናቸው፡፡ በመሆኑም የዚህን ስነ-ጽሁፍ ስነ-መለኮትም ሆነ ጭብጥ አጉልተው የሚሰዩ ጥናቶች አስፈላጊ ናቸው፡፡

ይህ ጥናት በዚህ ረገድ ያለውን የእውቀት ክፍተት ለመሙላት የሚያግዝ አስተዋጽኦ ለማድረግ ታስቦ የተዘጋጀ ነው፡፡ ጥናቱ በአመነኙ ቅርጽ ላይ የሚያተኩር ሲሆን የስነ-ተረክ (narratology) ጽንሰ-ሀሳብን ማረት አድርጎ በተለይም የአዉዳዊ ስነ-ተረክ (contextual narratology) አስተሳሰቦች ላይ ተመርኩዞ ለማጥናት ይሞክራል፡፡

ስነ-ተረክ፣ ተረክን (narrative) የሚጠና የስነ-ጽሁፍ ጽንሰ-ሀሳብ ሲሆን ዘመናዊ ከሆኑት ማካከል በከፍተኛ ደረጃ አለማቀፋዊ ተቀባይነት እያገኘ ያለ እና ከስነ-ጽሁፍ ጥናቶች ባሻገርም ለሌሎች የጥናት መካከኮች እንደ ጥናት ስልት ሆኖ በማገልገል ላይ የሚገኝ ነው፡፡ ስነ-ተረክ አንድን የስነ-ጽሁፍ ስራ ከተለያዩ አቅጣጫዎች ለመተንተን የሚያስችሉ በርካታ የማጥኛ ስልቶችን እና አስተሳሰቦችን የያዘ ሰፊ ጽንሰ-ሀሳብ የያዘ ሲሆን ከነዚህ ውስጥም አንዱ እና በኢትዮጵያ የስነ-ጽሁፍ ጥናት ውስጥ እስካሁን በቅጡ አግላግሎት ላይ ያልዋለው ተረካዊ ስነ-ምግባር (narrative ethics) ይገኝበታል፡፡

በዚህ ጥናት ተረካዊ ስነ-ምግባር በአሚኛ ስነ-ጽሁፍ (በተለይም በአሚኛ ልብወለድ ስራዎች ላይ በማተኮር) ውስጥ እንዴት እንደ ሚታይ ለመግለጽ ይሞክራል፡፡ የስነ-ጽሁፉን ታሪካዊ እድገት ተከትሎም ተረካዊ ስነ-ምግባር እየተሸሻለ ነዉዉይስ እየደከመ ነዉሚኦት ጥያቄ ለመሙላት ይሞክራል፡፡

2. የቁልፍ ቃላት ትንተና

ከርእሱ ለሚዳት እንደሚቻለው የዚህ ጥናት ትኩረት ተረካዊ ስነ-ምግባር በአሚኛ ስነ-ጽሁፍ ውስጥ ምን ይመስላል የሚል አብይ ጥያቄ መሙላት ላይ ነው፡፡ ሆኖም ይህን ጥያቄ ከመሙላት በፊት ተረካዊ ስነ-ምግባር ምንድን ነዉሚኦት ጥያቄ ማበራራት የግድ ላል፡፡ የተረካዊ

ስነ ምግባርን ምንነት ለማበራረትም በቅድሚያ ተረክ ምንድን ነው የሚለውን ማወቅ ያስፈልጋል፡፡

ተረክ ምንድን ነው የሚለውን ጥያቄ በመመለስ ሂደት በርካታ ምሁራን ለበርካታ ጊዜያት ሲከራከሩበት እና ሲወያዩበት ቆይተዋል ክርክሩ አሁንም እንደቀጠለ ነው፤ በመሆኑም አንድ ወጥ የሆነ ብያኔ ለማስጠት ያስችግራል፡፡ ሩድረ ም(2005፡ 1-2) የራሱን ሳይጨምር ከዘጠኝ በላይ በተለያዩ ምሁራን ስለ ተረክ የሰጧቸውን ብያኔዎችን ዘርዝሮ አቅርቧል፡፡ ይህም የተረክ ብያኔ ምን ያክል ስምምነት ላይ ያልተደረሰበት መሆኑን ያሳያል፡፡ ሆኖም በሁሉም ብያኔዎች ውስጥ ተደጋግሞ የተገለጸ እና እንደ ተረክ መለያ ተደርጎ ሊወሰድ የሚችል ሃሳብ አለ፡፡ ምንም እንኳን የሁነቶች ብዛትና የአደራደር ሁኔታ ከምሁር ምሁር የተለያዩ ቢሆንም ሁሉም ብኔዎች አንድን ተረክ ተረክ ነው ለማለት በውስጡ ቢያንስ አንድ ሁኔታ በሆነ ዓይነት ቅደምተከተል ተሰንዶ ማኘት እና በሆነ አካል መተረክ አለበት ይላሉ፡፡ እዚህ ላይ የሚሳወቁ ጥያቄ በተረክ ውስጥ የሚኖሩ ሁኔታዎች ውይይት ምን ዓይነት ነው? እንዴትስ ይደረዳል? ማንስ ነው ስለ ድርጊቶች እና አደራደራቸው የሚግረን? የሚሉት ናቸው፡፡ እነዚህን ጥያቄዎች በተገቢው ሁኔታ በመመለስ ተረክን በዳበረ ሜክኮማበራራት የቻለው የስነ ተረክ አባት ተደርጎ የሚቆጠረው ጌራርድ ጀነት (1980፤ 1988) የተባለ ምሁር ሲሆን ተረክን የሶስት ክፍሎች የእርስበርስ ግንኙነት ውጤት አድርጎ ያቀረበው ምሁራዊ ትንታኔ እስካሁን ሰፊ ተቀባይነት ያገኘ ሃሳብ ነው፡፡ እንደ ጀነት (1980) ገለጻ ተረክ ሶስት ክፍሎች አሉት እነሱም፤ ዲሶኩር (discourse) ወይም "ተረክ" ይለዋል፤ ታሪክ (story)፤ እና ትረካ (narration) ይባላሉ፡፡ ከነዚህ ክፍሎች ውስጥ ለጀነት ጥቃሚው እና በስነ-ተረክ ጽንሰ ሃሳብ ሊጠፍ የሚገባው ቀዳሚ ክፍል ትረካ ነው፡፡ እንደሱ አገላለጽ ትረካ ለታሪክም ሆነ ለ ዲሶኩር መሰረት ነው፡፡ አንድ ሰው መተረክ ሲችል ታሪኩን ይናገራል፤ ታሪኩን በትረካ ሜክክ ሲያቀርብ ደግሞ ዲሶኩር ይፈጠራል ይላል፡፡ በዚህ እሳቤ መሰረት ጀነት በተረክ እና በትረካ ወይም "በተነገረው" እና "በአነጋገር" መካከል ልዩነት መኖሩን አሳይቷል፡፡ የስነ-ተረክ መሰረትም ይህ ልዩነት ነው፡፡ ይህን እሳቤ መሰረት በማድረግም በአተራረክ፣ በታሪክ እና በ ተረክ በእያንዳንዳቸው ስር ምንም ስነ-ጽሁፋዊ አላባወያን እንደሚጠቅሙ ተንትኖ አቅርቧል፡፡ በእሱ ትንታኔ መሰረትም ተረካዊ ስነ-ምግባር በ አተራረክ ውስጥ የሚኖሩ አንድ አላባ ነው፡፡

እንደ ጀምስ ፊላን (2013፡ 23-24) ገለጻ ተረካዊ ስነ ምግባር በታሪክ እና በትረካ እንዲሁም በ ስነ-ምግባራዊ እሴቶች (moral values) መካከል ያለውን ተዛምዶ ይመለከታል፡፡ ተረካዊ ስነ-ምግባር ስነ ምግባራዊ እሴትን የታሪክ እና የ ትረካ መስተሳሰሪ ገመድ አድርጎ ይወስዳል

ምክንያቱም ተረክ በራሱ በግልጽም ሆነ በሽፍን አንድ ጸሃፊ ፣ ተራኪ ፣ ገጸ-ባህሪ፣ ወይም ተደራሲ በተረክ ውስጥ እንዴት ያስባል፣ ይገመግማል እና ተግባሩን ይፈጽማል የሚለውን ጥያቄ እንድንጠይቅ ስለሚያስገድድን፡ ሥላሆነ ምተረካዊ ስነ-ምግባር ማለት በተረክ እና በትረካ መካከል ምን አይነት ስነ-ምግባራዊ እሴት አለ ሚለውን ማዳሰስ የጥናት መስክ ነው ማለት ይቻላል፡፡

የተረካዊ ስነ-ምግባር ጥናት ሰፊ እና በርካታ ጥቂዎችን እያነሳን ሙሉን መስጠት የምንችልበት መሆኑን ምሁራን ይገልጻሉ፡፡ ፊላን (ዘኒከማሁ) እነዚህን ጥያቄዎች በአራት ክፍሎች አቅርቧቸዋል፤ "1) the ethics of the told, 2) the ethics of the telling, 3) the ethics of writing/producing and 4) the ethics of reading/reception. " ፊላን ከጠቀሳቸው አራት ጥያቄዎች መካከል ቀደምሲል ስለተረክ ባስቀመጡት ውጥያኔ መሰረት የዚህ ጥናት ትኩረት በሚጀመረው እና በሁለተኛው ጥያቄ ላይ ብቻ የተመሰረተ ይሆናል፡፡

በዚህም መሰረት የሚጀመረው ትያቄ ትኩረት ማዳደርግ ውበገጸ-ባህሪያት እና ድርጊቶች ላይ ሆኖ፤ የገጸባህርያት ድርጊቶች (በተለይም የሚገቡበት ግጭት እና ግጭቱን ለመፍታት የሚወስዱት አሜራጭ ስነ-ምግባራዊ ምህዳር ፣ የገጸ-ባህሪያት የእርስበርስ ግንኙነት ስነ-ምግባራዊ ሁኔታ ምን ይመስላል የሚሉትን አይነት ጥያቄዎች ለመመለስ ይጥራል፡፡ ሐላተኛው ጥያቄ ደግሞ የልብወለዱ ውስጣዊ ጉዳዮች በተለይም በተራኪው እና በትረካው ላይ አተኩሮ የእነዚህን ስነ-ምግባራዊነት የሚጠይቅ ነው፡፡ በዚህም ተራኪው ለትረካ የተጠቀመበትን ቋንቋ፣ የድርጊት አደራደር እና የታሪክ መረጣ ስነ-ምግባራዊነት በተደራሲው ላይ የሚፈጥረውን ስነ-ምግባራዊ ውጤት ለመተንተን ይሞክራል፡፡

የአንድን የስነ-ጽሁፍ ስራ ተረካዊ ስነ-ምግባር ለማጥናት በሚሞክርበት ጊዜ ትኩረት ሊሰጣቸው የሚገቡ ጉዳዮች አሉ፡፡ ከነዚህም ውስጥ አንዱ ፈሬይ (1995: 58) እንደሚጠቁመው ስነ-ምግባር የሃላፊነት ጉዳይ ነው፡፡ የደራሲው፣ የተራኪው፣ የገጸ-ባህሪያት ሃላፊነት፡፡ ስለሆነ ምስክርነት ስነ-ምግባራዊ ጥናት እነዚህ አካላት የሚጠበቅባቸውን ስነ-ምግባራዊ ሃላፊነት ተወጥተዋል ወይ፣ የሚለውን ጥያቄ ለመመለስ መሞከር ይኖርበታል፡፡

የዚህ ጥናት ዋነኛ ትኩረትም በአሚኒኛ ስነ-ጽሁፍ ውስጥ እነዚህ አካላት ስነ-ምግባራዊ ሃላፊነታቸውን በመወጣት ረገድ ያለው ሁኔታ ምን እንደሚመስል ከታሪካዊ አዉድ አንጻር ማጥናት ነው፡፡ ሆኖም የእነዚህን አካላት ስነ-ምግባራዊ ግዴታ ለማጥናት ሲሞክር በሄትኛው የዘመን እና የሚሰበረሰብ ስነ-ምግባራዊ አዉዶች ውስጥ ማጥኑት ይቻላል ስነ-ምግባር በዘመን

የሚለው ሕግ እንደሚሰራ ስራው ሚሊዮን አይደለም ወይ ሚሊ ጥያቄ ሊነሳ ይችላል፡፡ በርግጥ እንዲህ ያሉቱ ትያቄዎች አግባብነት ያላቸው ናቸው፡፡ ሆኖም ቀደም ሲል ለመጥቀስ እንደተሞረጠው ተረካቂ ስነ-ምግባር ከሚኖሩ ሰባቸው ጥያቄዎች ውስጥ ሁለቱ እና በዋነኝነት ሙጽሀፍን መሰረት አድርገን ልንመልሳቸው በምንችላቸው ጥያቄዎች ላይ ብቻ እንድናተኩር የተደረገበት ምክንያት ይኸው ነው፡፡ በመሆኑም የዚህ ጥናት ትኩረት ትረካ ላይ ስለሆነ የአሚኛ ስነ-ጽሁፍን ተረካቂ ስነ-ምግባር በመተንተን ረገድ በየዘመኑ ያለውን መሰረሰባዊ አስነ ምግባር እንዴት በልብወለዶቹ ውስጥ ተንጸባረቀ የሚል አቀራረብ ሳይሆን ያለው የኢትዮጵያ ስነ-ጽሁፍ ሊኖረው መግባቱን የስነ ምግባር ደረጃ ይዟል ወይ የሚለውን ጥያቄ ለመመለስ የሚቻል ነው፡፡ ዕዚህ ላ ሌላ መሰረታዊ ትያቄ መሳሰሉ ግድ ኑህ፡፡ ለመሆኑ የኤትዮጵያን ስነ-ጽሁፍ በጠቅላላው የአሚኛ ስነ-ጽሁፍን በተናጥል ሊገልጽ የሚችል የስነ ምግባር ደረጃ አለን፤ ይህ ጥያቄ መሰረታዊ ከመሆኑም ባሻግር ወደፊት ጠንከር ያለ ምርምር የሚፈልግ እንደሆነ የዚህ ጽሁፍ አቅራቢ ያምናል ሆኖም ለዚህ ጥናት እንደ መሻ ሊያገለግልን የሚችል ሃሳብ በፍልስፍና ምሁሩ ክላውድ ሳምረ (1985: 427) ቀርቦልናል፡፡ ሳምረ የኢትዮጵያውያንን የአካዳሚካል ሰላም ስነ-ምግባር ከአወራጃውያን ጋር እያነጻጸረ እንዲህ ይተነትነዋል (ለሃሳብ መላክ ትሲባል ጥቅሱ የተወሰደው በተገኘበት ቋንቋ ነው)፡፡

Whereas, the Western world has a tendency to consider things as they are in their impersonal objectivity, the Ethiopian [...] world is clearly anthropocentric. The westerner takes as its starting point the world of external reality, which is distinct and measurable. The [...] Ethiopian does not break away from the world in which he leaves. He does not disengage himself from it, he does not stand out; he is part of it. His starting point is within himself, in his own personal experience. He does not try to express what is in his mind: he rather attempts to evoke it [...] The Westerner reconstructs and recreates the outside world with the framework of his own thought. The Ethiopian starts from what is already in his mind and endeavors to transmit it by suggestion [...] the westerner would like to conceive truth and to demonstrate it; the [...] Ethiopian seeks to offer himself to it and to have it desired by others. The western world is the world

በርግጥ ሳምረ ይህን ሃሳብ የሰነዘረው ስለኢትዮጵያውያን ቀደምት የግዕዝ ስነ-ጽሁፍ ሊቆች ነው፡፡ ሆኖም የአሚኛ ስነ-ጽሁፍ መሻ ይኸው የግእዝ ስነ-ጽሁፍ በመሆኑ የአካዳሚካል መጽሐፍ

የቀደመውን መመሳሰል እንደሚኖርበት አያከራክርም፡ በተለይም ሳምንት የጠቀሰቸው ተረካቂ ስነ ምግባርን የሚመለከቱ በመሆናቸው አሚኒኛ ስነ-ጽሁፍን ከነዚህ የስነ ምግባር መሰረቶች አንጻር መግምገም ምትገቢ ነው፡

ከጥቅሱ ለሚዳት እንደሚቻለው ኢትዮጵያዊያን ጸሃፍት ሶስት መሰረታዊ ስነ ምግባራዊ ልማዶች አሏቸው፡ እነሱም 1) ሰዋዊ ጉዳች ላይ ማተኮር ወይም ለሰው የሚከጠውን ክብር አለማዳደል፤ 2) የሚኖርበትን ማህበረሰብ አለመረሳት፤ የማህበረሰቡን ባህላዊ፣ ማህበረሰባዊ እሴቶች መከበር፤ 3) በጽሁፉ የሚገልጸው ሃሳብ የራሱ ብቻ ሳሆን ማህበረሰቡም መሆኑን ማረጋገጥ እና 4) ማህበረሰባዊ ሂሳቦችን ሲሰነዝር በነቀፊታ ሳሆን በምክር መልክ ማድረግ ናቸው፡ እነዚህ ሶስት ባህሪያት እንደ ስነ-ምግባር መሰረቶች ተደረገው ሊወሰዱ ይችላሉ ምክንያቱም በአንድ የልብወለድ ስራ ውስጥ የሚከተዋሉ የትረካ እና የተረክ ስነ ምግባሮች ከነዚህ የጸሃፍት ሃላፊነት ውጭ ይደሉም እና፡፡ ሆኖም እነዚህን ሃሳቦች ለትንታኔ በመጠቀም ሂደት ደራሲያንን በቀጥታ ሳይሆን ቀደም ሲል ስለተረክ ምንነት በተጠቀሰበት ክፍል በቀረበው መሰረት በትረካ ውስጥ እንዴት እንደሚታዩ ለመግለጽ ይሞክራል፡፡

ከዚህ ቀጥሎ ባለው ክፍል ተረካቂ ስነ ምግባር በተለያዩ የአሚኒኛ ስነ-ጽሁፍ ታሪካዊ ምዕራፎች ውስጥ እንዴት እንደሚታዩ ለመግለጽ ተደርጓል፡፡ (የታሪክ ክፍፍሉ የተወሰደው ጌራርድ (1971)ን ተከትሎ ሲሆን እሱ ካጠናቀቀው ታሪካዊ ግዜያት ወዲህ ያሉት በአትኝው የተጨማሩ ናቸው)

3. የተረካ ስነ ምግባር ታሪካዊ ቅኝት

በዚህ ክፍል በእያንዳንዱ የአሚኒኛ ስነ-ጽሁፍ ዘመን ምን እንደሚመስል ለመጽሐፍ እንሞክራለን

3.1. ቅድመጦርነት ዘመን

ይህ ጊዜ ሚሜላክተው ከጣልያን ወረራ በፊት የነበረውን የስነ-ጽሁፍ ታሪክ ሲሆን ጠቅላላ ባለሙያዎች ሲገለጽ ይህ ግዜ ፈርቀዳጅ የስነ-ጽሁፍ ስራዎች የወጡበት እና አሚኒኛ ከዘመናዊ የስነ-ጽሁፍ አጻጻፍ ጋር ትወዳል የጀመረበት ግዜ ነው፡፡ ይህ ዘመን ለኢትዮጵያን ጸሃፍት አስቸጋሪ ዘመን ነበር ማለት ይቻላል፤ ምክንያቱም ቢሉ በአንድ በኩል ዘመናዊ የድርሰት አጻጻፍ በራሱ አዲስ በመሆኑ ደራስን ያንን ለመልመድ የሚከፍሉት መከዋወሪያ ተቀላቅለው የሚገኙ ስለመሆን እና፤ በሌላ በኩል ደግሞ እኒሁ ጸሃፍት የለመዱትን ጥንታዊ የኢትዮጵያ ስነ-ጽሁፍ አጻጻፍ ዘዴ (ሁሉም ማለት ይቻላል በዚህ ዘመን የነበሩ ጸሃፍት የቤተክህነት ትምህርት ውስጥ

ያለፉ ናቸው) ትተው ወደ አወራጃቸውን የአጻጻፍ ስልት ለማግኘት ሂደቱ አስቸጋሪ ስለሚሆን የሚሉ መላምቶችን ማስቀመጥ ይቻላል፡፡ ያምሆነ ይህ በዚህ ዘመን ብቅ ያሉት የስነ ጽሁፍ ስራዎች ምንም እንኳን የአወራጃቸውን ስነ ጽሁፎች ተጽእኖ ያረፈባቸው ቢሆንም (በተለይ ከቅርጽ አንጻር) የራሳቸውን ማንነት ግን ለመፍጠር የቻሉ ናቸው፡፡ በአሚኛ ስነ ጽሁፍ ላይ ጥናት ያደረጉ ምሁራን እንደሚሰማማቱ የዚህ ዘመን የስነ ጽሁፍ ስራዎች ማረጋገጥ ጥቶች ብቻ ሳይሆኑ ኢትዮጵያዊውን የስነ ጽሁፍ ይቅባህል ከ ዘመናዊው ጋር አጥጥሞ መቅረብ የቻሉ ዘመን አይሸፈን ስራዎች ናቸው፡፡

ከተረካዊ ስነ-ምግባር አንጻር ስንመለከታቸው ቀደም ሲል እንደ ማምሚያ ነጥብ ያስቀመጥናቸውን አራት የስነ ምግባር መርሆዎች አሟልተው እናገኛቸዋለን፡፡ የዚህን ዘመን የስነ ጽሁፍ ስራዎች ተረካዊ ስነ ምግባር ጠቅልለ ባለ መልኩ ለመቅመጥ የዮናስ አድሚኑን (2001: 13) አባባል ማጠቀም በቂ ነው፡፡ እንደ ዮናስ አገላለጽ ይህ ዘመን "የልብወለድ ታሪክን ዳራ ፋና ተከትለው አዲስ እና ዘመናዊ ኢትዮጵያን ለማንግባት ብዕራቸውን አንስተው የለውጥን አስፈላጊነት በተለያዩ መንገዶች በለዘበና ትህትና ባልራቀው ስልት ያቀነቀኑ ደራስያን" ዘመን ሲሆን ደራስያኑም በእሳቸው አገላለጽ "ትሁታኑ ፋና አብረዎች" የሚል ስም ተሰጥቷቸዋል፡፡

በዮናስ ገለጻ ማረጋገጥ የዚህ ዘመን የስነ ጽሁፍ ስራዎች ማህበራዊ ብቻ ሳሆን አገራዊ ጉዳዮችን ሲያነሱ ማህበረሰባቸውን ማከል ባደረገ መልኩ ሲሆን ለውጥና ፋቂነታቸውንም በትህትና ምክር በሚሞክሩ መልኩ ያቀርባሉ፡፡ የአተራረክ ስልታቸውም ቢሆን ምን ያክል ምጥቅ ብቻ ሳይሆን ተለምደው የአጻጻፍ ስልት የተከተለ እንደነበር ለማሳየት አስፋው ዳምጼ (2001: 115) ያሉትን እንደ ማሳያ መጥቀስ ይቻላል፡፡ አስፋው የዚያን ዘመን አንድ ደራሲ ጠቅሰው እንደጻፉት የልብወለድ ታሪክ በአገላለጽ ረገድ ሲታይ "አሚኛው ቅልጥፍ ያለ ፣ ለአንደበት ተስማሚ ለጀሮ ያልገለማ ላንባቢው የሚሞኙ ለሰሜን የማይሰለች እንዲሆን አድርጎ ነው የጣፈው፡፡ ምስል ከሳች ድንቅ ገለጻዎች የሞሉበት ለዛማጽሁፍ ነው" ብለዋል፡፡ ልብወለድ ታሪክ ብቻ ሳትሆን ሌሎችም በዚህ ዘመን የተጻፉ ስነ ጽሁፍ ስራዎች በትረካ ስልታቸው ተመሳሳይ ባህሪ እንዳላቸው ምሁራን ይስማማሉ፡፡ ባጠቃላይ ቅድመ ጦርነት ዘመን የአሚኛ ስነ ጽሁፍ ስራዎች ተረካዊ ስነ ምግባርን በተምላከተ ምሉዑነት የሚታይባቸው ናቸው ማለት እንችላለን፡፡

3.2. ድህረ-ጦርነት ዘመን

ምንም እንኳን 1928ቱ የጣልያን ወረራ የኢትዮጵያን የስነጽሁፍ ታሪክ ሂደት ለተወሰነ ጊዜም ቢሆን ቢያደናቅፈውም ኢሮዊንን ግን ከመፍተር አላቆማቸውም በጦርነት ውስም ሆነ ውድር ስት ደርሱ ነበር፡፡ ጣልያን ተባርሮ ንጉሱ ወደ መንበረ ስልጣናቸው ከተመለሱ በኋላ ጸሃፍት የፈጠራ ስራዎቻቸውን ለህዝብ ለማድረስ አልዘገዩም፡፡ ቀደም ሲል ከነበረው ዘመን ጸሃፍት የቀሰሙትን የስነጽሁፍ ልምድ በልጥ አጎልብተው እና አሻሽለው ዘመን አይሸፈን ስራዎቻቸውን ማባርከት የጀመሩት ወዲያው ነበር፡፡ ይህ ዘመን የአማርኛ ስነ-ጽሁፍ ልዕልና ዘመን መሆኑን ብዙዎቹ ምሁራን ይስማማሉ፡፡ ሆኖም ከተረካዊ ስነ-ምግባር አንጻር ስንመለከተው ይህ ዘመን እንደቀደመው ዘመን ማሉዕ ነው ለመለካት አያስደፍም፡፡ የዚህ ትናት ትኩረት ልብወለዶች ላይ በመሆኑ በዚህ ዘመን ከተጻፉት ውስጥ የተወሰኑትን ለአብነት እየጠቀስን ለመቅ እንሞክራለን፡፡ እንደ ዮናስ (2001፡ 16) አገላለጽ በዚህ ዘመን ያሉ ጸሃፍት እንዲህ ነበሩ ብለን የቁርጥ የለየለት ውህድሆን ማለዩ ለማወጣት ያስችግራል፡፡ "ድብልቅልቅ ነው፡፡ ማህቶ ነው፡፡ አንድ ውህድሆን የሆነ እንደሃረግ ተመሳሳይ ሊወጣ የሚችል ማለዩ ካለ አብዛኞቹ አለባብሶ ሚስት ሳይሆን ስር ነቀል ለወጥ ያስፈልጋል ወደሚለው አቋም መምጣታቸው ነው፡፡" በዚህ ድብልቅልቅ መመካከር ውስጥ ታዲያ ምን አይነት ተረካዊ ስነ-ምግባር ይስተዋል ነበር፡፡ ስር ነቀል ለወጥ ናፋቂ ልብወለዶች ውስጥ ያሉ ገጸ ባህያት የግጭት ምክንያቶች ከሞላ ጎደል ተመሳሳይ ናቸው፡፡ ብዙዎቹ የመህበረሰባዊ ፖለቲካ ስሪቱ እንደ ግጭት ምን ጭነው፡፡ የህን ማሻ በማድረግ እነደ ፍቅር ሰክምቃብር ያሉቱ ገዥን ከጭፍሮ ሲያጋጭ እንደ ካድማስ ባሻገር ሉት ደግሞ ዘመናዊነትን ከ ባህላዊነት ያጋጭ እነደ አደፍስ ያሉቱ ደግሞ በየደረሱበት የመህበረሰብን እሴቶች በመናድ ላ ተጠመዱ ገጸ ባህርያት በሚፈጥሩት ግጭት ታሪካቸውን ይነግራሉ፡፡ በሁሉም በኩል የሚስተዋሉት ግችቶች ስነ ምግባራዊ እሴታቸው እንዴት ነው ብለን ስንጠቅ ምናን ነው ሚስት እንደ ጸሃፊዎቻቸው ባህሪ የተለያየ ነው፡፡ ለአብነት ካድማስ ባሻገርን ስንወስድ በገጸ ባህሪያቱ ድርጊት የምናየው ነበር መህበረሰባዊ እሴቶችን በማሰስ አዲስ እና ከነባሩ ፍጹም ተቃራኒ የሆነ አስተሳሰብን ማድነቅ ነው፡፡ አበራ ዳደኛው የአበራን ታላቅ ወንድም የሚመጥኑበት አግብብ፡ ሉሊት ማንነቷን የምትገልጽበት መንገድ እና አጠቃላይ ገጸ ባህርቱ የተሳሰበት ሁኔታ ስነ ምግባራዊ እሴትን በተላበሰ ሚስት ነው ማለት ያስችግራል፡፡ በቀደመው ዘመን የነበሩ የስነጽሁፍ ስራዎች ውስጥ የሚገኙ ገጸ ባህርያት ከነበራቸው ለወጥን የሚሰብኩበት መንገድ ባፈነገጠ ሚስት ትህትና የራቀው ተቃዋሚ የሚሰማ ጸባህርት ናቸው፡፡ የአደፍስ ለወትን ሚስብክበት መንገድ የባሰ ነው፡፡ ገጸ ባህሪው እሱ የሚያስበውን እንጅ ለመህበረሰብ የሚቅመውን ነገር ሲያደርግ አይስተዋልም፡፡ የአደፍስ ድፍረት እምነትን በእውቀት ለመቀየር እስከመሞከር ድርሳል፡፡ ይህ አይነቱ የገጸ ባህሪ አሳሳል ስነ ምግባራዊ

ነ ዉወይ ብለን ስንጠቅ አላማዉምንምይሁን ምንምቀደምሲል ካስቀመጥናቸዉየኢትዮጵያ ስነ - ጽሁፍ ተረካዊ ስነ ምግባር ሚኒስቴሮች አንጻር ተቀባነት የሌላቸዉናቸዉ፡ በዚህ ዘመን ከታዩ የስነ ጽሁፍ ስራዎች ውስጥ በዚህ ጥናት አቅራቢ አስቱት በተረካዊ ስነ-ምግባር አቻ የማይገኝለት ፍቅር እስከመቃብር ነዉ፡ የፍቅር እስከመቃብር ዋነኛ የ ጥነ ካሬዉ ምንጭ ያለዉ የተረካዊ ስነ ምግባር ትንካሬ ይመስለኛል፡፡ ለዉጥናፋቂዉ ጉዳ ካሳ ተቃወሞዉን የማይሰማበት መንገድ ትህትና ያልተሌዉ ነዉ መላት ይቻላል፡፡ ፊታወራሪን የማይስረዳበት መንገድ ትንሽምቢሆን መዳፈር የማታደበት ቢሆንምየታናሽ እና የታላቅ ግንኙነት የጣሰ ነዉ ለመላት አስደፍሞ፡ ከሁሉም በላይ ዘህ ልብወለድ ተረካዊ ስነ ምግባር ጎልቶ የማታየዉ በአተራረክ ስልቱ ነዉ፡ የቃላት መረጣዉየድርጊት ገለጻዉፍጹምኢትዮጵያዊ ስነ ምግባርን የተላበሰ ነዉመላት ይቻላል፡፡ ለዚህምማስያ ይሆን ዘንድ አንድ ምሳሌ እንጥቀስ፡፡

የፊታወራሪ መሻሻ ባለቤት ሒያጅ (አመንዝራ) መሆናቸዉበመጽሃፉ ተደጋግሞተገልጾ ይገኛል፡፡ ይህን ተግባራቸዉግን ከመን ጋር እና እንዴት እንደሚጽመበግልጽ አይነ ገረንምህን ማድረግ ኢትዮጵያዊ ስነ ምግባር አይደለምእና፡፡ ይለቁንስ ተራኪዉ "ቡን ተጠርተዉ ሄዱ ብሎ" ብቻ ይጠቁማል፡፡ እንዲህ አይነቱ አነጋገር ስነ ምግባራዊ ከመሆኑም ባሻገር ትህትናንም ያሳያል፡፡ ተራኪዉልብወለዱ ለመጥከወለዉ መሀበረሰብ ስነ-ምግባራዊ እሴቶች ራሱን ያስገዛ መሆኑን ማየት ይቻላል፡፡

ጠቅልል አድርገን ስንመለከቱ የዚህኛዉ ዘመን የስነ-ጽሁፍ ስራዎች ከተረካዊ ስነ ምግባር አንጻር በተለያዩ መደብሊቀማጡዩ ማቅላናቸዉመላት ይቻላል፡፡

3.3. ድህረ-አብዮት ዘመን

በዚህ ዘመን የታዩት የስነ ጽሁፍ ስራዎች እንደ ቀደመዉዘመን ሁሉ ድብልቅልቅ የሚባል ማንነት ያላቸዉ አይደሉም፡፡ በተለይም በዘመኑ መጀመሪያ ላይ ብቅ ያሉት ስራዎች አብዮታዊነትን የሚሳተፉ የአብዮቱ ዘብ የሆኑ ነበሩ፡፡ ግዜዉየለዉጥነበር እና በስራዎቻቸዉየሚሰሏቸዉ ገጸ ባህርያት የለዉጡአቀንቃኝ መሆናቸዉአያስደንቅም፡፡ ለዉጤቱአብዮታዊ ስለነበር በገጸ ባህርያት መካከል የሚሳዉ ግጭት በለዉጡደጋፊ እና በለዉጡተቀዋሚ መካከል ነበር፡፡ ስለሆነምየእነዚህን የስነ ጽሁፍ ስራዎች የተረካዊ ስነ ምግባር እሴት በዚህ ጥናት ላይ እንደ መላ ሌላድርገን ባስቀመጥናቸዉመርሀዎች መዳኘት አስቸጋሪ ሊሆን ይችላል፡፡ ገጸባህርያት በግብርምበስነ ምግባርምከ ኢትዮጵያዊነት ይልቅ ለሎች ሶሻሊስት ሀገራት የቀረቡናቸዉ፡ ስለመደብ ልዩነት፣ ስለህብረተሰባዊነት፣ እና ስለመሳሰሉት አብዮታዊ መርሆዎች ሲሰብኩ

ነባሩን ንቀው ብቻ ሳይሆን አጥጥለዋል ነበር፡፡ የአዲሱ ቡሆ የነባሩ እርሻ እንደሚታወቅ ሲሆን ደግሞ ለፈጠራ ረስተው ነበር፡፡ ነባሩን አወድሞ የአዲሱን እድገት የሚፍቁ ይመስላሉ፡፡ ይህ ባህሪያቸው በጠቅላላው ሲታይ ተረካቂ ስነ ምግባር ጉድለት የነበረባቸው ናቸው እንደነበረ ያስገድድናል፡፡

ይህ የይወደም ሚህ በትረካቸውም ውስጥ ይስተዋላል፡፡ ባብዛኞቹ በአዲስ ቴክኒክና ፈጠራ (experimentation) ላይ ያተኮሩ ይመስላል፡፡ የበዓሉ ግርማ አብዮታዊ ልብወለዶች እና የዳኛቸው ወርቁ "አደፍርስ" ለዚህ ማሳያ ናቸው፡፡ ነበሩ የተረት አይነት አተራረክ ያተማቸው አይመስልም፡፡ ይህ አይነት ትረካ በራሱ ችግር ነው ባይባልም ይህ ጥናት ይዘት ከተነሳ ወርሶስ አኳያ ስናየው ቀደም ባለው ዘመን ስነ ምግባራዊ ነው ስንል እንደነበረው በሁሉም የእድሜ ክልል ላለ አንባቢ የሚመስል የአተራረክ ስልት ባለመካተላቸው ተረካቂ ስነ ምግባርን ያሟሉ ናቸው ለማለት አያስደፍርም፡፡

ከነዚህ አብዮታዊ የድርሰት ስራዎች ለየት ያለ ቅርጽ እና ይዘት ይዘውብቅ ያሉት የዚህ ዘመን ስራዎችን በተለየ ቡድን ከልሎ ማየት ተገቢ ነው፡፡ የነ ሲሳይ ንጉሱ፣ የነ ፀሃይ ማክሱ፣ የነ ፍቅረ ሚናቅስ ደስታ እና ሌሎችም ስራዎች በዚህ ቡድን ውስጥ ሊጠቃለሉ የሚችሉ ናቸው፡፡

እነዚህ ስራዎች ከአብዮታዊነት ውጥተው አንድን ዶክ ግላዊ ፍላጎት ላይ ያተኮሩ ሲሆኑ አንዳንዶቹ ደግሞ ማህበራዊ ችግሮችን ተረካቂው ማጠንጠሻ አድርገው ብቅ ብለዋል፡፡ እነዚህ ልብወለዶች በነሱ ዘመን ከተደረሱት አብዮታዊ ልብወለዶች አንጻር ስንመለከታቸው የተሻለ ተረካቂ ስነ ምግባር ማስተዋልባቸውና ቸውላት እንችላለን፡፡ የገጸባህርያት አሳሳላቸው፣ በእነሱም መካከል የሚፈጠሩ ጥፋቶች ከማህበረሰቡ ልማድና ወግ ጋር የሚስማሙ እና ቀደም ሲል በዚህ ጥናት መጀመሪያ ላይ ያስቀመጥናቸውን ኢትዮጵያ ስነ-ጽሁፍ የስነ ምግባር እሴቶች ከሞላ ጎደል የሚያሟሉ ናቸው ለማለት እንችላለን፡፡

በአጠቃላይ ተረካቂ ስነ ምግባር በዚህ ዘመን የስነ ጽሁፍ ስራዎች ላይ ሲታይ እንደየ ስራዎች ተፈጥሮ የሚለያይ በመሆኑ በአንድ ጠቅልል ባለ አገላለጽ ለመስቀመጥ ያስችግራል፡፡ በመሆኑም በሁለት ከፍለን አብዮታዊያን ጽሁፎች ከተረካቂ ስነ ምግባር የራቁ፤ እንዲሁም ማህበረሰባዊያንን ለተረካቂ ስነ ምግባር የቀረቡ ናቸው ብለን ማጠቃለል እንችላለን፡፡

3.4. የአሁኑ ዘመን

በዚህ ጥናት የአሁኑ ዘመን ተብሎ የተጠቀሰው አሁን በስልጣን ላይ ያለው መንግስት ስልጣን ከያዘበት ጀምሮ ያለው ግዜ ነው፡፡ ይህ ዘመን በብዙ ምክንያቶች ከቀደሙት ዘመናት የተለየ ባህሪ ያለው እና እንዲህ ነው ብሎ አንድ ጥቅልል ስም ለመስጠት የሚያስችግር ነው፡፡ ይህ አይነት ብዙነት በስነጽሁፉም ውስጥ ጎልቶ ይታያል፡፡ ምንም እንኳን የአንድ ዘመን ስረዎች ናቸው የሚያስብላቸው ባህሪ ባይታጣቸውም (ወደኋላ እንመለከተዋለን) ልክ እንደቀደሙት ዘመናት ስነጽሁፎች በጥቅል ለመግለጽ ከባለፉት በበለጠ አስቸጋሪ ሆኑ እና ገናኝታቸውን፡፡ በዚህ አስጠቃሚ ሁኔታ ውስጥም ቢሆን በዘመኑ ከተጻፉት ውስጥ ልቀው (ጎልተው) የወጡት ላይ በተናጥል በማኮኮር ተረካዊ ስነ-ምግባር በዚህ ዘመን ምን የመሳላል የሚለውን ለመመልከት እንሞክራለን፡፡

፡ ዮናስ (2001፡ 118) ይህን ዘመን ከስነጽሁፍ አንጻር ሲገልጹት "ንቃትም ትጋትም ያጠጠበት" ይሉታል፡፡ የእሳቸው ትችት በጸሃፍት ትጋት እና ንቃት ላይ ያተኮረ ይመስላል፡፡ በተለይም የቅድመት እና የክህሎች ችግር ጎል እንደሚታይ ጠቆም ለማድረግ የፈለጉ ይመስላል፡፡ የዚህ ጽሁፍ አቅራቢ የአሁኑ ዘመን ስነጽሁፍ ባብዛኛው (ሁሉንም መላት ይከብዳል) ማጠጋጠም የለበት ነው በሚለው ይስማማል ሆኖም ከ ዮናስ በተለየ ማጠጋጠም በዛሬው ስነጽሁፍ ስራዎች የተረካዊ ስነ-ምግባር ላይ ነው የሚሰማ ግምገማ መሰረት፡፡

ተረካዊ ስነ-ምግባር በኢትዮጵያ ስነጽሁፍ ውስጥ እየተጓደለ የመጣው ከሁለተኛው ዘመን ጀምሮ እንደሆነ ቀደም ሲል አይተናል፡፡ ከዛ ግዜ የጀመረ "ኢ-ስነ-ምግባራዊነት" አሁን ላይ ሲደርስ የባሰበት ይመስላል፡፡ ለዚህ አባባል ማስረጃዎችን እንጥቀስ፡፡

የዚህ ጥናት አቅራቢ የሶስተኛ ዲግሪ ማምረቻ ጽሁፉን የጻፈው በዘመናችን የአሜሪካ ረጅም ልብ ወለዶች ላይ ነው፡፡ በመሆኑም ለማስረጃነት የሚጠቀሙበትን ብላጭ ቃቸውን እና ጥልቅ ንባብ ያደረገባቸውን ሶስት ረጅም ልብ ወለዶች ነው፡፡ "የቡርቃ ዝምታ"፣ "ግራጫቃጫቶች" እና "ዴርቶጋዳ"፡፡ ጸሃፊው በዚህ ልብ ወለዶች ውክይነት ስለ ዘመኑ ስነጽሁፍ መናገር አግባብ ነው ብሎ ያምናል ምክንያቱም እነዚህ ልብ ወለዶች የዚህን ዘመን መጀመሪያ አጋማሽ እና የቅርብ ግዜ በቅደም ተከተል ከመከላከል መቀመጥ በተጨማሪ በስፋት ተነ በወበአን ባቢያን ዘንድ የራሳቸውን ታይዘው ማኅከል ሆኖባቸው ነው፡፡

ቀደምባለዉክፍል ስለ ተረካዊ ስነ ምግባር በተነተነ ዉእና እንደ ማሻ ባስቀመጥነ ዉ ማስፈርት ማስረት እነዚህን ስራዎች ስንገመግማቸው ብዙ ጉድለቶች የሚከተሉባቸው ሆነ ዉ እናገኛቸዋለን፡፡ እነዚህ የስነጽሁፍ ስራዎች አንዳንዶቹ (ለምሳሌ የቡርቃ ዝም) ማህበራዊ እሴትን ማድብቻ ሳይሆን ማህበረሰብን እራሱን ለማጋገጥ ታስበዉ የተጻፉ ማለሉ፡፡ ሌሎች ደግሞ (ለምሳሌ ግጭቃጭቶች) እንደቀደሙት የስነጽሁፍ ስራዎች ማህበረሰብን ከመተቸት ይልቅ በማህበረሰብ ላይ ለማላገጥ ብቻ የተጻፉ ይመስላሉ፡፡ ሌሎችም (ዴርቶጋዳ ለማሳሌ) የራሳቸውን ማህበረሰብ ፈጥረዉ ስለዛ ብቻ ሊነግሩን የሚችሉ እና የራሳችንን አለም እረስተን በነሱ አለም እንድንደመም የተራፉ ይመስላሉ፡፡ ሁሉም ግን አንድ ነገር ማስለቸዉል፡ ግለሻነት፡፡ እነዚህ ካንዲዶች የሚታዩባቸው የቅርጽም ሆነ የጭባጥ አንድነት ካለሙኖ ባሻገር በወሰጣቸው አቅፈዉ የያዟቸው ገጽ ባህርያትም ሲመረጡ ግለሻነትን (individualism) የሚያጠቃቸው ሆነ ዉ ይገኛሉ፡፡ (ደመቄ፤ 2006) ይህ ግለሻነት ከተረካዊ ስነ ምግባር አንጻር ተቀባይነት የሚረዳው ጉዳይ አይደለም፡፡ ቀደም ሲል ሳምንር ባቀመጠዉ የኢትዮጵያዊያን ጸሃፍት ስነ ምግባራዊ ባህሪ ነገለጸዉ ማስረት ኢትዮጵያዊያን ጸሃፍት የሚጽፉት ስለ ጋራ ማንነት እና የጋራ እሴቶች እንጅ ስለ ግለሻነት አይደለም፡፡ በመሆኑም የዚህ ዘመን የስነጽሁፍ ስራዎች ከዚህ የራቁ ሆነ ዉ እናገኛቸዋለን፡፡

ሌላዉ በዚህ ዘመን ያሉ የስነጽሁፍ ስራዎች የታይባቸው የተረካዊ ስነ ምግባር ጉድለት የትረካ መንገዳቸው ነዉ፡፡ ሁሉም ቀደም ሲል እንደ ወካይ ያስቀመጡናቸዉ ልብ ወለዶች ላይ ላይን ሲነበቡ ጥሩ የትረካ ስልት ተከትለዉ የተጻፉ ይመስላሉ፡፡ ሆኖም ጠለቅ ብሎ ለመረመራቸዉ በሁሉም ስራዎች ውስጥ የሚገኙ ገጽ ባህርያት ማለት ይቻላል የራሳቸው የተሟላ ስብዕና የሌላቸዉ እንዴትም በተራኪዉ የተሸፈኑ ናቸዉ ልንል እንችላለን፡፡ የዚህ ዘመን ተራኪዎች ትዕግስ አልባ ናቸዉ፡፡ በተረካቸዉ ውስጥ ማንኛውንም የሚፈልጉትን ገጽ ባህርያት እስኪናገሩት አይጠብቁም ባልተገባ መንገድ ልተገባ ጊዜ ራሳቸዉን በገጸባህሪዉ ውስጥ ዱለዉ የዘባርቃሉ፡፡ የዚህ ዘመን ተራኪዎች ስንፍና የሚያጠቃቸዉ (loose narrators) ናቸዉ፡፡ ይህ ባህሪቸዉ ቀደም ሲል በነበሩት ዘመናት ካየናቸዉ ተራኪዎች የተለዩ እንዲሆኑ ያደርጋቸዋል፡፡ ከዚህ ዘመን በፊት በነበሩት ዘመናት ስነጽሁፎች ውስጥ የምናገኛቸዉ ተረኪዎች (ሁሉም ለማለት ቢከብድም ባብዛኞቹ) የገጽ ባህሪዉን መባት የሚያከብሩ የእነሱን አስተሳሰብ በእሱ ላይ ለማጭገፍ የሚይፍ ነበሩ ብለን ማንኛውን እንችላለን፡፡ ለዛ ነዉ ቀደምት የስነጽሁፍ ስራዎችን ስናስብ ከተራኪዉ (ደራሲዉ) በፊት ገጸባህርያትን የምናታወሳዉ፡፡ በዚህ ዘመን

ስራዎች ውስጥ ግን ይህ አይነት ተረካቂ ስነ ምግባር ስለሌለ የስራዎቹ ማለያ ደራዎች እንጅ ገጽ ባህርያት አይደሉም፡ ለዛነዉ ስለ አኖሌ ሳይሆን ስለ ተስፋዬ ገ/አብ የምንጩ ቀው (የቡርቃ ዝምታ)፣ ስለ ሙዝገቡ ሳንረዳ ስለ አዳምረታ የምናስበው (ግጭ ቃጭኞች) እና ስለነ ሚራዥ ረስተን ስለ ይስመወከ ወርቁ የምናብሰለስለው) ይህ ከተረካቂ ስነ ምግባር ሚህ አንጻር አ-ስነ ምግባራዊ ነው፡ በስነ ተረክ አስተምህሮማረት አንድ ተራኪ ስንፍና የተጩ ውክሆነ ተረኩም አ-ተዕሚ (unreliable) ይሆናል፡ ፡ ዕንዲህ አይነቱ የስነ ጽሁፍ ስራ ደግሞ ተረካቂ ስነ ምግባር አለው ለማለት ያስችግራል፡ ፡

በዚህ ዘመን የስነ ጽሁፍ ስራዎች አ-ስነ ምግባራዊነት ላይ ብዙ ማለት ይቻላል ይገባልም፤ ሆኖም ለማሳያነት ይህን ያክል ካልን በቂ ነው፡ እነዳጡ ቃላይ ግን ይህ ዘመን ተረካቂ ስነ-ምግባር እጅግ ደክሞ የሚስተዋልባቸው የኢትዮጵያ የስነ ጽሁፍ ዘመን ነው ለማለት ይቻላል፡ ፡

4. ማጠቃለያ

በዚህ አጭር ጥናታዊ ጽሁፍ ለማሳየት የተሞከረው ተረካቂ ስነ ምግባር በኢትዮጵያ የስነ ጽሁፍ ታሪክ ከሄተ ወደ ሄት እን ሄደን ነው፡ በቀደመዉ ሀተታ እንደተማለከተውም ወደ ቀረበው የስነ ጽሁፋችን ታሪክ በመገንቁጥር ተረካቂ ስነ ምግባርም እየደከመ ይመጣል፡ ፡ ለዚህ ምክንያቱ ብዙ ናቸው ለማለት ይቻላል፤ ሆኖም የዚህ ጥናት አዉድ ይህን ርእስ ስለሚያተቃልል ሌሎች ተሚራሚሮች ይህን ጉዳይ በጥልቀት ሊዳሱት እና ማህራዊ ትንታኔ ሊሰጡት ገባል የሚል ምክረ ሀሳብ አቀርባለሁ፡ ፡

ማጠቃለያ ጽሁፎች

- Demeke Tassew. 2014. Narrative Strategies in Selected Amharic novels (from 2000-2010). dissertation: UNISA
- Ge'rar, S. A. 1971. *Four African literatures*. California: UCP
- Newton Z.A. 1995. *Narrative Ethics*. Harvard: HUP.
- Rudrum, D. 2005. From narrative representation to narrative use: towards the limits of definition. *NARRATIVE*, 13(2): 165-204.
- Sumner, C. 1985. Ethiopian literature and philosophy, in *AKSUM THYATEIRA*, edited by Dion, GD. London: THYATEIRA HOUSE: 427-458.

Philan,J..2013. narrative Ethics, in The Living Handbook of Narratology edited by Herman,
D. Cambridge: Cambridge University Press: 22-35.

Taddesse A & Ali JA. 1995. *Silence is not golden: a critical anthology of Ethiopian literature*.
Lawrenceville: Red See Press.

ዮናስ አድማኑ: : 2001: : የአሜሪካ ስነ ጽሁፍ ጉዞ፣ በ"መድበለ ጉባኤ"፣ አርታኢ
ደረጃ ገብሬ፣ የኢትዮጵያ ደራያን ማህበር: :

አስፋዉዳምጤ: : 2001: : የአሜሪካ ልብወለድ ጉዞ በ"መድበለ ጉባኤ"፣ አርታኢ ደረጃ
ገብሬ፣ የኢትዮጵያ ደራያን ማህበር: :

6. ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴዎች በምስራቅ ጎጃም ዞን

¹በምንታምር ልንገርህ፤ ²ሀረገ ወይን ጥሩይ፤ ³ልዕልና ተዘራ ⁴ጌታቸው እምራ

¹ የኢትዮጵያ ቋንቋዎች (አሙርኛ) ትምህርት ክፍል፣ ደብረ ሚቆስ ዩኒቨርሲቲ፣ ኢሜል:-
lmintamir@gmail.com.

². ስነ ትምህርትና ባህሪ ተቋሞች ሳይኮሎጂ ትምህርት ክፍል፣ ደብረ ሚቆስ ዩኒቨርሲቲ፣

³. ታሪክ ትምህርት ክፍል፣ ደብረ ሚቆስ ዩኒቨርሲቲ

⁴. ታሪክ ትምህርት ክፍል፣ ደብረ ሚቆስ ዩኒቨርሲቲ

አጽናሮት ፅሁፍ

ይህ ጥናት የተካሄደው “ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴዎች በምስራቅ ጎጃም ዞን” በሚል ርዕስ ነው፡ ርዕሱ ጉዳዩን ለማጥናት ዋናው አነሳሽ ምክንያት የሚሰራውን ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴዎች ማጥናትና ወደ አካዳሚያዊ ወይም ማህበራዊ ሲሆን ከዚህ በተጨማሪ ማህበረሰቡ በባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴ በተናጠልም ሆነ በቡድን የተፈጠረውን ግጭት እንዴት እንደሚታወቅ እንደሚቆጣጠር ወይም ለአካባቢው ሰላም የሚበረክተውን አዎንታዊ አስተዋፅኦ ለማሳሰብና ለሌላው ማህበረሰብ ለማስተዋወቅ ካለን ፍላጎት የተነሳ ነው፡ የጥናቱ ዋና አላማም የምስራቅ ጎጃም ማህበረሰብ ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴ ስርዓተ ክዋኔና ማህበረ-ምጣኔ ሀብታዊ ፋይዳ ተንትኖ ማስየት ነው፡ ይህን ዓላማ ከግብ ለማድረስ ቀዳሚያና ካዕላይ የሚገኝ ምንጮች በማጠቃለል በምልከታ፣ በቃለ መጠይቅና በቡድን ተኮር ወይም ሚጃዎች ተሰብስበዋል። የተሰበሰቡ ሚጃዎች ከርዕሱ ጉዳዩ ጋር ተያያዥነት ባላቸውን ድፈ ሃሳቦች እየተቃኙ በዓይነታዊ የሚገኝ መተንተኛ ዘዴ ተገልፀውና ተተርጉሞቻቸው በዋል፡፡ የጥናቱ ውጤት እንደሚመለከተው የምስራቅ ጎጃም ማህበረሰብ የግጭት መንስኤዎች የተፈጥሮ ሀብት ወሰንነት ነው፡ በተጠኘው ማህበረሰብ ዘንድ በተደጋጋሚ የሚከሰቱት የግጭት ዓይነቶች ግለሰባዊና ቡድናዊ ሲሆኑ የሚከተሉት በቆላማው አካባቢ ነው፡ እነዚህ ግጭቶች የሚፈቱት ከባህላዊ የግጭት መፍቻ ዘዴዎች መካከል አንዱ በሆነው የሽምግልና ስርዓት ነው፡ ሽምግልና በማህበረሰቡ ዘንድ ከምጣኔ ሀብት፣ ከስነ ልቦናና ከማህበራዊ ፋይዳ አንፃር ከህገ መንግስታዊው ዘዴ የበለጠ አቅም ያለው እንደሆነ በጥናቱ ተደርሶበታል። እንዲሁም የተጋጨ አካላትን ወደ ቀድሞ ሰላማቸው ለመመለስ ከህገ መንግስታዊው የተሻለ መሆኑ በጥናቱ ተረጋግጧል። በጥናቱ ግኝቶች መካከል የይሁንታ ሀሳቦች በዘርፉ ለመከራ ተቋማት እና ግለሰቦች፣ ለመደበኛው ፍትህ አካላት፣ ለፖሊሲ አርቃቂዎች፣ ህግ አውጪና ህግ አስፈጻሚ አካላት ተሰጥተዋል፡፡

ቁልፍ ቃላት:- ግጭት፣ ባህላዊ የግጭት ሙከራ ዘዴ፣ ምስራቅ ጎጃም፣ ኢትዮጵያ

1. መግቢያ

1.1. የጥናቱ ዳራ

ግጭት ምንድን ነው? ማለት ማለት? ግጭት እንዴት ይፈታል? ለሚሉ ጥያቄዎች ቀጥተኛና ወጥሞል መሳሰሉ መሳሰሉ ቢያዳግጉም በተለያዩ የግጭት ዘርፎች ላይ ጥናት የሰሩ ሙሁራንን አጣቅሶ ስለምንነቱ መሰራራት መሳሰሉ ይቻላል ብሩክ (2006)፡፡ ሙዝገባ ቃላዊ ብያኔውን ስናይ የኢትዮጵያ ቋንቋዎች ጥናት ተቋም (1993፣ 510) ያዘጋጀው የአሚርኛ ሙዝገባ ቃላት ግጭትን “ጥል ወይም ጠብ” በሚል ይተረጎማል፡፡ የLeslu (1973፣ 226) አሚርኛ እንግሊዝኛ አውዳዊ ሙዝገባ ቃል ግጭትን “ትግል፣ ልዩነት፣ አለመስማማት፣ ጠብ፣ ውሳኔ” በሚለት ይበይነዋል፡፡ ከራሳቸው የምርምር ውጤት በሚሳሳት Daniel፣ Bar Tal (2006) Chandan (1995)፣ Fisher (2000)፣ Assefa (2001)፣ Zertman (1999) እና ኤልያስ (2006) ግጭት በየትኛውም የአለመቻሉን ክፍልና ታሪክ ውስጥ ያለና ልናስወግደው ማንችለውበት ወይም የእለት ከእለት ህይወት ውስጥ የሚከሰት ነው፡፡

አብዛኛውን ጊዜ ግጭት የሚሳሳው በተፈጥሮ ሀብቶች (Natural resources) የበላይ ሆኖ በቁጥጥር ውስጥ ለመደረግ በመደረግ ውድድር ነው፡፡ ይህ ውድድር ማህበረሰቡ በፖለቲካ፣ በሀይማኖት፣ በኢኮኖሚ በመከሰቱት መደቦች ጎራ ለይተው እንዲጋጩ ይረጋቸዋል፡፡

Assefa (2001)፣ Fisher (2000)፣ Schmid (2000) እና Yohannes et al (2005) የግጭት መነሻ ከፍላጎት አለመካከል፣ ከሀብት ውስንነት፣ ከዓላማ ልዩነትና ከአቅርቦት እጥረት ጋር ያያይዙታል፡፡ Schmid (2000) አያይዘውም ግጭት በሀብትና በስልጣን ከፍተኛ ደረጃ ለመድረስ በመደረግ ጥረት የሚከሰት አለመግባባት ነው፡፡ ሲሉ Fisher (2000)፣ Boulding (1962) እና Rugmamu (2000) ደግሞ ግጭት ሁለትና ከዚያ በላይ የሆኑ ቡድኖች ባላቸው ግንኙነት መካከል በመኖር የዓላማ ልዩነት አንዱ በሌላኛው ላይ የበላይ ለመሆን ሲሻ የሚፈጠር ተቃርኗዊ ስሜት ነው በሚሉት በይነውታል፡፡

ከላይ የተዘረዘሩት ሙሁራን የግጭትን ምንነትና መነሻ መሳሪያ አድርገው በየኑ ሲሆን Coser(1970)፣ Deutch እና Coleman (2000) ደግሞ ውጤቱን መሳሪያ አድርገው ግጭት በሰው ልጆች መካከል በሚፈጠር ማህበራዊ ግንኙነት የሚከሰትና ህይወት የሚቆጥፍ ቢሆንም ውጤቱ ግን የሰውን አስተሳሰብና የእድገት ደረጃ ሊያሳድግ ይችላል፡፡ ይህ የሚሆነው ግጭትን የምንቆጣጠርበት ወይም የምንፈታበት መንገድ በማህበረሰቡ ዘንድ ተቀባይነት ሲኖረው ነው ይላሉ፡፡ ይህን በተመሳሳይ Coser (1970) ግጭት ዘርፈ ብዙ የሆነ አዎንታዊ ጥቅሞች እንዳለው ገልፀዋል፡፡ ከጥቅሞቹ መካከል ዋና ዋናዎቹ ምንነትን ለመንግባትና ራስን ሆኖ ለመግኘት፡፡

ማንነትን በዙሪያውካሉ ሌሎች ነገሮች ለይቶ ለመመልከት፣ ህብረት ለመፍጠር፣ ወደ ጋራ ግብ ለመግባትና ግቡን ለማከካትናቸው፡

Lambert and Myers (1999፣ 44) የተባሉ መሀራን ግጭት ምን ዓይነት መልክ ሲኖረውጎች እና ጠቃሚ እንደሚሆን ሲያስረዱ የሚከተለውን ሀሳብ አስፍረዋል፡፡ “Conflict is destructive when [it] prevents or stops people from working, ... and [when] there are uncontrolled emotions; and [it] is constructive when [it] opens people up to new ideas, develops common goals and builds a strong relationship.”

ከእነዚህ መሀራን ሀሳብ መረዳት የሚቻለው ግጭት ጎጆ የሚሆነው ሰዎች መደበኛ ስራቸውን እንዳያከናውኑ ሲያደርግ ነው፡፡ ጠቃሚ የሚሆነው ደግሞ አዳዲስ ሃሳቦች ሲያፈልቁ፣ በአንድ አላማዙሪያ ሲሰለፉና ግንኙነታቸው ሲጠናክር ነው፡፡ ይህም ግጭቶች ሲፈቱ አዎንታዊ ጎን እንዲኖራቸውጥረት ሊደረግ እንደሚገባ ያመለክታል፡፡

በአገራችን መሀበረሰቡ የሚጠቀሙባቸው ሁለት ዓይነት የግጭት አፈታት ዘዴዎች ይገኛሉ፡፡ እነሱም ባህላዊና ህገመንግስታዊ የግጭት አፈታት ዘዴዎች ናቸው (Alula & Getachew፣ 2008)፡፡ ከሁለቱ ዘዴዎች ግን ረጅም እድሜያስቆጠረው ባህላዊው የግጭት መፍቻ ዘዴ ነው፡፡ Bapu & Dagne (2013)፡፡ ምክንያቱም ህገመንግስታዊ የግጭት አፈታት ዘዴ በኢትዮጵያ የተጀመረው በ1960ዎቹ ሲሆን የተቀዳውም ከአወሮፖሊያ እንደሆነ Ayalew(2012) ገልፀዋል፡፡ ባህላዊ የግጭት መፍቻ ዘዴ አንድ መሀበረሰብ ያለበትን ቤተሰባዊና መሀበራዊ ችግሮች እና የግጭቶችን መንስኤ በመለየት የመፍትሔ አቅጣጫዎች በቤተሰብ ወይም በመሀበረሰብ መካከል የሚያስቀምጡበትና ውሳኔ የሚሰጡበት ነው፡፡ Abera (2003)፡፡

ዘላቂ እርቅን ከመፍጠር አንፃር ደግሞ ባህላዊ የግጭት መፍቻ ዘዴ ከህገ መንግስታዊው የግጭት መፍቻ ዘዴ የተሻለ እንደሆነ Ambaye (2008) እና ብሩክ (2006) ገልፀዋል፡፡ ስለዚህ የአንድን መሀበረሰብ የግጭት መፍቻ ወይም መቆጣጠሪያ መንገድ ለማጥናት የግጭት አነሳሽ ምክንያቶችንና ዓይነቶችን ለይቶ መወቅ ያስፈልጋል ምክንያቱም እንደ መንስኤውና ዓይነቱ የግጭት መፍቻ መንገዱ የተለያየ ስለሚሆን Best (2004)፡፡

1.1.1. የግጭት አነሳሽ ምክንያቶችና ዓይነቶች

Katz (1965፣ 110) የተባሉ ምሁረ ግጭት በሶስት ዋና ዋና መንስኤዎች (በምሳሌ ሀብት፣ በእሴት እና በስልጣን) እንደሚከሰቱ ይገልፃሉ፡፡

የምሳሌ ሀብት ግጭት (Economic Conflict)፡- የግጭት ማሻ ኢኮኖሚያዊ ጉዳይ ነው ስንል ቡድኖች ወይም ግለሰቦች የተፈጥሮ ሀብት ውስንነት ሲያጋጥሟቸው አንዳቸው ከአንዳቸው የተሻለ ተጠቃሚ መሆን በሚደርጉት ጥረት ወደ ግጭት እንዲገቡ ያደርጋቸዋል፡፡

የእሴት ግጭት (Conflict of Value):- ይህ የግጭት ማሻ ምክንያት በሰው ልጆች የአኗኗር ዘይቤ፣ የርዕዮተ ዓለም ምርጫ ፍላጎት መቃረን ማለትም የኑሮ መርህና እምነት መለያየት የሚፈጠር ነው፡፡ ይህም ማለት አንዱ ስለህይወት ያለው አመለካከትና እምነት ከሌላው ጋር አልጣጣም ሲል አልያም አንዱ የሌሎችን የአኗኗር ዘይቤ በግድ እንዲከተል ጭ ሲደርስበት ይህ ዓይነት ግጭት ይፈጠራል፡፡

የስልጣን ግጭት (Conflict of Power):- ይህ የግጭት ማሻ ምክንያት አንድ ቡድን ወይም ግለሰብ በሌላኛው ቡድን ወይም ግለሰብ ላይ ተፅዕኖ ሲያሳርፍ የሚፈጠር ነው፡፡ ተፅዕኖ የደረሰባቸው ቡድኖችም ሆኑ ግለሰቦች የተነጠቁትን የሀይል ማዘን ወደ ራሳቸው ለማስመለስ ጥረት ማድረጋቸው ስለማይቀር የስልጣን ሽኩቻው አይቀሬ ይሆናል፡፡ ይህ ግጭት እልባት የማይገኝው አንዱ ወገን ተሸናፊነቱን ተቀብሎ የሌላኛውን ወገን የበላይነት ሲያፀድቅ ነው፡፡ ይህ የግጭት መነሻ በግለሰቦች፣ በቡድኖች ወይም በሀገር ደረጃ ሊፈጠር ይችላል፡፡ በተጨማሪም በተግባቦት ሂደት በሚፈጠር አለመጣጣም ሳቢያ የሚፈጠሩ ግጭቶች እንዳሉም Katz (1965) አያይዘው ልጸዋል፡፡ ምክንያቱም ሁሉም ሰው አንድን ነገር በራሱ አመለካከት ብቻ ወስኖ ከተረጎሙት በተግባቦት ይቀንሳል እና ለግጭት ምክንያት ይሆናል፡፡

1.1.2. የግጭት ዓይነቶች

የግጭት ዓይነቶች የተለያዩ ቢሆኑም Chandan (1995) እና Fisher (2000፣ 48) በግጭት የሚከተሉ አካላትን ቁጥረው ማረጋገጥ በማድረግ ግለሰባዊ፣ ቡድናዊና ዓለም አቀፋዊ ብለው በሶስት ከፋፍለዋቸዋል፡፡

ግለሰባዊ ግጭት (Interpersonal conflict):- ይህ የግጭት ዓይነት የሚፈጠረው ሁለት ሰዎች በፍላጎት፣ በዓላማ፣ በአቀራረብና በተግባቦት መጣጣም ሲያቅታቸው ነው፡፡ እነዚህ ሰዎች የዓላማ ልዩነታቸውን አጥብበውና አቻችለው መኖር ከቻሉ በመካከላቸው ያለው ተቃርኖ ይቀንሳል፡፡

ቡድናዊ ግጭት (Intergroup conflict):- ይህ የግጭት ዓይነት የሚፈጠረው የባህልና የዘር ተመሳሳይነት ያለው ቡድን በተቃራኒ ከተፈጠረ ሌላ ቡድን ላይ የበላይ ለመሆን ሲሻ፣ ሲያገልና ሲንቅ ነው፡፡ በአቅም ውሱንነት አልያም በተለያዩ አመለካከቶች ሳቢያ ዝቅተኛነቱን አምኖ የሚቋቋም ቡድን ካለ ግን ግጭት ዘላቂ መፍትሔ ባይኖረውም ለጊዜው እልባት ላይ ሊደርስ ይችላል፡፡

አለም አቀፍ ግጭት (International conflict):- ይህ የግጭት ዓይነት በአለም አቀፍ ደረጃ የሚታይ ሲሆን በሀገራት መካከል የሚከሰት ነው፡፡ እንደ ሁኔታው የተለያዩ ቢሆንም አንድ

ሀገር በሌላኛው ሀገር ላይ የሚወጀው ጦርነትና ኢኮኖሚያዊ ማቀብ ዋነኛ ማለጫዎች ናቸው፡

1.1.3. የግጭት አፈታት ዘዴዎች

ስለግጭት ማሻ ምክንያቶችና ዓይነቶች የተለያዩ ባለሙያዎች የሰጡትን ማዕዘን ትንታኔ ተመልክተናል፡፡ ነገር ግን በእነዚህ ምክንያቶች የተፈጠሩ ግጭቶች ወደ ከፍተኛ ጥፋት ከማምረታቸው በፊት የተለያዩ እልባት የሚሰጥባቸው መንገዶች እንዳሉ Robbins & Seema (2006) የተባሉ ሚሁራን ገልፀዋል፡፡ Blake, Shepard and Moutom (1964)፣ Imboighe (2003:5) እና Robbins & Seema (2006) የተባሉ ሚሁራንም ዋና ዋና የግጭት ሞዴቻቸው ዘዴዎች የሚባሉት ድርድር፣ ሽምግልና እና ዳኝነት ናቸው ሲሉ በጥናታቸው አብራርተዋል፡፡

ድርድር /Negotiation/፡- ድርድር በግለሰብ፣ በቡድን፣ በብሔርና በሀገር መካከል የሚከሰቱ ግጭቶችን ለመፍታት ከሚያገለግሉ የግጭት ሞዴቻቸው ዘዴዎች አንዱ ነው፡፡ ይሁን እንጂ ዘዴው የሁለቱ ተቃራኒ ወገኖችን ፍላጎት ይሻል፡፡ ማለትም ተቀራርቦ ለማጋገርና ልዩነታቸውን በወይይት ለመፍታት ሚሊላግ ይኖርባቸዋል፡፡ ምክንያቱም ሁለቱ ወገኖች ይሁንኝ ብለው መርጠው ድርድር ካልገቡ ተግባራዊ ሊሆን አይችልም፡፡ አብዛኛውን ጊዜ ሁለቱን አካላት አቀራረቦ ለድርድር ዝግጁ የሚደርግ ሶስተኛ ወገን ያስፈልገዋል፡፡

ሽምግልና (Mediation)፡- ሽምግልና ከግጭት ሞዴቻቸው ዘዴዎች አንዱ ሲሆን የሁለቱ ወገኖች ይሁንታ የተቸረው አካል ጉዳዩን በሰላም ለመፍታት የሚዘጋጅ መንገድ ነው፡፡ በዚህ የግጭት ሞዴቻ ስልት ሽምጋይ ሆኖ የሚቆርበው አካል ሶስተኛ ወገን ቢሆንም የሚጫኝ ሽውደት እርቅ ውሳኔ የሚላለፈው በሁለቱ አካላት የጋራ ስምምነት ነው፡፡ ይህ ስልት ከድርድር የሚለየው በጠበቆች መካከል ገብቶ የሚያስታርቀው ሽማግሌ ሁለቱን አግባብቶ ወደ ቀድሞ ሰላማቸው ለመመለስ የሚከራክር መሆኑ ነው፡፡ ድርድር ግን ከአንዱ ወገን እንዲታሰብ መቋቋሙ ሲሆን፡፡

ዳኝነት (Arbitration)፡- ይህ የግጭት ሞዴቻ ዘዴ ከሀይ ከቀረቡት ሁለት የግጭት ሞዴቻ ስልቶች የሚለየው ሶስተኛው ወገን ለግጭቱ እልባት ይሆናል የሚለውን ውሳኔ የሚሰጡት ህጋዊ አቅም ያለው መሆኑና አጥፍቷል በተባለው ላይ ቅጣት ይጥላል፡፡ ዳኝነት ከሌሎች የሚለየው የጠበቆችን ይሁንታ ሳይፈልግ ጉዳዩን ማቶና ህግን ተከትሎ ውሳኔ የሚሰጡት አቅም ያለው መሆኑ ነው፡፡

በመሆኑም የምስራቅ ጎጃም ዞን ማህበረሰቦች ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴዎች ከማህበረሰቡ የድርድር፣ የሽምግልና እና የዳኝነት ስርዓት አንፃር ማጠናቀቅ የግጭት አፈታት ፍልስፍናን ለማወቅ ያግዛል፡፡ ከዚህ ሀሳብ በመነሳት የምስራቅ ጎጃም ማህበረሰብ ባህላዊ

የግጭት አፈታት ዘዴ መቼ፣ በማን፣ እንዴት እንደሚፈጸምና የተፈታው ግጭት በቀጣይ ዘላቂነት እንዲኖረው የሚከወንበትን መንገድ ይህ ጥናት ትኩረት ሠጥቶ መርምሯል፡፡

1.2 የጥናቱ አነሳሽ ምክንያት

በምስራቅ ጎጃም የሚገኙ ማህበረሰቦች እንደ ሌሎች የአገራችን ማህበረሰቦች ሁሉ በርካታ ቁሳዊና መንፈሳዊ እሴቶች አሏቸው፡፡ ከመንፈሳዊ እሴቶች መካከል ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴ አንዱ ነው፡፡ ይህ መንፈሳዊ እሴት ባህላዊ የተባለበት ዋናው ምክንያት የአካባቢው ማህበረሰብ ትውፊታዊ በሆነ መልኩ በዕድሜና በፆታዊ ልዩነቶች ግጭቶች ለመፍታት የፈጠረውና ያዳበረው በመሆኑ ነው፡፡ ማህበረሰቡ በባህላዊ ዘዴው የሚለገለው የራሱ የሆነ መተዳደሪያ ህግና ደንብ አውጥቶ ነው፡፡

በዚህ ርዕሰ ጉዳይ ላይ ምርምር ስናደርግ ባካሄድነው የቤተ መፅሐፍትና የድረ ገፅ ዳሰሳ Netsanet (2006) የደቡብ ወሎን፣ Melese (2008) የወላይታን፣ Daniel (2016) የሚቆን፣ ብሩክ የኩስሜን (2006)፣ ኤልያስ የሀላባን (2006) ማህበረሰቦች ባህላዊ የግጭት አፈታት ክዋኔና የክዋኔው ባለቤት በሆኑት የአካባቢው ሽማግሌዎች መካከል ላይ የሰሩትን ጥናታዊ ፅሁፍ አግኝተናል፡፡ ነገር ግን በምስራቅ ጎጃም የሚገኘው ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴ በማህበረሰቡ ውስጥ የሚፈጸመውን ግጭት በመቆጣጠርም ሆነ የማህበረሰቡን ሰላም በማስጠበቅ በኩል የሚያበረክተው አዎንታዊ አስተዋጽኦ እና ከህገመንግስታዊው አንፃር በማህበረሰቡ ዘንድ ያለው አቅም ተገቢ የሆነ ትኩረት አግኝቶ በባለሙያዎች በበቂ ሁኔታ ተመርምሮ ለተተኪው ትውልድ ሊተላለፍ በሚችል መልኩ ተቀርሶ በስፋት አይገኝም፡፡ በመሆኑም የማህበረሰቡ ግጭት መቆጣጠሪያ ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴ መጥናትና ወደ አካዳሚያዊ ጉዳይ ለወይይት ማምጣት የዚህ ጥናት ዋነኛው አነሳሽ ምክንያት ነው፡፡ ከዚህ በተጨማሪም ይህን ጥናት ለመጥናት ምክንያት የሆነን የምስራቅ ጎጃም ማህበረሰብ በባህላዊው የግጭት አፈታት ዘዴ ግጭትን እንዴት እንደሚፈታውና ለሰላም የሚያበረክተው አስተዋጽኦ ለመጥናትና ለሌሎች ማህበረሰቦች ለማስተዋወቅ ነው፡፡

1.3. የጥናቱ ዓላማ

የዚህ ጥናት ዋና አላማ የምስራቅ ጎጃም ማህበረሰብ ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴ ስርዓተ ክዋኔና ማህበረ ምግብ ሀብታዊ ፋይዳ ተንትኖ መስጠት ሲሆን የሚከተሉት ዝርዝር ዓላማዎች አሉት፡ -

- በማህበረሰቡ ውስጥ ለሚፈጠሩ ግጭቶች መነሻዎችን የሆኑ ነገሮችን መመርመር፤
- በማህበረሰቡ ውስጥ በተደጋጋሚ የሚፈጠሩ ግጭቶችን መለየት፤
- ግጭቶች በማንና እንዴት እንደሚፈቱ መግለፅ፤

- ለግጭት መፍቻ የሚያገለግሉ ቁሶችን አንድምታዊ ትርጓሜ መላየት፤
- ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴዎች ያላቸውን ፋይዳ መፈተሽ እና
- ባህላዊው የግጭት መፍቻ ዘዴ ከህገ መንግስታዊው አንፃር ያለውን አቅም መለየትና ችሎታውን

1.4. የጥናቱ ወሰን

የዚህ ጥናት ርዕሰ ጉዳይ በዋናነት የሚያተኩረው የምስራቅ ጎጃም ሚኒስቴር አርማክር በዕርስ የሚፈጠሩ ግጭቶችን ከሚታገባቸው መንገዶች አንዱ የሆነው ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴ በመግለፅ እና ከህገ መንግስታዊው አንፃር በሚከተለው ዘንድ ያለውን አቅም መለየት ላይ ነው፡ እዚህ ርዕሰ ጉዳይና እዚህ ቦታ ላይ ያተኮረ ነበት ዋናው ምክንያቶችን ስለተጠኘው ሚኒስቴር በህልፍ ወግ እንዲሁም የአኗኗር ዘዴ በቂ የሆነ ግንዛቤ ስላለን ነው፡

2. የምርምር ዘዴዎች

2.1. የጥናቱ ንድፍ

ይህ ጥናት ዓይነታዊ የምርምር ዘዴን በመጠቀም ተካሂዷል፡፡ ይህን የምርምር ዘዴ መጠቀም ያስፈለገበት ምክንያት የጥናቱ ዓላማ የሚከተለውን ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴ ስርዓተ ክዋኔ እና ሚኒስቴር ምክር ቤቱ ሀብታሚ ፋይዳ ተገኝቶ መለየት ስለሆነ ነው፡

2.2. የጥናቱ አካላዊ

ኢትዮጵያ የብዙ ሚኒስቴሮች አገር ነች፡፡ ከነዚህ መካከል አንዱ የምስራቅ ጎጃም ሚኒስቴር ነው፡፡ የዚህ ሚኒስቴር አባላት በአሜሪካ ክልል በምስራቅ ጎጃም ዞን ውስጥ በሚገኙት 18 ወረዳዎች ላይ ይኖራሉ፡፡ ስለሆነ ምላሽ የዚህ ጥናት ጠቃሚ የሆኑ የመካከለኛ ሚዲያዎች የተሰበሰቡት የሚኒስቴር አባላት ከሚገኙት ግጭት በስፋት ይከሰቱባቸዋል ተብሎ ከታሰቡ ስድስት ወረዳዎች ላይ ነው፡፡ ስለዚህ የጥናቱ ተተኪ ምሳሌ የዚህ ወረዳዎች ብቻ ናቸው፡፡

2.3. ንጥሉ እና ናሙና

ጥናቱ በዞኑ ከሚገኙ 18 ወረዳዎች መካከል በፊት ላይ የተካሄደ ሲሆን እነዚህ ወረዳዎች ዓላማ ተኮር ዘዴን በመጠቀም ከቆላ፣ ከደጋ እና ወይና ደጋ የአየር ንብረት ተመርጠዋል፡፡ ከደጋ ቢቡኝ እና ስናን፣ ከወይና ደጋ ሚዲያዎች እና ጎዛማ፣ ከቆላ ባሶሊባን እና ሸበል በረንታ ናቸው፡፡ በእነዚህ ወረዳዎች ከሚገኙ የሚኒስቴር ክፍሎች 30 ቁልፍ ሚዲያ ሰጪዎች በሁለት መንገዶች ተመርጠዋል፡፡ የሚጀምረው መንገድ ጥናቱ ከሚካሄድባቸው ወረዳዎች ባህል እና ቱሪዝም ጽህፈት ቤት ኃላፊዎች ጋር በመገናኘት ባህሉን በጥልቀት የሚያውቁ 15 ሰዎች ሲሆን ሁለተኛው መንገድ ደግሞ ምልክታ ለማድረግ በየቀበሌው በተዘዋወረበት ወቅት ባህል አዋቂ 15 ሰዎችን ከአካባቢው ሰው በመገደብ ነው፡፡ በአጠቃላይ ቃለ መጠይቅ ያደረግን ላቸው ቁልፍ ሚዲያ ሰጪዎች ለማሟላት የተጠቀሙት አላማ ተኮር የንጥሉ ዘዴ

ነው፡ ግልጽነት በሌላቸው ጉዳዮች ላይ ስድስት ቡድን ተኮር ወይይት ተካሂዷል፡፡ በእያንዳንዱ የቡድን ተኮር ወይይት ስድስት ሰዎች በአመቶች የንጥናዊ ዘዴ ተመርጠው ተሳትፈዋል፡፡

2.4. የሚጃ ሙሳብሊያ ዘዴዎች

ይህ ጥናት ዓይነታዊ የምርምር ንድፍ በማጠቃለያ ተካሂዷል፡፡ ይህን የምርምር ዘዴ ማጠቃለያ ያስፈላገበት ምክንያት የጥናቱ ዓላማ የሚመለከቱ ሰላላዊ የግጭት አፈታት ዘዴ በጥልቀት ለማጥናት ነው፡፡ ለዚህ ጥናት አስፈላጊ የሆኑ ሚጃዎች የተሰበሰቡት በምልከታ፣ በቃለ መጠይቅ እና በቡድን ተኮር ወይይት የሚጃ ሙሳብሊያ ዘዴዎች ነው፡፡ እያንዳንዱ የሚጃ ሙሳብሊያ ዘዴ ምንነትና አስፈላጊነት ምክንያቶች በሰፊው ተገልጿል፡፡

ሀ) ምልከታ (Observation)

በዚህ የሚጃ ሙሳብሊያ ሙሪያ ሶስት ግጭቶች ሲፈቱ በተፈጥሯዊ መጽደቅ ምልከታ ተደርጓል፡፡ በምልከታው ወቅትም በፎቶግራፍ፣ በቪዲዮ ካሜራ እና በፅሁፍ ማስታወሻዎች ሚጃዎች ተሰብስበዋል፡፡ በዚህ የሚጃ ሙሳብሊያ ዘዴ አጥኝዎች ተሳታፊና ዳር ቁሞተሚያካች (Non-participant observer) ነበሩ፡፡ ይህን ዘዴ ማጠቃለያ ያስፈላገበት ምክንያት የሚመለከቱ ሰላላዊ ሰላጊ እንዳለ ለማሳሰብ አመቶች ሙሪያ በመሆኑ ነው፡፡

ለ) ቃለ መጠይቅ (Interview)

ቃለ መጠይቅ የሚጃ ሙሳብሊያ ሙሪያን በማጠቃለያ ስለ ምረቅ ጎጃም ሚመለከቱ ሰላላዊ የግጭት አፈታት ዘዴ ሰላላዊ እሳቤዎች እና ትርጓሜዎች፣ ሰላላዊው የግጭት ሙከራ ዘዴ እንዴት እንደሚከናወንና በክፍሉ ውስጥ የሚጠቀሙት ውጤቶች አንድምታ በዝግና ክፍት ቃለ መጠይቆች አማካይነት ተሰብስበዋል፡፡ ይህም የተደረገው በምልከታ ወቅት የተሰበሰቡ ሚጃዎች ይበልጥ የተሟሉ እና ገላጭ እንዲሆኑ ታስቦ ነው፡፡

ሐ) የቡድን ተኮር ወይይት (focus group discussion)

በዚህ የሚጃ ሙሳብሊያ ወቅት ለቃለ መጠይቅ የተመረጡ ሰዎችን በቡድን በማድረግ ግልፅ ባልሆኑ ሚጃዎች ላይ ወይይት ተደርጓል፡፡ ይህ የተመረጠው ከላይ በቀረቡት ዘዴዎች የተሰበሰቡ ሚጃዎች ታሚኒክ እንዲኖራቸው (valid) ለማድረግ ነው፡፡

2.5. የሚጃ አሰባሰብ ሂደት

በሚጃ ስብሰባው ሂደት ድጋፍ ያደረጉ ረዳት ሚጃ ሰብሳቢዎች ስልጠና የተሰጣቸው ሲሆን ሚጃውን የሰበሰቡትም በተፈጥሯዊ መጽደቅ በአውደባዎች ነው፡፡

2.6. የሚገኝ አቀራረብ እና ትንተና

ይህ ጥናት የቀረበው ገላጭ (Descriptive) እና ተርጓሚ (Interpretative) የጥናት ዓይነት ቶች በመካተል ነው፡፡ ምክንያቱም የተሠበሠበውን ሚገኝ መግለፅ ለዚህ ጥናት አስፈላጊ ሆኖ ስለተገኘ፡፡ በዚህ አቀራረብ በመጠቀም መሀበረሰቡ በባህላዊ የግጭት ሙከራ ዘዴው ግጭቱን በሚታበት ወቅት የሚከናወኑት ድርጊቶች፣ የሚጠቀሙት ቁሶችና ህጎች ተገልጾው ቀርቦ ይገኛል፡፡ በተለያዩ የግጭት ዓይነቶች ላይ የተከወኑ ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴዎች እንደ አውዱ (Context) ገለፃ ተደርጎ ባቸዋል፡፡ እንዲሁም በተደጋጋሚ የሚከሰቱ ግጭቶችና ባህላዊው የግጭት አፈታት ዘዴ ከዘመናዊው አንፃር በመሀበረሰቡ ዘንድ የተጋጠመ ካላትን ወደ ቀድሞ ሰላማቸው ለመመለስ ያላቸው አቅም ተብራርቶ ቀርቧል፡፡ በአጠቃላይ መሀበረ-ባህላዊ እና ሀይማኖትን መከላከል ያደረገ ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴ የትና፣ መቼ፣ በማን፣ ለምን አላመቻ እንዲሁም ህግና ደንብ፣ ከእነ አውዱ እና በወቅቱ የሚጠቀሙትን ቁሶች እንደምታ ጥናቱ በገለፃ አሳይቷል፡፡

3. የጥናቱ ወጠክ

በዚህ ክፍል የተሰበሰቡ ሚገኞች ከጥናቱ አላማዎች አኳያ ተተንትነው ቀርቦ ይገኛል፡፡

3.1. የግጭት ምንነት በምክንያታዊ ግጭት መሀበረሰብ

የምክንያታዊ ግጭት መሀበረሰብ ስለ ግጭት የሰጠው ብያኔ በየዕለቱ ከሚገጥሙ የግጭት መንስኤ ጋር የተዛመደ ነው፡፡ ከዋነኛ ሚገኝ አቀባዮች መካከል ነጋ በለጠ (ስናን፣ የካቲት፣ 15/2011) እና ጌታቸው አንባዬ (ቢቡኝ፣ የካቲት 11/2011) እንዳሉት፡ - ግጭት መሀበረሰቡ ተገቢ አይደለም የሚለውን ጉዳይ ሚፀፀም የሰውን ነገር የራስ ለማድረግ በማድረግ አለመግባባት የሚፈጠር ጥል ነው፡፡ በእኛ መካከል መተሳሰብ አለ ሆኖም አንዳንድ ሰዎች የሰውን ንብረት ይወስዳሉ፤ ከብቶችንና በጎችን በሰው እርሻ ያስገባሉ፤ የሰው መስኮች ያመጣሉ፤ ያለ ተራ የመከላከል ዘዴ ይጠቀማሉ በዚህ ምክንያት ጠብ ይፈጠራል፡፡

በተጨማሪ ቄስ ደግፌ ወዳጄ (የከባቢት፣ የካቲት 27/2011 ዓ.ም) “ግጭት የሚባለው በሰዎች አለመጥጣም ምክንያት ሀብት የሚከሰት፣ ጉልበት የሚባባስና ጊዜን የሚጨምር ነው” ሲሉ የግጭትን ምንነት ባደረግን ላቸው ቃለ መጠይቅ መልሰዋልናል፡፡

3.2. የግጭት መንስኤዎች

በመሀበረሰቡ ዘንድ የሚፈጠሩ ብዙ ግጭቶች ሚካክ ምክንያት በትክክል ይሄ ነው ብሎ መናገር አስቸጋሪ ነው፡፡ ምክንያቱም ግጭቶች በአንድ ጊዜ በሚፈጠር ሁኔታ ብቻ የሚከሰቱ ሳይሆኑ የበርካታ ችግሮች ድምር ወጠክ ናቸው፡፡ በሌላ ሀገር ጥናት ያደረጉት Katz (1965፣ 110)

የተባለ መሀር የግጭት መከሰቻ መስሪያቸውን የምርጫ ሀብት አለመጥጣም፣ የእሴት አለመከሰት መመዝገብ እና የስልጣን ሽኩቻና ትውልድ ለ፡ ፡

Katz (1965) እንዳለውም በጥናቱ አካላዊ መህበረሰብ በተደጋጋሚ የሚከሰቱ ግጭቶች መነሻቸው ምርጫ ሀብት ነው ፡ የመህበረሰቡ ዋነኛ መተዳደሪያ ግብርና በመሆኑ የእርሻና የግጥሽ ቦታ ለመስፋት የሚደረግ የድንበር መግፋት፤ የመከሰቱ ውሃ ያለ ተራ መጠቀምና ወርስ ዋነኛ የግጭት መስሪያቸውና ትውልድ ፡ ከዋና መረጃ አቀባዮች መካከል በላይ ግዛቸው (ስናን፣ የካቲት 15/2011) እንዲህ ሲሉ ገልፀውልናል ፡ “አንደኛው ድንበር ላይ ነው ግጭት እየበዛ ያለው ሁለተኛው ደግሞ በዚህ ግጥሽ ለከብቶች ሣር ሰፈሩ ሁሉ በእርሻ ተይዟል፤ ሶስተኛው የመከሰቱ ውሃ ነው አራተኛው የወላጆች ንብረት እየተባለ ሰውን የሚያነታርከውን ገር ወርስ ነው ፡ ”

1. የድንበር መግፋት፡ - የእርሻ ቦታ ድንበር መግፋት በዘኑ መህበረሰብ በተደጋጋሚ ለሚፈጠሩ ግጭቶች ዋነኛ መስሪያ ነው ፡ ይህም መላት አዋሃኝ የሆነ ንግድ የሰው ይዞታ ወሰኑን አልፎ ወደ ራስ ይዞታ መስጠት ነው ፡ መሬቱ የተገፋበት ግለሰብም ዝም ብሎ ጉዳዩን ስለማይፈፈው ተያይዞ ወደ ግጭት ውስጥ ይገባሉ ፡ አቶ ተስፋዬ አዳነ (የከባቢት፣ የካቲት 27/2011 ዓ.ም)፣ አቶ አንተነህ ተስፋ (ወንቃ፣ የካቲት 21/2011) እና አቶ ደመላሽ ፈንታው (ሸበል መጋቢት 15/2011 ዓ.ም) በቃለ መጠይቁ እንደገለጹልን ፡ በጥናቱ አካላዊ ወረዳዎች የእርሻ መሬት ድንበር መግፋት በመህበረሰቡ ዘንድ በተደጋጋሚ ለሚፈጠር ግጭት ዋነኛ መስሪያ ነው ፡

2. ወርስ፡ - ወርስ መላት በመህበረሰቡ አስተሳሰብ ቤተሰብ (እናትና አባት ወይም አያት) ያፈራውን ንብረት ትቶት በሞት ሲለይ የሚደረግ የሀብት ክፍፍል ነው ፡ በዚህ ጊዜ በቤተሠብ እና በዘመዳሞች መካከል ይህ ንብረት ለእኔ ይገባኛል ጭቅጭቅ ግጭት ይፈጠራል ፡ በጥናቱ አካላዊ መህበረሰብ ዘንድ ለሚፈጠር ግጭት ወርስ አንዱና ዋነኛው መስሪያ እንደሆነ የቡድን ተኮር አምስት ተወያዮችም (ባሶ፣ የካቲት፣ 12/2011 ዓ.ም) እንዲህ ሲሉ ገልፀውልናል ፡ ወርስ ወላጆቻቸው በህይወት እያሉ ያፈሩት ንብረት ትተውት በሞት ሲለዩ ልጆቹ ንብረቱ ለእኔ ይገባል ለእኔ ይገባል በመላ ግጭት ውስጥ ይገባሉ ፡ የቡድን አንድ ተሳታፊዎችም (ስናን፣ መጋቢት፣ 29/2011 ዓ.ም) በመህበረሰቡ ዘንድ በወርስ ይገባኛል ወንድም ከወንድሜ ከእህቱ ጋር እስከ መግደል እንደሚደርስ ገልፀውልናል ፡

3. ፍቺ፡ - ባለትዳሮች በተለያዩ ምክንያት ፍቺ ሲፈጽሙ የሀብት ይገባኛል ጭቅጭቅ ይፈጠራል ፡ በዚህ ምክንያት ባል የሚስትን አባት እና ወንድም ወይም የሚስት ወገን ባልንና የባልን ወገኖች እስከ መግደል ይደርሳሉ (የቡድን ተኮር አምስት (ባሶ፣ የካቲት 12/2011 ዓ.ም) እና የቡድን ተኮር ስድስት ተወያዮች (ሸበል፣ መጋቢት 18/2011 ዓ.ም) ፡ ከዚህ መረዳት የሚቻለው

አብረው በነበሩበት ወቅት ያፈሩትን እና ሲጋቡ ይዘውት የተገናኙትን ሀብት በፍች ሰዓት በአግባቡ አለመካፈል በመህበረሰብ ዘንድ ለሚፈጠር ግጭት ዋነኛ መንስኤ መሆኑን ነው፡

4. ያለተራ የመከላከያ ውሳኔ መግቢያ - በዚህ ዘንድ የሚኖሩ አርሶ አደሮች በአጠገባቸው ከሚኖሩ ወንዝ ጠልፈው ውሳኔ በመጠጣት አትክልትና ፍራፍሬን ያመርታሉ፡፡ በተመሳሳይ ሰዓት ሁለት አርሶ አደሮች ውሳኔው የእኔ ይገባኛል ጥያቄ ያነሱና ወደ ግጭት ይገባሉ፡፡ አቶ ተስፋዬ አዳነ (የከባቢት፣ የካቲት 27/2011) እና ወይዘሮ አገሬ በላይ (ቀቢ፣ የካቲት 13/2011) ይህን በተመሳሳይ እንዲህ ሲሉ ገልፀውታል፡፡ ውሳኔ ከላይ ወደታች ስለሚሄድ ከላይ ያለው ገበሬ የራሱን አትክልት ለመጠጣት ውሳኔ ይገድባል፡፡ ከታች ያለው ገበሬ ደግሞ የእኔ ሳይጠጥ በሚል እሠጥ ገባ ውስጥ ይገባሉ፡፡ ከዚህ ሀሳብ መረዳት የሚቻለው የመከላከያ ውሳኔ ያለ ተራ መግቢያ በተጠናቀቀው መህበረሰብ ውስጥ ለሚፈጠር ግጭት አንዱ መንስኤ መሆኑን ነው፡

5. የወል መሬት በአግባቡ አለመግቢያ - የአንድ አካባቢ ነዋሪዎች ለዘመናት በጋራ ከብቶቻቸውን ያሠማሩበት የነበረውን የግጥሽ ቦታ /አማ/ የአንድ ሠፈር ወይም ቀበሌ ነዋሪዎች ይህ መሬት በቀድሞ ዘመን የአባቶቻችን ይዞታ ነበር በማለት ሌሎች እንዳይጠቀሙ ሲከለክሉ የግጭት መንስኤ ይሆናል፡፡ የቡድን አራት ተወያዮች (ማቻክል፣ የካቲት 29/2011 ዓ.ም)፡፡ ደሴ ጌታሁንና መላሰ ሰውነት (ማቻክል፣ ሚያዝያ 14/2011) ሲገልጹና ከምልከታችን እንደተረዳነው የወል መሬት ተስማምቶ አለመግቢያ በመህበረሰቡ መካከል ለሚፈጠር ግጭት ዋነኛ መንስኤ ነው፡፡ ነገር ግን እንደ ላይኞቹ ተደጋግሞ የሚከሰቱ ባይሆኑም በፖለቲካና በሌሎች መህበራዊ ጉዳዮች መንስኤ የመህበረሰቡ አባላት በግለሰብነትም ሆነ በመህበረሰብ ደረጃ ወደ ግጭት ይገባሉ፡፡

3.3. የግጭት አይነቶች

በጥናቱ አካላይ አካባቢዎች በተደጋጋሚ የሚታዩ የግጭት ዓይነቶች የተለያዩ ቢሆኑም Chandan (1995) እና Fisher (2000) በግጭቱ የሚከተሉ አካላትን ቁጥር መሰረት በመድረግ ግለሰባዊ፣ ቡድናዊና ዓለምአቀፋዊ ብለው በሶስት ከፍለዋቸዋል፡፡ በጥናቱ አካላይ በተደጋጋሚ የሚታዩ የግጭት ዓይነቶችን ለመከፋፈል አዳጋች ቢሆንም በዚህ ጥናታዊ ፅሁፍ ውስጥ ግን የFisher (2000፣ 48) እና የChandan (1995) የግጭት መከፋፈያ ስልትን መሠረት በመድረግ የቡድንና የግለሰብ ግጭት በመለካት በሁለት ከፍለን ተመልክተናቸዋል፡፡

1. ግለሰባዊ ግጭት (Inter personal conflict): - ይህ የግጭት ዓይነት በመህበረሰቡ ዘንድ የሚፈጠረው ሁለት ሰዎች በፍላጎት፣ በዓላማ በተግባቦት መጥጣት ሲያቅታቸው ነው፡፡ የጥናቱ አካላይ መህበረሰብ የተፈጥሮ ሀብትን ተስማምቶ ባለመግቢያ በግለሰብ ደረጃ ግጭት ውስጥ ይገባሉ፡፡ ይህ ግጭት የሚከሰተውም በአብዛኛው በእርሻ መሬት የድንበር ግፊት፣

በማስኖ ውሃ አላግባብ ማጠቀም በፍች እና በወርስ ክፍፍል ምክንያት ነው፡፡ (ቡድን ሶስት፣ ቢቡኝ፣ ግንቦት 18/2011 ዓ.ም)፡፡

2. ቡድናዊ ግጭት (Inter group conflict)፡ - ይህ የግጭት ዓይነት በጥናቱ አካላዊ ማህበረሰቦች ዘንድ የሚፈጠረው አንዱ ቡድን በሌላ ቡድን ላይ በኢኮኖሚያዊ በላይ ለመሆን ሲሻ፣ ሲያገልፍ ሲንቅ ነው፡፡ የዚህ ግጭት መስክሳው በአብዛኛው የወል ግጥሽ መሬት በአግባቡ አለመጠቀም ነው፡፡ (ቡድን ስድስት፣ ሸበል፣ ሚያዝያ 18/2011 ዓ.ም)፡፡

3.4 የማህበረሰቡ የግጭት መፍቻ መንገዶች

በተጠኝው ማህበረሰብ ዘንድ በተለያዩ ምክንያቶች የተለያዩ የግለሰብና የቡድን ግጭቶች ተስተናግደዋል፤ እየተስተናገዱም ነው፤ ወደ ፊትም ይስተናገዳሉ፡፡ ግጭቶቹ ዛቻን፣ ድብደባን ወይም ግድያን ያስከተሉ ቢሆኑም በባህላዊና በህገ መንግስታዊ የግጭት መፍቻ መንገዶች እንደሚፈቱት የቡድን አራት ተወያዮች (ማቻከል፣ የካቲት 27/2011 ዓ.ም) ገልፀዋልናል፡፡

በተጠኝው ማህበረሰብ ዘንድ ከባህላዊ የግጭት መፍቻ መንገዶች መካከል ደግሞ በአብዛኛው የሚታየው የሽምግልና ስርዓት ነው፡፡ የሽምግልናን ስርዓት የሚመርጡት ምክንያት ሽምግልና በማህበረሰቡ ዘንድ ከአፄዎች ጀምሮ ሲወርድ ሲዋረድ የመጣ ምንጭመህህፍ ቅዱስ ስለሆነ እንደ አስተማሪ፣ እንደ አስታራቂ አባት እና ህግ እንደሚያወጣን ጉስም ይቆጠራል፡፡ በመሆኑም ግጭት ሲከሰት የባሰ ውድመት ሳያስከትል ይፈታል ሲሉ ቄስ ድጋፊ ወዳጄ (የካቲት 27/2011 ዓ.ም)፣ አባ አስተራጭ ምህረት (ባሶ፣ የካቲት 12/2011 ዓ.ም) እና ሜላዓከ ገነት ማሰረት ንጋቴ (ሸበል፣ ሚያዝያ 25/2011 ዓ.ም) አስረድተዋል፡፡ የማህበረሰቡ የሽምግልና ስርዓት ከዋኔ ምእንደሚከተለው ቀርቧል፡፡

3.5. የሽምግልና ስርዓት ክዋኔ

የምስራቅ ጎጃም ማህበረሰብ በተለያዩ ምክንያት ይጋጫል፡፡ ግጭቱም የግጭት ደረጃውን (ትውቂያ፣ ትውስብ፣ ጠቃሚነት) ጠብቆ እልባት ላይ ይደርሳል፡፡ ነገር ግን ግጭቱ ሲከረ የተለያዩ ጉዳዮች በሰው ወይም በንብረት ላይ ሊደርስ ይችላል፡፡ ይህ ማሰረርም በባህላዊ ሽምግልና ስርዓት እልባት ላይ የሚደርሰው ቅድመ እርቅ፣ የእርቅ ጊዜ እና ድህረ እርቅ ተከትሎ ነው፡፡ እነዚህ ሂደቶችም ከዚህ በታች እንደሚከተለው ተተንትነው ቀርበዋል፡፡

3.5.1. ቅድመ እርቅ

ቅድመ እርቅ ስርዓት ክዋኔ የሚባለው የከረረው ግጭት እልባት ላይ ከመድረሱ በፊት ያለው ሂደት ሲሆን የማህበረሰቡ ቅድመ እርቅ ስርዓት እንደ ግጭቱ ወጠኛ የተለያየ ነው፡፡

ግጭቱ ግድያን ወይም ከባድ ድብደባን ያላስከተለ ቀለል ያለ ድብደባ፣ ዛቻ ከሆነ ሁለቱም ወገን ይስማማል የሚሆነውን እና የሽምጋይ ሰዕብና ያላቸውን ሽማግሌዎች ይመርጣሉ፡፡ የተመረጡ ሽማግሌዎችም ተገናኝተው ችግሩን ያጡና እንዴት፣ የትና ማቼ ማፍታት እንዳለባቸው ተወያይተው ይወስናሉ፡፡ (አቶገናነው ጎጃም፣ ሸበል፣ ሚያዝያ 15/2011 ዓ.ም)፣ (ቡድን ሁለት፣ ጎዛምን ግንቦት 16/2011 ዓ.ም)፣ (ቡድን ሶስት፣ ቢቡኝ ግንቦት፣ 18/2011 ዓ.ም) እና (ሙሉ ገንዘብ መሠረት ንጋቱ፣ ሸበል፣ ሚያዝያ 25/2011) (ቄስ ደግፌ ወዳጄ እና ሌሎች፣ ማቻክል፣ የካቲት 27/2011 ዓ.ም)

በግጭቱ የሰው ህይወት ካለፈ ወይም ግድያ ከተፈፀመ ግን ቅድመ እርቅ እንዲህ ስርዓቶች ይፈፀማሉ፡፡ በሚመረጡ ግድያውን የፈፀመው ወይም በስህተት የሰው ህይወት በእጄ አልፏል በሚሉት ለፖሊስ እጁን ይሰጣል፣ የገዳይ ቤተሰቦች ይሸሻሉ፡፡ ገዳዩ የአርቶዶክስ እምነት ተከታይ ከሆነ የንስሃ አባቱ ለሶስት የሀይማኖት አባቶችና የሽምግልና ልምድ ላላቸው ሶስት ሽማግሌዎች በሳቸው የነፍስ ልጅ እጅ የሰው ህይወት መጥፋቱን ይናገራሉ፡፡

የተመረጡ ሽማግሌዎችና የሃይማኖት አባቶች ተሰብስበው ይመክሩና ከገዳይና ከሚቻሉ ቤተሰብ አንድ አንድ ነገረ ፈጅ ይመርጣሉ፡፡ ነገረ ፈጅዎችንም ያግባቡና ሂደቱን እንዲያግዟቸው ያደርጋሉ፡፡ ሽማግሌዎችና የሚቻሉ ቤተሰብ ነገረ ፈጅ የሚቻሉ ቤተሰብ ለእርቁ እንዲስማሙ ያግባቧቸዋል፤ ከዚያ ወደ ገዳይ ነገረ ፈጅ በሚሄድ ቤተሰቡን አግባብቶ ወደ ሽምግልና ሥርዓቱ እንዲቀርቡ ቀጠሮ ይቀጥራሉ፡፡ በቀጠሮ ቀን በነገረ ፈጅዎቻቸው አማካይነት የታራቁ ቤተሰቦች ካልተገኙ አስታራቂዎች የሁለቱ ባለአንገራ የነፍስ አባቶች የየራሳቸውን የንስሃ ልጆች ገዝተው ወደ እርቁ ቦታ ይዘዋቸው እንዲመጡ ይደረጋል፡፡ ሚያዝያ 14/2011 ዓ.ም)፣ የካቲት 27/2011 ዓ.ም) ደሴ ጌታሁን እና ማለሰ ሰውነት (ማቻክል፣ ሚያዝያ 14/2011 ዓ.ም) ቡድን ሁለት (ጎዛምን፣ ግንቦት 16/2011 ዓ.ም)፡፡

3.5.2. የእርቅ ጊዜ

የእርቅ ጊዜ ስርዓተ ክዋኔ የሚባለው ቅድመ እርቅ ስርዓተ ክዋኔ ከተካሄደ በኋላ ግጭቱ እልባት ላይ የሚደርስበት ጊዜ ነው፡፡ የእርቁ እላት አስታራቂዎችና ታራቂዎች የሚሰበሰቡት ግጭቱ ግድያ ያስከተለ ከሆነ ቤተ እምነት አጥር ግቢ ነው፡፡ ምክንያቱም ቤተ-እምነት ሃሰት ስለመይናገር በትክክል ችግሩ ይፈታል ተብሎ ስለሚታሰብ ነው፡፡ የግጭት መንስኤው የእርሻ መሬት፣ የወል መሬት፣ የመከላከል ውሃ ሁኖ ነገር ግን ግድያ ካላስከተለ እርቅ የሚፈፀመው እዛው ድንበር ቦታ እና ለምላምሳር ላይ ነው፡፡ ይህን የሚያደርጉት ሽማግሌዎች ችግሩን በታውላይ

ሆነ ውሳኔው እንዲፈቱ ስለሚቻል በሚል እና ለምላም ሳር የሚረዳ ጥበት ምክንያት ለምላም ነገር በሚሰበረሰቡ ዘንድ የተስፋ ተምሳሌት ነው ተብሎ ስለሚታሰብ ነው፡

በምልከታችን ውቅት እንዳስተዋልነው ግድያን ባስከተለ የግጭት እርቅ ጊዜ የሚከተሉት ሄደዎች ሲከናወኑ ነበር፡፡ ሽማግሌዎችና የሃይማኖት አባቶች ለምላም ቦታ ላይ ተቀማጡ፡፡ ሁለቱም ታራቂዎች ከአስታራቂዎች በተወሰነ እርቅ በዓይን ሲታይ እኩል እርቅ በሚሞክሩ ቦታ ላይ ተቀማጡ፡፡ አስታራቂዎች በሚሾሙ ሁለቱን ወገኖች መሰረታዊነት ከሁለቱ ወገን ለተሟሉ ሰዎች እንዲያስረክቡ አደረጉ፡፡ መከታተል የያዙ ካህናትና ሽማግሌዎች በመካሄድ ቆሙ፡፡ ከእነርሱ ፊት ለፊት ሁለት ጠመንጃዎች በሜት ላይ ተጋደመዋል አንዱ ሽማግሌ የአንዱን ጠመንጃ አፈመዝ ሌላው ሽማግሌ የሁለተኛውን መሣሪያ አፈመዝ ከሜት ጋር አጥብቀው ያዙት፡፡ ይህን የሚያደርጉበትን ምክንያትም የቡድን አምስት ተወያዮች (ባሶ፣ የካቲት 12/2011 ዓ.ም) በወይይታችን ውቅት እንዲህ ሲሉ ገልጸዋል፡፡ አንድም የሚሾም ወገን ወደ በቀሉ የሚሞላ ስበት አጋጣሚ አገኘሁ በሚሉት ጠመንጃውን ነጥቆ የገዳይን ወገን እንዳያጠቃ ነው፡፡ ከዚያም በእድሜታላቅ የሆነው ሽማግሌ መረቁና የሃይማኖት አባቶች ደግሞ በጸሎት አስጀመሩት፡፡ በመቀጠል የጠመንጃዎችን አፈመዝ ከያዙት ሽማግሌዎች መካከል አንዱ የሚሾም ወገኖችን እንዲህ የሚል ቃለ መሃላ በሚሾሙ አስፈጻሚው፡፡ “ከባለጋራ ጋር አልታረቅም ብል፡ ወንጀል ብፈጽም ሠው ሲፈጽም ዝም ብዋ ብማለት ቅዱስ ገብርኤል አይሚኝ፤ እርቁን ብተው፣ ባፍረስ ሚካኤል ዳኛ ጊወርጊስ ማዖዝ ይሁንብኝ” በሚሉት በሚሾሙ የሚሾም ወገን እርቁን ብሽር ይህ መሣሪያ አይሚኝ እያሉ ተራበተራ ማሉ በመቀጠል ገዳይና የገዳይ ወገን ምትራ በተራ ማሉና ጠመንጃውን እየተራምዱ በመከታተል ተባርከውቆሙ፡፡ ጠመንጃውን የሚረመዱበትን ምክንያትም “ባጠፋ ይህ ጠበንጃ ይግደለኝ፤ ጠመንጃው ብረት ነውና ብረትም ቀዝቃዛ ስለሆነ እኔንም እንደዚህ ያቀዝቅዘኝ (ልሙኝ) ማለት ሲሆን በተጨማሪም በሚሰበረሰብ ዘንድ መሃላ ማፍረስ ቅጣቱ ምድራዊ ህይወትን ብቻ ሳይሆን ድህረ ሞት ያለውን ሰሜዊ ህይወትም እንደሚሰጥ ስለሚታመንበት ነው፡፡ ባርክልኝ ዋሴ (ባሶ፣ የካቲት 12/2011 ዓ.ም) እና ቄስ በላይ ተገኔ (ባሶ፣ የካቲት 12/2011 ዓ.ም) ገልጸዋል፡፡”

በመቀጠልም መሰረታዊነት ሳና ሁለቱ ታራቂዎች ጉንጭ ለጉንጭ ተሳስመውቆሙ፡፡ ቄሱ ፀሎተ ቡራኬ አደረጉና ታራቂዎች መከታተል ተባረኩ፤ ሽማግሌዎችም በአንድ ድምፅ “የእርቁ መሾሚያ የጥሉ መጭፈሻ ያድርግልን ብለው መረቁና ተቀማጡ፡፡ ከሁለቱም ወገን አንድ አንድ ሠው ተሟላ ጠና ታራቂዎች ያማከቱ ቀይ/ነጭ በግ ከሽማግሌዎች ፊት እንዲያቀርቡ ተደረገ ቀይ እና ነጭ በግ ያማከቡት ምክንያት “ነጭ ሠላም ምልክት ሲሆን ቀይ በግ ደግሞ የተስፋ ምልክት እና ለመከታተል ሰዎች ተምሳሌት ስለሆነ ነው፡፡ ቀጥሎ በሽማግሌዎች በጋችሁን ጥሉ

ሲባሉ እኩል ጣሏቸው ፡ እኩል በጎች የጣሉበት ምክንያት እርቁ እንደፀና የሚል ፅኑ ምህረት ሲሆን አንዱ ቀድሞ ከጣለ ግን ቀድሞ የጣሉው እንደ አሸናፊ ስለሚቆጠር በአካባቢው ማህበረሰብ ዘንድ እርቁ እንዳልፀና ይቆጠራል፡፡ በሜጄሻ ስጋ ተቀላቅሎ ተጠበሰና ተገራረሱ፤ ከጣሉዋቸው ብርጭቆች እየተቀባበሉ ጠጡ ፡ ይህም አንድነትንና ውህደትን ያሳያል (ቡድን አምስት፣ ባሶ የካቲት 12/2011 ዓ.ም) ፡

ግድያን ያላስከተለ የወል ሜት ግጭት የእርቅ ጊዜ አብብኑሪት ቀበሌ (የካቲት 27/2011 ዓ.ም) ተገኝተን እንደተሳካችነው በመጀመሪያ ደረጃ የሁለቱም ቀበሌ ነዋሪዎች ግጭት በተከሰተበት የወል ቦታ ዛፍ ስር ተሰባሰቡና ሽማግሌዎች ከሁለቱም ቀበሌ ጉዳዩን የሚያስረዱ ነገረፈጅ ሦስት ሦስት ሰዎችን አስመረጡ ፡ ሽማግሌዎች ከላይ ተከራካሪዎች ከታች በግራና በቀኝ (የበ-ቅርጽ ሰርተው) ተቀማጡ ቄሱ በፀሎት ከፈቱ ፡ አቶ ማለሰ ሠውነት (ቅዳም፣ የካቲት 27/2011 ዓ.ም) የተባሉ ሽማግሌ “በሉ እንግዲህ ምህረት በጉነት ያወርድልን፤ ለሽማግሌ ጽድቁን ለባላንገራ እርቁን ይስጠን” በማለት መረቁ እና ይህንን የወል ሜት በጋራ አለማጠቀም በሁለቱም ቀበሌ ኗሪዎች ላይ የሚያስከትለውን ጉዳት በተሳካችነት ሠፊ ምክር ሠጡ ፡ ከዚያ ተከራካሪዎች የቦታውን ሁኔታ በዝርዝር አቀረቡ፤ የወጣ ግባ ሂደትም ተካሄደና የጋራ ወል በመያዝ ተፈራርሞ ጸናል ፡ በሜጄሻም ከሁለቱ ቀበሌ የመጣውን ምግብ አብረው በሉ ፡ አብረው መባላታቸውም ለወደፊት ኑሯቸው በጋራ መኖርን የሚያሳክት ነው ፡

ሌሎች ግድያን ያላስከተሉ የግለሰብ ግጭቶችን አፈታትን በተሳካችነትም አቶ አንተነህ ተስፋዬ (የከባቢት፣ የካቲት 27/2011 ዓ.ም) እንዲህ ሲሉ ገልፀውልናል ፡ በዳይፍርድ ቤት ላለማከሰስ ሲል ሰው መደብደቡን ለሽማግሌዎች ይናገራል ሽማግሌዎች ሁለቱንም ይጠሩና በዳይ ተበዳይን ብር አውጥቶ የተመታውን ቦታ በብር ያሽለታል፤ ብሩንም ይሠጠዋል፤ ይህም ግጥጋጤ ይባላል ፡ ብሩም ለበዳይ ይመለስለታል ፡ ምክንያቱም ተበዳዩን ማህበረሰቡ ግጥጋጤ በልቷል ብሎ ስለሚነወረወሩ ብይ በላኝ ብሎ ደግሞ ያለ ምክክር ይደበድበዋል ስለሚባል ነው ፡ ይህ ሁሉ ክዋኔ የሚፈፀመው አንድም ውሳኔው የሽማግሌዎች ብቻ ከሆነ አንዱ ወገን በእርቁ ሳይረካ እንዳይቀርና ሁለቱ አካላት እኩል አሸናፊ ሆነው ወደ ቀድሞው ሰላማዊ ህይወታቸው በቀላሉ እንዲመለሱ ለማድረግ ይረዳቸዋል ፡

በሁሉም የግጭት ዓይነቶች የሚሸማል ስራ ሲሰራ የወጣ ግባና የምክረ ሀሳብ የውሳኔ ሂደቶች ተግባራዊ ይደርጋሉ ፡ በተጨማሪ በድርድሩ ሂደት ማጣጣጥ/ካሳ/ አብሮ ይወሰናል ፡ ይህ የሚደረገው ሁለቱ ወገኖች ከልብ እንዲታረቁ ነው ፡ የካሳው መጠን፣ አይነትና ፍትሐዊነት በሽማግሌዎች ዳኝነት ይወሰናል እንደ በደሉ መጠንና አይነትም ይለያያያል ፡ ካሳው ሊመለስ ወይም ሊይመለስ ይችላል ፡ ይህ በተቀባዩ ይሁንታ ይወሰናል ፡ ብዙ ጊዜ ግን ካሳ

እንደሚመለከት ቁጥሩ ደግፌ ወዳጄ (የከባቢት፣ የካቲት 27/2011) እንዲህ ሲሉ ገልፀውልናል፡፡ ካሳ ከተበላ በሚመለከት ሰብዓዊ እርቁ ትክክለኛ እርቅ አይሆንም ተብሎ ይታሰባል፡፡

3.5.3. ድህረ እርቅ

ድህረ እርቅ የሚባለው ግጭት እልባት ላይ ከደረሰ በኋላ ሁለቱ ወገኖች ድጋሚወደ ግጭት ተመልሰው እንዳይገቡ የሚደረግ ግድም የሚባል ሂደት ነው፡፡ በተጨማሪም እርቁ ቀጣይነት እንዲኖረው የሚፈጸመው ገጾችን ይይዛል፡፡

እግድ/ግራንት/ግድም የሚባለው በአካባቢው ሚኒስቴር ሰብዓዊ እርቅ በኋላ እንደገና ወደ ግጭት እንዳይገቡ የሚደረግ ኢኮኖሚያዊ ማቅረብ ወይም ጭነት፡፡ የማቅረብ ማጠናና አይነት በታራቂዎች ይሁን ታ በሽማግሌዎች ዳኝነት ይወሰናል፡፡ እግዱ በሁለቱም ወገኖች ላይ የሚጣል ሲሆን ቃል ኪዳን ያፈረሰ አካል ተጠያቂ ይሆናል (አቶ ተጌዴ ምህረቴ ባሶ፣ የካቲት፣ ሰኔ 21/2011 ዓ.ም)፡፡ በእግዱ ላይ የተፈራረሙት አንድ ቅጂ ለሽማግሌ ሌላ ለፍርድ ቤት ይሠጣል ምክንያቱም ደግሞ ቢጣሉ ቀድሞ እግድ ያፈረሰው ለሌላኛው ወገን የሚመለከት ካሳ እንዲከፍል ነው፡፡ በሽማግሌ አልከፍልም ካለ ደግሞ በወሉ ማሰረት ተከሶ በፍርድ ቤት ይከፍላል፡፡ ይህ የሚሆነው እርቁን ፍርድ ቤት ወደ ሽማግልና ሲልክ እንጅ ጉዳዩን ፍርድ ቤት ካልያዘው ከሰላሳ ወል ይፈጸማል ብሎ ወሉን አያይዞ ከከሰሰ ብቻ ፍርድ ቤት ይወስናል፡፡ አቶ እርቅ ይሁን ወንድም አገኝ (የደብረ ሚቆስ ከተማ ወ/ሮ/ቤት፣ ሚያዝያ 11/2011 ዓ.ም)

3.6. ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴ ለሚመለከት ሰብዓዊ ያለው ፋይዳ

የሚገኝ ትንተና ውጤቱን ማሰረት በሚደረግ ባህላዊው የግጭት አፈታት ዘዴ ያለውን ፋይዳ በሶስት ዋና ዋና ዘርፍ ከፋፍለን እንደሚከተለው አብራርተን ዋል፡፡

3.6.1. ምሳሌ ሀብታዊ ፋይዳ

ባህላዊ የግጭት አፈታት ስርዓት ለሚመለከት ከኢኮኖሚ አንፃር ዘርፈ ብዙ ጠቀሜታዎች እንደሚከተሉ ጥናቱ አሳይቷል፡፡ እነሱም -

ሀ. ግጭት ውስጥ የገቡ ወገኖች በሚመለከት ሰብዓዊ በተመረጡ ሽማግሌዎች ከታረቁ የሚያወጡት ገንዘብ የለም፡፡ ከዚህ በተጨማሪ በእርቁ ጊዜ ለተበዳይ የተከፈለ የካሳ ክፍያ ካለ በአሙኔ ለበዳይ ስለሚሞላ ገንዘብ ወጪ ይቀንሳል፡፡ አቶ ማላሠ አለበል (ቢቡኝ፣ ግንቦት፣ 5/2011 ዓ.ም)

ለ. ግጭት የሚታወቀው በባዓላት ቀናት ስለሆነ ገቢያቸውን አይቀንስም፡፡ “የእርሻ፣ የአዝሚራ ስብሰባና የወቂያ ጊዜያቸውን ስለሚያሻማ የኢኮኖሚ አቅማቸውን አያዳክሙም፡፡ ወደ ህግ ሚዲያ ግን ፋይዳ እስኪዘጋ በመሆኑ ጉልበት ይበዛቸዋል፡፡ በተጨማሪም የቤታቸውን ሠብል

ትተውለብዙ ጊዜ በቀጠሮ መበዛት ምክንያት ሲመለሱ በወቅቱ አርሶ መዘራት እና ውጤታማ መሆን አይችሉም አቶ ይዘንጋው ጌታሁን እና ቄስ ደግፌ ወዳጆ (የከባቢ፣ የካቲት 27/2011 ዓ.ም)፡፡

3.6.2. ማህበራዊ ፋይዳ

በጥናቱ አካላዊ ወረዳዎች ባህላዊ እርቅ ከፍተኛ የሆነ ማህበራዊ ጠቀሜታዎች አሉት፡፡ ከእነዚህ ጠቀሜታዎች መካከል፡ - ግጭት ውስጥ ገብተው የነበሩ ወገኖች ወደ ቀድሞው ማህበራዊ ግንኙነታቸው (እድር፣ ማህበር፣ እቁብ፣ ሰንበቴና ሽሃ) በቀላሉ ለመመለስና በሰላም አብሮ ለመኖር ያስችላቸዋል፡፡ በተጨማሪም በግጭት ምክንያት ተፋትተው የነበሩ ባለትዳሮች እንደገና እንዲቀጥሉ እድል ይፈጥረላቸዋል፡፡ አቶደሜ ጌታሁን (አበብ ኑሪት፣ የካቲት 27/2011) እና አቶ አብረውካሳ (ስናን፣ ማጋቢት 21/2011 ዓ.ም)፡፡ ከዚህ መረዳት የሚቻለው በሽምግልና እርቅ ከተፈፀመ ሁለቱም ወገኖች ወደ ቀድሞው ማህበራዊ ህይወታቸው ተመልሰው የዕለት ተዕለት ተግባሮቻቸውን በጋራ መከናወን እንደሚችሉ ነው፡፡

3.6.3. ስነ-ልቦናዊ ፋይዳ

ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴ በማህበረሰቡ ዘንድ ከፍተኛ የሆነ ስነ-ልቦናዊ ፋይዳ አለው፡፡ ከነዚህም መካከል፡ - አንደኛው እርቅ ከተፈፀመ በኋላ የተጋጩ አካላት ምንም ስጋት እና ፍርሃት ሳይኖረባቸው የእየለት ተግባሮቻቸውን ያከናውናሉ፡፡ የተጣሉ ሠዎች ከታረቁ በኋላ ሳይፈሩ እንደልባቸው ወጥተው ይገባሉ፤ ሌሊትም ተረጋግተው እንቅልፋቸውን ይተኛሉ፤ ቂሚዎችም ይወገዳል፤ ሠላም በወስጣቸው ይኖራል፡፡ ምክንያቱም ሽምግልና በማህበረሰቡ ዘንድ ከፍተኛ እምነት የሚጥልበት በመሆኑ ነው ሲሉ አቶ መላሠ ሠውነት (የከባቢ፣ 27/06/2011 ዓ.ም) እና ቄስ ደግፌ ወዳጆ (የከባቢ፣ 27/06/2011 ዓ.ም) ገልፀውልናል፡፡ ሁለተኛው ደግሞ በሽምግልና የሚታረቁ ሰዎች እኩል የሆነ የአሸናፊነት ስሜት ይሰጣቸዋል እኩል ይረካሉ፡፡ ይህን ሀሳብ በተመላከተ አቶ እርቅይሁን ወንድም አገኝም (ደብረ ሚቆስ ከተማ ወረዳ ፍርድ ቤት ሰኔ 11/2011 ዓ.ም) እንዲህ ሲሉ ገልፀውልናል፡፡ “ባህላዊው እርቅ በማህበረሰቡ ዘንድ መኪናዊ እና ትክክለኛ የሆነ ውሳኔ የመስጠት አቅም አለው ተብሎ ስሜታችን ሁለቱም ወገኖች እኩል ይረኩና ሁለቱም አሸናፊ ይሆናሉ፡፡”

3.7. ባህላዊው የግጭት አፈታት ዘዴ ከህገ-መንግስታዊው አንፃር ያለው አቅም

በጥናቱ ተተኪ አካባቢዎች ላይ ሽምግልና ከፍርድ ቤት የግጭት አፈታት ስርዓት ግጭትን በተሻለ መልኩ የመፍታት አቅም አለው፡፡ ምክንያቱም ሽማግሌዎች ግጭቱ ከምን እንደሚሰራ መረጃውን በጥልቀት ስለሚያውቁት ያለ አድሎ የተጋጩትን በመወያየት ትክክለኛ ውሳኔ ያሰርፋሉ፡፡ ህገ መንግስታዊው የእርቅ ስርዓት ግን የግጭትን መንስኤ ለመገኘት ምክክሮችን

ይጠቀማል፡፡ ነገር ግን ምክክሮች በጥቅማ ጥቅም ተደልለው ትክክለኛውን ሚጃ ላይሠጡ ይችላሉ፡፡ “ዳኛ ሰምቶ እንጂ አይቶ አይፈርድም” እንዲሉ ጉዳቱ ለሌላውሁኖ ሳለ የሚፈረደው ለአንደበተ ርዕቱ ስለሚሆን የተዘባ ውሳኔ ይወሰንና የተፈረደበት ወገን አስፈረድህብኝ ብሎ ሌላ ግጭት ውስጥ ይገባሉ፡፡ አቶ ተጌዴ ምህረቴና አቶ ባርክልኝ ዋሴ(ባሶ፣ የካቲት፣ 12/2011 ዓ.ም) እና ቄስ ደግፌ ወዳጆ (የከባቢት፣ የካቲት 27/2011 ዓ.ም)

ይህም በፍርድ ቤት ከተወሰነ ሌላ ግጭት ይፈጥራል በሽምግልና እርቅ ከተደረገ ግን እንደገና ወደ ጥል አይገቡም፡፡ ምክንያቱም ባህላዊ የግጭት አፈታት ከሃይማኖት ጋር ከፍተኛ የሆነ ቁርኝት ስላለው ተቀባይነት እና እምነትን ያሳጣል፡፡ ይህን ሀሳብ አያይዘውም የቡድን ስድስት ተወያዮች (ሸበል፣ ሚያዝያ 18/2011 ዓ.ም) እንዲህ ሲሉ ገልፀውታል፡፡ የተጋጨሠዎች ምንም ቢሆን የሽማግሌ ውሳኔ ይቀበላሉ፣ የተጣሉትም በእግዚአብሔር ቃልና በመስቀሉ ምላው ስለሚታረቁ አስተማማኝ ነው፡፡

ከህገ መንግስታዊው ይልቅ ሽምግልና ከፍተኛ አቅም አለው፡፡ ምክንያቱም ገንዘብንና ጊዜን ይቆጥባል፡፡ ዘመናዊ ግን ገንዘብና ጉልበት ያባክናል፤ የተፈረደለት ወገን ይረከና የተፈረደበትን ወገን ደግሞ ወደ ሌላ በቀል እንዲሄድ ያደርጋል እርቁም ዘላቂ ታላቅ አይኖረውም፡፡ (አቶ እርቅይሁን ወንድሜ ህ፣ ደብረ ሚካኤል ሰኔ 11/2011 ዓ.ም)

በአጠቃላይ ከዚህ ሚዳት የሚቻለው ከታሚነት፣ ከእርካታ፣ ዘላቂ ሙከራ ከመስጠት፣ ከገንዘብና ከጊዜ አንፃር ባህላዊው የግጭት አፈታት ዘዴ ከዘመናዊው የተሻለ በተጠኝው ሚህበረሰብ ዘንድ ከፍተኛ አቅም አለው፡፡

4. ማበራረያ

ይህ ጥናት ስድስት ዋና ዋና ግኝቶችን አመለክቷል፡፡ የሚጀምረው የጥናት ውጤት እንደሚመለከተው በምስራቅ ጎጃም ሚህበረሰብ በግለሰብም ሆነ በቡድን ደረጃ ለሚፈጠር ግጭት ዋና መነሻው የተፈጥሮ ሀብት ውስንነት ነው፡፡ ከዚህ ጋር በተያያዘ Katz (1965) ግጭት በሶስት ዋና ዋና ምክንያቶች ሚክትም በምሳሌ ሀብት፣ በእሴት እና በስልጣን ምክንያት እንደሚከሰት ይገልፃሉ፡፡ እንዲሁም አሰፋ (2001) አብዛኛውን ጊዜ ግጭት የሚሰራው የተፈጥሮ ሀብቶችን ለመቆጣጠርና የበላይ ለመሆን በሚደረግ ውድድር ነው፡፡ ይህ ውድድር የተለያዩ ጎራ ለይተው እንዲጋጩ ያደርጋቸዋል ሲሉ፡፡ በዚህ ጥናት አካላዊ ወረዳዎች ግን ለሚከሰት ግጭት ዋና መነሻው ኢኮኖሚክስ ውሚክት እንችላለን፡፡ Assefa (2001)፣ Schmid (2000)፣ Fisher (2000) እና Yohannes et al (2005) ግጭትን ከፍላጎት አለመሳካት፣ ከሀብት ውስንነት፣ ከዓላማ ልዩነትና ከአቅርቦት እጥረት ጋር ያያይዙታል፡፡

ሁለተኛው ውጤት የሚያመለክተው በዘኑ ማህበረሰብ ዘንድ በተደጋጋሚ የሚከሰተው የግጭት ዓይነት የግለሰብ እና የቡድን ግጭት ነው፡፡ በተመሳሳይ Fisher (2000)፣ Chandan (1995) ግጭት ውስጥ በሚከተሉት አካላት ቁጥር በመወሰን የግጭት ዓይነቶችን ግለሰባዊ፣ ቡድናዊና ዓለምአቀፋዊናቸውብለዋል፡፡

ሶስተኛው ውጤት ደግሞ በማህበረሰቡ ዘንድ በቡድንምሆነ በግለሰብ ደረጃ የሚፈጠሩ ግጭቶች የሚቁሱ በህገመንግስታዊውና ከባህላዊው ዘዴ አንዱ በሆነው ሽምግልና ነው፡፡ በጥናቱ አካላዊ ወረዳዎች በአብዛኛው የሚከተለው ባህላዊ እርቅም ሽምግልና ነው፡፡ ግጭቱን በሰላማዊ መንገድ የሚታበትና የቀድሞው ማህበራዊ ግንኙነት የሚቀጥልበት ነው፡፡ ከዚህ ጋር በተያያዘ ጥናት ያካሄዱት Imboighe (2003)፣ Robbins እና ሌሎች (1964)) ዋና ዋና የግጭት መፍቻ ዘዴዎች የሚባሉት ድርድር፣ ሽምግልና እና ዳኝነት ናቸው፡፡ Alula እና Getachew (2008) በአገራችን በዋናነት ህብረተሰቡ የሚከታተሉት ዘዴዎች ባህላዊ እና ህገመንግስታዊ ናቸው፡፡ ነገር ግን ሁለቱም የግጭት መፍቻ ዘዴዎች በአሁኑ ሰዓት በአገራችን ተግባራዊ ይደረጉ እንጂ ረጅም እድሜያስቆጠረውና የማህበረሰቡ ፍላጎት በተጠበቀ መልኩ ስሜቱን ሳይጎዳ ሲያገለግል የቆየው ባህላዊው የግጭት መፍቻ ዘዴ ነው Dagne and Bapu (2013)፡፡

አራተኛው የጥናት ውጤት የሚያሳየው በግጭት አፈታት ሰርዓት ጊዜ የሚከታተሉትን ቁሶች በግ የመስዋወትነት ተምሳሌት ሲሆን ቀዩ በግ የምድራዊ ህይወት ነጭበግ የሰሚዋዊ ህይወት መልካም ምኞት መግለጫሲሆን ጠብሞንጃ ደግሞ የሞት ተምሳሌት ነው፡፡

አምስተኛው የጥናት ውጤት ባህላዊው የግጭት አፈታት ዘዴ ማህበረሰቡ በግንኙነቱ ወቅት ግጭቱን ፈትቶ፣ የቀድሞ ግንኙነቱን ለማስተካከልና ማህበራዊ ሰላማ ለማስጠበቅ፣ ጊዜን፣ ጉልበትንና ምጣኔ ሀብትን በመቆጠብ፣ ስሜቱን ሳይጎዳ ችግርን ከመፍታት አንፃር ከፍተኛ ጠቀሜታ አለው፡፡ በተመሳሳይ Ambaye (2008)፣ Dagne and Bapu (2013) እና ብሩክ (2006) ጉዳዩ በእርቅ ስለሚለቅ ጊዜ እና ወጪ ከመቀነስ ሳቸው በለጠወደ ቀድሞ ሰላማዊ ግንኙነት ለመመለስና የማህበረሰቡን ስነ ልቦናዊ ደህንነት በማስጠበቅ ጠቀሜታው ከፍተኛ ነው፡፡

ስድስተኛው ውጤት የሚያመለክተው ሽምግልና ከዘመናዊ አንፃር በማህበረሰቡ ዘንድ የተፈጠሩ ግጭቶችን በአዎንታዊ ጎን ስለሚታረሙና ዘላቂ እርቅን ስለሚፈጥሩ የተሻለ አቅም አለው፡፡ በተመሳሳይም Ambaye (2008) እና ብሩክ (2006) ባህላዊው የግጭት መፍቻ ዘዴ ከህገመንግስታዊው ዘዴ የተሻለ አቅም እንዳለው እንዲህ ሲሉ ገልፀውታል፡፡ ጊዜና ወጪ በመቀነስ ስለሚታዩ መፍትሔ መስጠት በሚችሉ ነው፡፡ ሽምግልናን ከዘመናዊው የተሻለ ያደረገው የተጋጨ አካላት ለሽምጋይ የሚከፈሉ ክብርና እወቅና ነው ሲሉ Abera (2003) ገልፀውታል፡፡ ብሩክ (2004) እና ያሬድ (2004) ሽምግልናን ከህገመንግስታዊው ላቀ ያደረገው ግጭት ውስጥ

የገቡት አካላት በውሳኔው ተሳታፊ ሲሆኑ ህገ መንግስታዊው ግን ህግን ብቻ ተከትሎ ውሳኔ ሥላሚ ጥነው ፡

5. ማጠቃለያ

የዚህ ጥናት ዋነኛው አነሳሽ ምክንያት የሚሰረዝበት ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴን ማጥናትና ወደ አካዳሚያዊ ጉዳይ ለውይይት ማምጣት ነው ፡ ከዚህ በተጨማሪ የምስራቅ ጎጃም ሚኒስቴር በባህላዊው ዘዴ በአብዛኛው የሚታገበረው ባህላዊ እርቅም ነው ፡ የተፈጠረውን ግጭት እንዴት እንደሚታወቅ፣ እንደሚቆጣጠረውና ለአካባቢው ሰላም እንዴት እንደሚላገልበት ለማለት እና ለሌሎች ሚኒስቴር ሰላማዊ ውይይት ካለን ፍላጎት አንፃር ነው ፡ የጥናቱ ዋና አላማም ሚኒስቴር የሽምግልና ስርዓተ ክዋኔና ፋይዳውን ተንትኖ ማስየት ነው ፡ ይህን ዓላማ ከግብረሰብ ሚኒስቴር ሚኒስትሮች ተሰብስበው በዓይነታዊ መተንተኛ ዘዴዎች ተገልፀው ስድስት ውጤቶችን አሟክቷል ፡ አንደኛው በሚኒስቴር ሰላማዊ ግጭት ዋና መስሪያው የተፈጥሮ ሀብት ውስንነት፣ ሁለተኛው በተደጋጋሚ የሚከሰተው የግጭት ዓይነት የግለሰብና የቡድን ግጭት መሆኑን፣ ሶስተኛው ግጭቶች የሚቁሩት ህገ መንግስታዊውና ከባህላዊው ዘዴዎች መካከል አንዱ በሆነ ውሸምልና ነው፣ አራተኛው በባህላዊው የግጭት አፈታት ወቅት የሚጠቀሙት ቁስ የተፈታው ግጭት ቀጣይነት እንዲኖረው በሚደረግ በኩል ከፍተኛ ሜላ መኖሩን፣ አምስተኛው ባህላዊው ዘዴ ሚኒስቴር ግጭቶችን ፈትቶ፣ ሚኒስቴር ሰላማዊ ለማስጠበቅ፣ ጊዜን፣ ጉልበትንና ምክንያቱን ሀብትን ከመቆጣጠል፣ ስሜትን ሳይጎዳ ችግርን መፍታትና ስድስተኛው ባህላዊ ከዘመናዊ አንጻር በሚኒስቴር ዘንድ የተፈጠሩ ግጭቶችን በአዎንታዊ ጎን ከመፍታትና ከታሚነት፣ ከእርካታ፣ ዘላቂ መፍትሔ ከማስጠኑ፣ ገንዘብና ጊዜን ከመቆጣጠል አንፃር ባህላዊው የግጭት አፈታት ዘዴ ከዘመናዊው የተሻለ አቅም ያለው መሆኑን ነው ፡

6. ይሁንታ

ከጥናቱ ውጤትና ሂደት በመነሳት የተወሰኑ የይሁንታ ሃሳቦችን ማቅረብ ችለናል ።

- ✓ በአገራችንን ምይሁን የምስራቅ ጎጃም ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴ ያገባኛል የሚሉ ተቋማት እና ግለሰቦች ልምዱን ወደ ተለያዩ ሚኒስቴሮች ቀምሮ ማስፋፋት ቢችሉ፤
- ✓ በዘርፉ የሚከፈሉ ተቋማት እና ግለሰቦች ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴን ውጤታማ ለማድረግ ለሀገር ሽማግሌዎች ስልጠና በማስጠኑ ባህሉን ማዳበር ቢቻል፤
- ✓ መደበኛው ፍርድ ቤት ደግሞ ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴን ጠቀሜታ ለሚኒስቴር በመግባት በማስረዳት ወደ ተቋማቸው ከመምጣታቸው በፊት በሽማግሌዎች ግጭት እንዲፈቱ የግንዛቤ ስራ ቢሰሩና የእርቅን ተፈጻሚነት ቢከታተሉ ፡
- ✓ ፖሊሲ አርቃቂ፣ ህግ አውጪና ህግ አስፈጻሚ አካላት ጉዳይን ከፍተኛ ትኩረት ቢሰጡ ፡

ዋቢ ምረቃ ሐሳብ

- Abera Jembere. (2003). Legal history of Ethiopia. Hamburg and London: Lit Verlag.
- Alula Pankhurst & Getachew Assefa. (2008). Grass Roots justice in Ethiopia. Addis Ababa: French Center of Ethiopian Studies.
- Alemayehu, F.(2010). The role of traditional conflict resolution mechanisms across borders: The case of Borana, Gabra and Garri communities across Ethio-Kenya Border. USA.
- Ambaye Ogato. (2008). *Traditional conflict resolution mechanisms: The case of Sidama. In Hannan, T. & Tarekegn, A. (eds), making peace in Ethiopia: Five cases of traditional mechanisms for conflict resolution.* (pp. 101-120): Addis Ababa, peace and Development committee.
- Assefa Abebe. (2001). Conflict in pastoralist community pastoralists in south omo.” prteceding of the workshop held in Jinka (south omo). Epa RDA pp31_41
- Boulding. K.(1962). Conflict and defense; A general theory, New York, Harper Raw publishers..
- Best, S.G. (2004). *The methods of conflict resolution and transformation.* In Best, S.G. (ed.),*Introduction to Peace and conflict studies in West Africa* (pp.93-115). Ibadan: spectrum Books ltd.
- Blake, R.R., Shepard, H.A., & Mouton, J. S.(1964). Managing intergroup conflict in industry.Houston, Texas: Gulf.
- Chandan,J.S.(1995). *Management: Theory and practice.* New Delhi:VBIKS publishing House Pvt.Ltd.
- Coser L. (1970).The function of social conflict; the free press; New York.
- Daniel Mekonen. (2016). Maaga indigenous conflict resolution institution among Libido Mareko Ethnic Group in Gurage Zone Southern Ethiopia.*International Journal of Scientific and Research Publications, 6.*
- Deutsch, M. & Coleman, P. (2000). The handbook of conflict resolution: Theory and practice.San Francisco: Jossey-Bass.
- Imobighe, T. (2003).The OAU(AU)and OAS in Regional conflict management a complete assessment,spectrum book limited.
- Katz, D. (1965). Nationalism and strategies of international conflict resolution. In H.C. Kelman (ed.), *International behavior: A social psychological analysis.* pp. 356-390. New York: Holt, Rinehart & Winston.

- Lambert M. & Myers, S. (1999). Activities for conflict resolution. Human Resource Development Press, US and Canada.
- Leslu, W. (1973). English-Amharic context dictionary. Belgium, Sowtiz.
- Melese, T. (2008). Gender role in *conflict* in Soddo Zuria Woreda of Wolaita Zone, Southern. Anthropology and Graduate Research in Ethiopia: Changes and Continuities at Addis Ababa University.
- Netsanet D. (2006). The conflict management process through strategies encompasses in Southern Wollo. A Thesis, Addis Ababa University.
- Robbins, P. Stephen & Seema, S. (2006), Conflict and negotiation from Organizational Behaviour., Singapore: Pearson education.
- Rugugnamu, S. (2000). Conflict management in Africa diagnosis of current practice and prospects". (paper presented at the DPMF/OSSREA conference on African conflict reconstruction). Addis Ababa, Ethiopia.
- Schmid, A. (2000). The function of social conflict. New York free press.
- Tuan, H. (2006). *Decentralization and local politics of forest management in Vietnam: A Case Study of Co Tu Ethnic Community*. *Journal of Legal Pluralism*, 52.
- Yohannes G. Michael, Kassaye Hadgu & Zerihun Ambaye. (2005). Addressing Pastoralists conflict in Ethiopia: The case of Kuraz and Hamar sub districts of south omo zone.
- Zertman, W & Francis M. (1999). Conflict resolution in Africa. Washington DC, the brooking institution.
- ብሩክ ያሬድ (2006)፡ ፡ ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴ በኩስ ሜብሐረ ሰብ በኢትዮጵያ ቋንቋዎች፡ ስነ ፀሁፍና ፎክሎር ትምህርት ክፍል ለሁለተኛ ዲግሪ ማምረቻ ትምህርት ዋና ተቋም፡ ፡ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ (ያልታተመ)፡ ፡
- ኤልያስ ስወላንሰ (2006)፡ ፡ ባህላዊ የግጭት አፈታት ዘዴ በሃላባ ብሐረ ሰብ በኢትዮጵያ ቋንቋዎች፡ ስነ ፀሁፍና ፎክሎር ትምህርት ክፍል ለሁለተኛ ዲግሪ ማምረቻ ትምህርት ዋና ተቋም፡ ፡ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ (ያልታተመ)፡ ፡

7. Determinants of Personal Financial Management Behavior among Debre Markos University Staffs

Dr. Beza Muche Teka, Department of Accounting, DebreMarkos University, E-mail address:bezamt@gmail.com

Abstract

Today, personal financial management behavior has received an increasing concern of researchers because failure in managing an individual's finance can lead to serious long-term consequences not only for that person but also for the society. Therefore, the objective of the study is to investigate the determinants of personal financial management behavior among Debre Markos University staffs. Explanatory and descriptive quantitative cross-sectional study was employed to investigate this study. A total of actual 224 Debre Markos University staffs were used as a sample for data collection and two stage proportional stratified random sampling was used to select the required sample size. Primary data was collected using structured survey questionnaire. The survey instrument was developed by integrating the constructs from family resource management model and theory of planned behavior together with financial anxiety, self-control, income and age. Descriptive statistics and multiple linear regression were used to analyze the collected data. The findings from descriptive statistics indicated that the majority of the respondents have below average personal financial management practice whereas the findings from multiple linear regression revealed that financial knowledge and self-control have significant positive effect on individual's personal financial management behavior while subjective norm has significant negative effect. However, financial attitude, financial anxiety, income and age have no significant effect on individuals' personal financial management behavior. Hence the researcher recommends that in order to educate the general public about personal financial management, financial institutions and higher educational institutions should provide personal financial management education using different channels such as seminars and workshops.

Key Words: *Personal financial management, family resource management model, theory of planned behavior, financial education, financial Anxiety.*

1. Introduction

1.1. Background of the Study

Empirical evidence indicated that today people have much more money than they used to have generations ago; however, financial experts and researchers agree that the amount of knowledge on how to manage that money hasn't kept pace- not at all (Maura, 2012). Planning and managing our finance and putting it into implementation are very important for every individual. Every individual must know how to manage their money, and it helps not only to set up our household budget but also to save for the future as well as plan for our retirement and invest for our better future. This is also important as every individual would like to live debt free and not going through stressful life, working until our old age just to survive and educate children. Every human being should have this awareness and know the importance of their financial planning and management.

Financial management deals with managing money in all areas of life. Financial management includes personal financial management and organization management. Personal financial management helps us to manage the finance of our home which includes budgeting, saving, investing, debt management and other aspects related to personal money where by an individual can achieve personal goals. Failure in managing an individual's finance can lead serious long-term consequences not only for that person but also for enterprise, society (Ismail et al., 2011, as cited in Mien and Thao, 2015). Hence, personal financial management behavior has received an increasing concern of researchers in recent years.

Many definitions are given with regard to this concept; for example, according to Bimal (2011) personal financial management is defined as the process of controlling income and organizing expenses through a detailed financial plan while Skripak (2016) defined personal finance as the application of financial principles to the monetary decisions that you make either for your individual benefit or for that of your family. Similarly, in the study by Deacon and Firebaugh (1988), personal financial management is defined as the set of behaviors performed regarding the planning, implementing, and evaluating involved in the areas of cash, credit, investments, insurance and retirement and estate planning. Learning to keep track of money coming in, and tailoring the use of this money to fit expenses provides a systematic way and utilizing income (Joseph, 2009). Personal financial management is a key component to making our money work

for us. It is also very important for every individual to plan and manage their personal finances in order to lead a happy life. It is important for every individual to have personal financial plan in order to meet their financial goals and obligation, help to retire in comfort, achieve financial freedom, make rational financial decisions and take advantage of every financial opportunity. We are all not born with these knowledge, so it should be everyone's responsibility to learn the strategies to plan and manage our personal financial as this does not only help to lead us to a happy life but also contribute to the development of the nation in the long run (Munohsamy, 2015).

Financial products have increased faster than the knowledge required to acquire these products (Monyoncho, 2010). Strengthening of any economy depends upon the financial well-being of the residents of the country. Past researches show that financial well-being of an individual depends upon their financial behavior, which in turn depends upon attitude towards personal financial planning and the financial literacy of an individual. Stable personal financial management practice also plays critical role for financial well-being of an individual (Patel, 2017).

Financial decision making in the case of individuals and households is not a simple process, with many influencing factors. To investigate the factors that determine personal financial management, vast amounts of researches have been done in developed countries and majority of the studies are done on graduate or post graduate students, with varying degrees of detail and specialization (Ciumara, 2014). For example a study conducted by Mien and Thao (2015) in Vietnam to investigate factors affecting personal financial management behaviors by examining the relationships among four factors including personal financial attitude, financial knowledge, locus of control and financial management behaviors revealed that all these factors have significant effect on personal financial management behavior of individuals. Specifically, the finding revealed that financial attitude and financial knowledge were significantly and positively related to financial management behavior whereas external locus of control had negative effect on financial management behavior. In their study the integration of family resource management model and the theory of planned behavior were used. According to this model, social psychological variables such as attitude, affect perceived ability or perceived behavioral control,

and past experience have significant influence on money-management behavior (Kidwell and Brinberg, 2003).

Researches' conducted in developing countries indicated that personal financial management is in a lower level among individuals and households. For instance, Nyamute & Maina, 2011 in Kenya as well as Rajna et. al., 2011 in Malaysia, as cited in Matewos and Abiy (2015) suggested that personal financial management capability of employees in developing countries is found at lower level. Signs of Lower personal financial management behavior includes: regularly running out of money (poor budgeting practice), unable to pay due bills on time, poor saving practice, unable to identify best investment alternatives, insufficient income after retirement, poor debt management practice, unable to sustain during income shock, regularly feeling emotionally stressed about money and many others etc. (Monyoncho, 2010, Matewos and Abiy, 2015).

However, in Ethiopia empirical evidences are very scarce and not comprehensive. As per the knowledge of the researcher, the only pilot research conducted in Jimma Ethiopia shows results similar to other developing countries. Their finding by calculating personal financial management capability composite index (CPFMCI) revealed that personal financial management practices are not widely used by employed people in Jimma town which implies that personal financial management is in a lower level (Matewos and Abiy, 2015). The change in the financial scenario of the world put many families in jeopardy and many were declared bankrupt (Monyoncho, 2010) in which Ethiopia is not exceptional. This provides the researcher with the opportunity to investigate the determinants of personal financial management behavior.

Therefore, due to the lower level of personal financial management behavior as well as limited empirical evidences in Ethiopia, the aim of this study was to identify the factors responsible for low personal financial management behavior as well as to assess the current practice of individuals' personal financial management behavior.

1.2. Scope of the Study

Conceptually, the scope of this research is limited to investigate the factors that affect personal financial management behavior of individuals based on integration of family resource

management model and the theory of planned behavior. In the context of this study personal financial management refers to the process of controlling income and organizing expenses through a detailed financial plan from individuals' perspective (Bimal, 2011). The target population of the study is limited to DebreMarkosUniversity staff's only.

2. Literature Review

2.1. Empirical Literature Review on determinants of Personal Financial Management Behavior

With regard to the factors that affect individuals' personal financial management behavior a number of empirical studies were conducted in the past. Accordingly, the important factors responsible for individuals' personal financial management behavior were discussed below.

A study conducted by Mien and Thao (2015) in Vietnam to investigate factors affecting personal financial management behaviors by examining the relationships among four factors including personal financial attitude, financial knowledge, locus of control and financial management behaviors revealed that all these factors have significant effect on personal financial management behavior of individuals. In their study the integration of family resource management model and the theory of planned behavior were used to investigate the factors affecting personal financial management behavior. Social psychological variables such as attitude have significant influence on money-management behavior (Kidwell and Brinberg, 2003).

The research findings by Loke (2017) in Malaysia with regard to the impact of demographic factors on individuals' financial management behavior shows that income, education, age and financial knowledge have significant effect on individuals' financial management behavior. The implication of this finding with regard to income is that compared to middle and high income earners, low income earners are more likely to have poor financial management behavior. In other words, low income earners tend to encounter liquidity constraint problems which result in failure to live within their means or are inadequately prepared for unexpected circumstances. Furthermore, irregular or seasonal income hinders an individual from planning their finances better, resulting in a poorer financial management behavior. Loke (2017) on his empirical study also suggested that with maturity, the older individuals would be more capable in managing finances especially in terms of living prudently and having better financial protection planning

for unforeseen circumstances but contradictory result is obtained with regard to the impact of age on financial management behavior. In addition, his finding imply that as a significant factor on financial management behavior, the positive role of higher education and higher financial knowledge on overall financial management behavior reinforces the importance of equipping individuals with the necessary knowledge to help them in managing their finances optimally. Here financial knowledge is expressed in terms of ability to calculate time value of money, calculation of simple and compound interest rate, interest paid on loan, risk and return calculation and the like. In line with this finding Carlson, Britt, and Goff (2015) also obtained that better financial management behavior is associated with higher perceived financial knowledge.

Self-control which represents the ability of our future selves to control our current self positively influences people's financial behavior as well as their subjectively perceived financial well-being. Respondents with good self-control were more likely to regularly save money from their income, which means that they are better prepared to manage unforeseen expenses and more likely to have enough money for their retirement. In other words the implication is that people with good self-control suffer from less anxiety connected to financial matters and are more secure and confident in their current and future financial situation (Strömbäck et al., 2017).

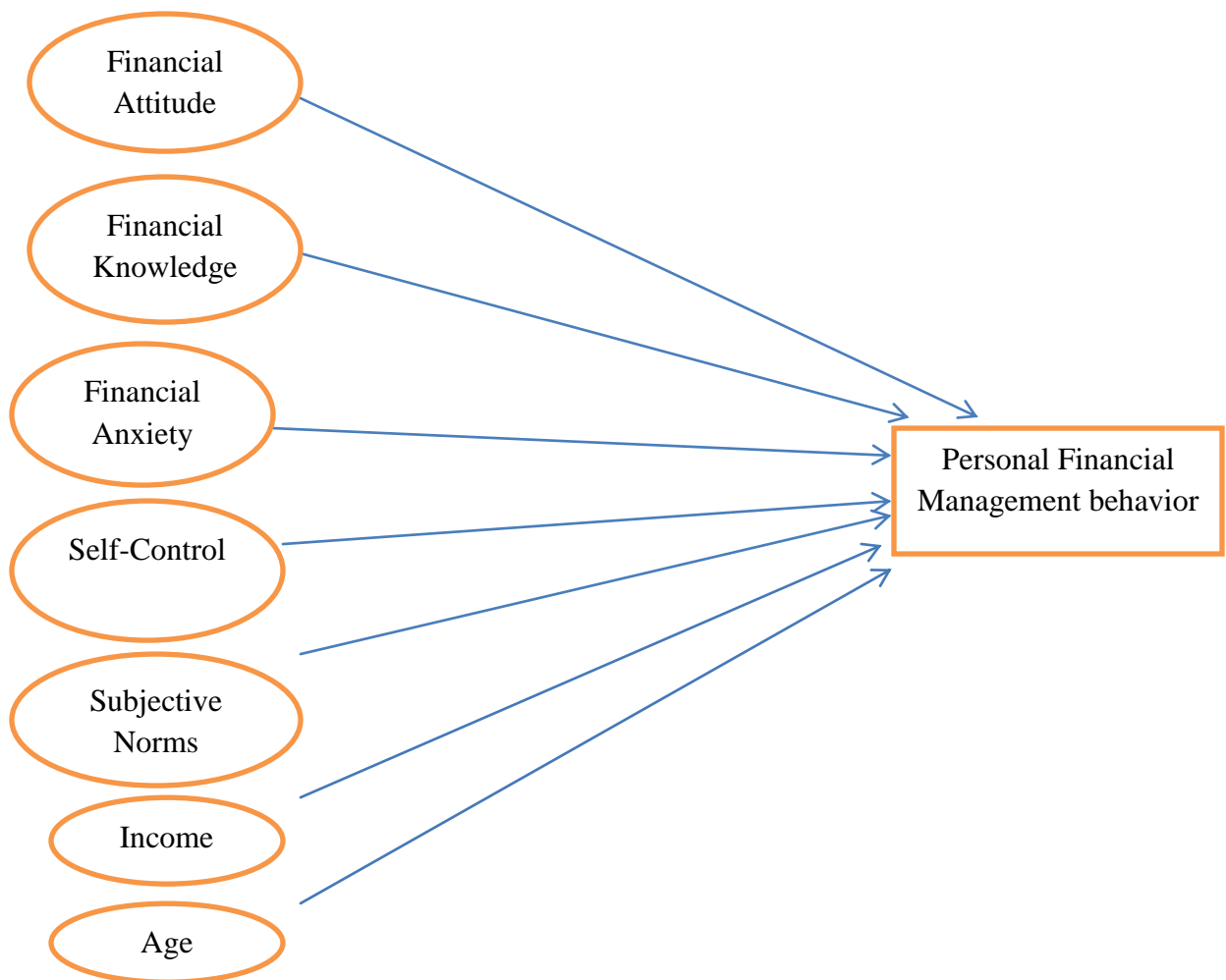
With regard to the impact of financial anxiety on financial management behavior Carlson, Britt, and Goff (2015) found that individuals with high levels of financial anxiety were more likely to report worse financial behaviors than others with lower levels of financial anxiety and they got anxiety as the most predictive influencer of financial behaviors in their study. Furthermore, Carlson, Britt, and Goff (2015) also found that individuals with better past financial behaviors (i.e., less credit card debt and more emergency savings) were more likely to report better financial behaviors. This underscores the importance of starting positive financial behavior habits early in order to avoid poor future financial behaviors.

Ciumara (2014) on his study to select the most relevant factors that influence individual financial decisions identified that financial education and literacy are the most influential factors for personal financial management behavior of individuals.

2.2. Research / Conceptual Model

Based on the findings from the above empirical literature review the following research model was developed by including variables like financial anxiety, self-control, age and income with the integrated model of family resource management model and the theory of planned behavior. According to the model presented below personal financial management behavior is dependent (endogenous) variable whereas financial knowledge, financial attitude, financial anxiety, self-control, subjective norm, age and income are exogenous or independent variables.

Figure 1: Conceptual Framework

Definition of Variables

Financial Knowledge

The term financial knowledge is defined as sufficient knowledge about facts on personal finance and is the key to personal financial management behaviors (Garman and Forgue, 2006).

Financial Attitude

Financial attitude is defined as beliefs and feelings about money (Falahati and Paim, 2011).

Self-Control

It represents the ability of our future selves to control our current self (Strömbäck et al., 2017) or it indicates how much control a person feels that he or she has over a given situation (Carlson, Britt, and Goff, 2015).

Financial Anxiety

It refers to a person's physiological state that has been shown to either enhance or decrease the feeling of individual responsibility (Rosenstock, Strecher, & Becker, 1988; as cited in Carlson, Britt, and Goff, 2015).

Subjective norms

A subjective norm is defined as "person's "perception of social pressure to perform or not to perform a given behavior" (Ajzen, 1988, p.132).

Income: In the context of this study income refers to salary plus any additional money earned from other sources (if any).

Age: It refers to the number of years an individual has been alive.

3. Research Methodology

3.1. Research Design

A research design is defined as the conceptual structure within which research is conducted. Therefore, this study is a combination of explanatory and descriptive study in nature and from research approach perspective it is more of quantitative research.

3.2. Population and Sampling

The study population for this study includes both administrative and academic staff of Debre Markos University and samples were taken from randomly selected five colleges (college of business and economics, college of social science and humanities, college of natural and

computational studies, college of agriculture and natural resource and college of health science). Two stages proportional stratified random sampling technique was applied to select the required sample size from each college and from administrative staffs. The first stratification was administrative staff Vs academic staff whereas the second was college based stratification. Administrative staffs were selected randomly across the university but not in each college. College wise stratification is only for academic staffs. To maintain its proportionality, more questionnaires were distributed to colleges having large number of academic staff.

3.3. Sample Size Determination

Based on the recommendations of Hair, Black, Babin, and Anderson (2010), the sample size should be at least 15-20 observations per variable for generalization purposes. Coromina (2014) also suggested that for continuous and normal data, sample sizes in the 200-500 ranges are usually enough for data analysis. Hence, based on these justifications, and by giving allowance for errors and non-response rates, a total of 350 (7 variables*50 observation for each variable) respondents were considered as acceptable sample size for the current study.

However, the actual collected sample size of the study was 285 which gives a response rate of 81%. The remaining 65 respondents did not return their questionnaire (25 academic and 40 administrative). From a total of 285 questionnaires collected, 61(23 academic and 38 administrative) of them were rejected due to errors while filling the questionnaire. Therefore, the actual sample size used for analysis in this study was 224.

3.4. Sources of Data and Method of Collection

Both primary as well as secondary sources of data were used. However, only primary data was used for data analysis purpose. In this study secondary data was obtained from previous empirical studies and used as a literature review. On the other hand, primary data was collected by administering well- structured questionnaire to the target respondents.

3.5. Development of Measurement Instrument

This study used the survey method to collect the required cross-sectional data. A self-administered questionnaire was developed based on extensive literature review and respondents were asked to indicate their levels of agreement based on items developed using five point likert

scale ranging from strongly disagree (1) to strongly agree (5). A higher score indicated higher agreement on the construct items. To ensure content validity, items selected to measure each construct were mainly adopted from prior studies with significant modifications to fit the current study and Cronbach Alpha was used to check reliability of the instrument.

3.6. Method of Data Analysis

In this study, the intention is to investigate the determinants of personal financial management behavior among Debre Markos University staffs as well as to assess the current practices and challenges of personal financial management behavior. Therefore, to achieve this objective, the data were collected, coded, entered and cleaned; they were made to go through both descriptive and inferential statistics technique of data analysis. The inferential statistics used for this study was Multiple Linear Regression using SPSS version 21.

Econometric Model specification

Regression is an attempt to explain movements in a variable with reference to movements in one or more other variables (Brooks, 2008). The researcher used multiple linear regression model to show the effect of each construct on individual's personal financial management behavior as explained below.

$$\mathbf{PFM} = \beta_0 + \beta_1(\mathbf{FA}) + \beta_2(\mathbf{FK}) + \beta_3(\mathbf{SC}) + \beta_4(\mathbf{SN}) + \beta_5(\mathbf{FAX}) + \beta_6(\mathbf{AGE}) + \beta_7(\mathbf{INCOME}) + \epsilon$$

Where:

- **PFM**= Personal Financial management (measured using total likert scale items score)
- **β_0** = intercept of the regression line;
- **β_1 to β_7** = slope coefficient of the regression line;
- **FA** = Financial attitude (measured using total likert scale items score)
- **FK** = Financial knowledge (measured using total likert scale items score)
- **SC** = Self-control (measured using total likert scale items score)
- **SN** = Subjective Norms or Social influence (measured using total likert scale items score)
- **FAX** = Financial Anxiety (measured using total likert scale items score)
- **AGE**= Age of the individual measured in years

□ **INCOME**= Average monthly net income of the individual or staff measured in Birr

□ ε = random error term

To check the validity of the model major classical linear assumptions such as normality, autocorrelation, Multicollinearity and Homoscedasticity were tested as presented under the results and discussion section.

4. Results and discussions

4.1. Introduction

This chapter presents the analysis, discussion and inferences made on the basis of the responses obtained. All the data obtained were coded and entered in to SPSS version 21.0 and inferences were made based on the result.

Table 1: Demographic Profile of respondents

Variables	Category	Frequency	Percent
Gender	Male	164	73
	Female	60	27
Marital status	Married	172	77
	Single	52	23
Educational level	Diploma	16	7
	First degree	64	29
	Second degree	124	55
	Third degree (PhD) and above	20	9
Religion	Orthodox	220	98
	Muslim	4	2
College	Business and economics	54	24
	Social science and Humanities	42	19
	Agriculture and Natural Resource	28	13
	Natural and Computational science	64	29
	Health science	36	16
Occupation	Academic staff	152	68

	Administrative staff	72	32
--	----------------------	----	----

Source: survey questionnaire (2020)

Table 2: Personal financial management practice

Variables	Category	Frequency	Percent
Do you know how to manage your personal finance?	Yes	155	69
	No	69	31
Source of knowledge about personal financial management	Friends and relatives	20	9
	Seminars and workshops	4	2
	College / university	44	20
	Books	10	4
	From day to day life experience	132	59
Personal financial management status	Very poor	23	10.3
	Poor	83	37
	Average/good	101	45
	Very good	13	6
	Excellent	4	2
Reasons for ineffective personal management practice	Lack of commitment	40	18
	Family influence	48	21
	Lack of financial literacy	20	9
	Unexpected events	76	34
	Focus on short term goals	28	13
	Unlimited demand	40	18
	Peer pressure	4	2
	others	2	1

Source: survey questionnaire (2020)

NB: The sum under source of knowledge about personal financial management is greater than from the total of 155 respondents who replied yes for the question *do you know how to manage your personal finance?*, this is due to the

fact that respondents were given the chance to choose more than one answer and the same is true regarding the response for personal financial management status.

The results presented in table 2 above indicated that majority of the respondents, 155 (69%), replied that they have the knowledge of financial management and day to day life experience and college or university education were the major sources of personal financial management knowledge (132 /59% and 44 /20% respectively). Majority of the respondents (207 or 92.4%) had average and below average financial management practice or status. Unexpected events, family influence, lack of commitment and unlimited demand are the major reasons or challenges behind individual's average and below average personal financial management practice.

Table 3: Descriptive Statistics

	N	Mean	Std. Deviation
	Statistic	Statistic	Statistic
Financial attitude	224	3.8679	0.58136
Financial Knowledge	224	3.9802	0.78097
Self-control	224	3.9714	0.70201
Subjective Norms	224	4.0714	0.84873
Financial Anxiety	224	3.1488	0.9384
Personal Financial Management	224	3.0146	0.57773
Valid N (listwise)	224		

Source: survey questionnaire (2020)

The mean value result in table 3 above indicates the average value of all respondents' response in a given question statement. Accordingly, the descriptive statistics result of the variables indicated that individuals have positive attitude towards personal financial management (mean=3.8679, std.dev=.0.58136); they have above average knowledge about personal financial management (mean=3.9802, std.dev=0.7809), self-control or decision making power about their finance (mean=3.9714, std.dev=0.70201), financial anxiety or worry behavior (mean=3.1488, std.dev=0.9384), and personal financial management behavior or practice (mean=3.0146, std.dev.=0.5777). Nevertheless, the above average mean value of subjective norms indicated that individual's personal financial management behavior is highly influenced by others (relatives,

friends, families and colleagues)(mean=4.0714, std.dev=0.84873). The average mean value of personal financial management practice seems to contradict with the results presented in table 2 but the implication is that having the knowledge of personal financial management alone is not a guarantee for good personal financial management practice due to the reasons mentioned in table 2 above. The standard deviations for most of the variables were less than one which indicates that the item scores for each construct were distributed around the mean score or it shows the normality distribution of the sample (Tabachnick&Fidell, 2007).

Table 4: Reliability statistics

S.No	Construct / Variable	Number of items	Cronbach's Alpha
1	Financial Attitude (FA)	10	0.776
2	Financial Knowledge (FK)	9	0.840
3	Self-control (SC)	5	0.625
4	Subjective Norms (SN)	4	0.608
5	Financial Anxiety (FAX)	4	0.728
6	Personal Financial Management (PFM)	12	0.704

Source: Survey questionnaire (2020)

As indicated in the table 3 above, the reliability test result indicated that all the constructs included in the research model have Cronbach's alpha of above the minimum threshold cut of value of 0.6 or higher which suggests the existence of high internal consistency among the items measuring each latent construct (Hair et al., 2010). In addition, the validity of the instrument was checked and corrected by taking comments from experts (accounting professionals').

4.2. Diagnostics Tests (Major Regression Assumption Tests)

Table 4: Multicollinierity Test Statistics

Variable	Tolerance	Variance Inflation Factor (VIF)
Financial Attitude (FA)	0.675	1.482
Financial Knowledge (FK)	0.668	1.496
Self-control (SC)	0.884	1.132

Subjective Norms (SN)	0.885	1.131
Financial Anxiety (FAX)	0.89	1.124

Source: survey questionnaire (2020)

Table 4 above indicated that there is no multicollinearity problem because both the tolerance and variance inflation factors are within the normal range (i.e. tolerance level above 0.5 and VIF below 10) (Tabachnick&Fidell, 2007; Hair et al., 2010 and Pillant, 2011).

Table 5: Autocorrelation

Model Summary^b					
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	.725 ^a	0.526	0.511	0.40404	1.766
a. Predictors: (Constant), LNQ6, FK, FAX, SMEAN(Q2), SN, SC, FA					
b. Dependent Variable: PFM					

Source: survey questionnaire (2020)

According to Field (2009), the DW values under 1 or more than 3 are a definite cause for concern for autocorrelation. In this model the Durbin-Watson $d = 1.766$. Therefore, as per the result in this study (table 5), it can be safely assumed that there is no problem of autocorrelation in the multiple linear regression. In addition to DW test for autocorrelation, table 5 also indicated that 51.1% of the variation in the dependent variable is explained by explanatory variables used in this study.

Table 6: Model fitness -ANOVA^a

Model		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	39.17	7	5.596	34.278	.000 ^b
	Residual	35.261	216	0.163		
	Total	74.432	223			

a. Dependent Variable: PFM

b. Predictors: (Constant), LN (income), FK, FAX, AGE, SN, SC, FA

Table 6 above which tests whether the overall regression model is a good fit for the data or not indicated that the model is fitted with data used for regression because p-value of less than 0.05 implied that the independent variables under the study significantly predict the dependent variable ($F = 34.278$, $p = .000$) (Pllant, 2011).

Normality, Homoscedasticity and linearity Test using P-P Plot and Histogram

As presented under the appendix section the simplest diagnostic test used for normality is a visual check of Histogram and **normal probability plot**. The normal distribution forms a straight diagonal line p-p plot and to check whether the data is normal or not the plotted data values are compared with the diagonal. If a distribution is normal, the actual data distribution line closely follows the diagonal line (Tabachnick&Fidell, 2007 and Hair et al., 2010). Hence, the result from both p-p plot and histogram in this study indicated that there is no significant departure from normality; however, slight departure is expected in social science researches (Pllant, 2011). The result from P-P plot and Histogram also indicated that both the assumption of homoscedasticity and linearity were satisfied because Field (2009) stated that if the graph looks like a random array of dots evenly dispersed throughout the plot, the situation is an indicator of being meeting the assumption of homoscedasticity and linearity.

Table 7: Multiple Regression Output

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	0.403	0.718		0.561	0.575
Financial Attitude (FA)	0.1	0.057	0.1	1.760	0.080
Financial Knowledge (FK)	0.445	0.042	0.602	10.51	0.000
Self-control (SC)	0.124	0.041	0.151	3.027	0.003
Subjective Norms (SN)	-0.144	0.034	-0.212	-4.260	0.000
Financial Anxiety (FAX)	-0.02	0.031	-0.033	-0.662	0.508
Age	0.001	0.004	0.011	0.222	0.825
Ln of average monthly net income	0.083	0.072	0.06	1.154	0.250

Source: Survey questionnaire (2020)

4.3. Discussion on multiple Regression Results

In order to investigate the effect of different factors included in the research model on individual's personal management behavior, the research model was tested using multiple linear Regression Model and the results are discussed below:

The effect of financial attitude on individual's personal financial management behavior indicated that financial attitude has no significant effect ($\beta=0.1$, $t= 1.76$ and $p=0.080$) on individual's personal financial management behavior. This implies that whether individuals have positive attitude towards personal financial management or not has no impact on their financial management practice or personal financial management is not influenced or explained by individual's financial attitude which is contrary to previous studies (Mien and Thao, 2015; and Loke, 2017).

The effect of financial knowledge on individual's personal financial management behavior indicated that financial knowledge has significant positive effect ($\beta=0.602$, $t= 10.51$ and $p=0.000$) on individual's personal financial management behavior. This implies that when individuals have better financial management knowledge, their personal financial management practice will also be better or improved or in other words the better they can understand financial terms, conditions, financial decisions and financial calculations, the better their personal management practice will be, which is consistent with previous studies conducted by Mien and Thao (2015) and Carlson, Britt, and Goff (2015). An empirical study conducted by Loke (2017) and Ciumara (2014) also states that the positive role of higher financial knowledge on overall financial management behavior reinforces the importance of equipping individuals with the necessary knowledge to help them in managing their finances optimally.

Similarly, self- control has also significant positive effect on personal financial management behavior ($\beta=0.151$, $t= 3.027$ and $p=0.003$) which implies that the more individuals have the right or power to make financial decisions by themselves without the intervention of other individuals, the better their personal financial management practice will be. Consistent with this finding, previous studies also state that respondents with good self-control were more likely to regularly

save money from their income, which means that they are better prepared to manage unforeseen expenses and more likely to have enough money for their retirement. In other words the implication is that people with good self-control suffer from less anxiety connected to financial matters and are more secure and confident in their current and future financial situation (Strömbäck et al., 2017).

In addition the result presented in table 7 also proves that subjective norms or social influence has significant negative effect on individuals personal financial management behavior (($\beta = -0.212$, $t = -4.26$ and $p = 0.000$) and this implies that colleagues, friends, families and the financial management practice of the general public have significant negative impact on individual's personal financial management behavior or in other words individuals personal financial management practice is negatively influenced by the intervention of their colleagues, friends and families.

However, the result presented in table 7 above indicated that financial anxiety, age and monthly average net income have no significant effect on individual's personal financial management practice with p-value of 0.508, 0.825 and 0.250 respectively which is contrary to previous studies conducted by Loke (2017) and Carlson, Britt, and Goff (2015).

5. Conclusion and Recommendation

Based on the main results drawn from multiple linear regression result, as explained in the discussion part of the study, it is possible to conclude that financial knowledge and self-control have positive significant effect on individual's personal financial management behavior whereas subjective norms or social influence has negative and statistically significant impact on individual's personal financial management behavior. However, financial anxiety, age and average monthly net income have no significant influence on personal financial management behavior among Debre Markos University staffs. Therefore, it is essential that financial education should be promoted as one of the life skills to be taught at school as well as higher education level so that individuals are empowered with basic financial knowledge. Further, in order to enhance individual's financial management decision and thereby to reduce the influence of other stakeholders' on individual's personal financial management behavior, financial

education (awareness creation) should be given to the entire society using financial media, seminars, workshops etc.

REFERENCES

- Ajzen, I. (1988). *Attitudes, personality and behavior*. Chicago: Dorsey Press.
- Bimal, B. (2011). Financial Management Importance.(From) <http://www.blognbuzz.com/financial-management-importance.html>. Retrieved 12 April 2012
- Carlson,M.B. , Britt,S.L. and Goff, B.N. (2015). Factors Associated with a Composite Measure of Financial Behavior among Soldiers. *Journal of Financial Counseling and Planning* Volume 26, Issue 1, 30-42.
- Ciumara, T. (2014). Factors Influencing Individual Financial Decisions: A Literature Review. Section – Economy and Managementat: <https://www.researchgate.net/publication/265601246>.
- Coromina, L. (2014). *Introduction to Structural Equation Modeling with Amos*.Retrieved from http://www.yti.ut.ee/sites/default/files/ssi/ess_sem_koolitus_02-10-14.pdf.
- Deacon, R.E., Firebaugh, F. M., (1988). *Family resource management: Principles and applications*, Toronto: Allyn& Bacon.
- Falahati, L. and Paim, L. H. (2011).Toward a framework of determinants of financial management and financial problems among university students. *African Journal of Business Management* Vol. 5(22), pp. 9600-9606, 30, Available online at <http://www.academicjournals.org/AJBM> DOI: 11.5897/AJBM11.1293.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics using SPSS.(3rd ed)*. SAGE publication LTD.pp.1-330.
- Garman, T.E., Forgue, R.E. (2006). *Personal Finance* (8th ed[s]). Boston: Houghton Mifflin Company.
- Joseph, F. Hair, J., Black, W. C., Babin, B. J., and Anderson, P. E. (2010).*Multivariate Data Analysis* (7thed.). New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Kidwell, B and Brinberg, D. (2003).Determinants of Money Management Behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 33, 6, pp. 1244-1260.

- Loke, Y. (2017). The Influence of Socio-Demographic and Financial Knowledge Factors on Financial Management Practices Of Malaysians. *International Journal of Business and Society*, Vol. 18 No. 1, 33-50.
- Matewos K. R. and Abiy G. K. (2015). Personal financial management Capability among employees in Jimma Town, southwest Ethiopia: a pilot study. *European Journal of Contemporary Economics and Management*, Vol.2 No.2.
- Maura Fogarty. (2012). Save, Invest, Grow. Readers Digest. March 2012
- Mien, N.T. and Thao,T.P. (2015). Factors Affecting Personal Financial Management Behaviors: Evidence from Vietnam. *Proceedings of the Second Asia-Pacific Conference on Global Business, Economics, Finance and Social Sciences (AP15Vietnam Conference)*.
- Monyoncho, J.K. (2010). Effect of financial literacy on personal financial management practices: a case study of employees in finance and banking institutions. A management research project submitted in partial fulfillment of the requirements for the award of the degree of master of business administration, school of business, university of Nairobi.
- Munohsamy T. (2015). Personal Financial Management.UniversitiTeknologi Brunei
- Pallant, J. (2011). *SPSS Survival Manual a Step by Step Guide to Data Analysis Using SPSS* (4thed.). Australia: Allen and Unwin.
- Patel, A.T. (2017). A Study of Awareness, Attitude and Factors influencing Personal Financial Planning for Residents of Gujarat. A Thesis submitted to Gujarat Technological University for the Award of Doctor of Philosophy in Management.
- Skripak S.J. (2016). Personal finance.Pamplin College of Business and Virginia Tech Libraries
- Strömbäck, C., Thérèse, T., Skagerlund,K. , Västfjäll, D. and Tinghög. G. (2017). Does self-control predict financial behavior and financial well-being? *Journal of Behavioral and Experimental Finance* 14, 30–38.
- Tabachnick, B &Fidell, L. (2007). *Using multivariate statistics* (5th ed.). New York: HarperCollins.

8. Ethnic Interaction and Traditional Administrative Systems in Metekel, Northwest Ethiopia, 1898—1991

Dr. Ayenew Fenta, Department of History, Debre Markos University, Ethiopia; Email: ayenewfenta@gmail.com

Abstract

This Paper investigates cultural interactions and traditional administrative systems within different ethnic groups in Metekel during the past nearly one hundred years, 1898—1991. These ethnic interactions between different ethnic groups of the region had different social-bonding systems and had different names between different ethnic groups. For instance, between Agaw and Gumuz Mijim or Shimya and Wodaj were major cultural and social forms of interaction. Mijim, Michu, and Harma Hodha were major forms of cultural interaction between Gumuz, and Shinasha and Oromo. Cultural interactions between these ethnic groups began with their settlement in the region. Of these ethnic groups, Gumuz and Agaws were the earliest inhabitants of the region. The other ethnic groups that settled in the region at least beginning from fifteenth century include Shinasha, and Oromo beginning from eighteenth century. In addition to cultural bonding systems between different ethnic groups, these peripheral communities also had their own traditional administrative systems. Particularly, Gumuz and Shinasha had better structured traditional administrative systems. To organize this paper, the researcher collected data from available primary and secondary sources and critically analyzed. Thus, the research result indicates that Oromo, Shinasha, Agaw, and Gumuz had strong social-bond that tied them together during the long course of history in the region. Generally, this paper will increase our knowledge of ethnic diversity and types of ethnic interaction and social-bonding systems in Ethiopia, particularly, northwestern Ethiopia, Metekel region or western part of former Gojjam province. Furthermore, it will help as a stepping-stone for other researchers to undertake further investigations in the region.

Key Words: Metekel, Interaction, Cultural-bonding and Traditional Administrative systems.

Significance and Methodology of the Study

Understanding cultural and historical roots of peoples' interaction will help government and other concerned bodies to find solutions for conflicts arising. Certain ethnic groups in Metekel

had an age-old cultural-bonding system that enabled them peaceful coexistence for historic periods. Some of these cultural-bonding systems were *Shimya* and *Wogaj* between the Agaw and Gumuz, and *Mijim, Michu* and *Harma Hodha* between Gumuz, Shinasha and Oromo of the region. In addition to these cultural-bonding systems between different ethnic groups, Shinasha and Gumuz had their own well-structured and organized traditional administrative systems. In spite of such historical experiences between Peoples of Metekel, politically driven conflicts are shaking region since post 1991 period. Hence, government and non-government organizations who engaged in conflict resolution activities in Metekel should work on restoration and promotion of the earlier cultural-bonding systems of the people in order to establish sustainable peace in the region.

Data for this study was gathered from primary and secondary sources. Oral data was intensively collected from different districts of Metekel during the researcher's field work in the region in 2016 and 2017. Written documents were also collected from different districts of the region during the field work period and from different libraries in Addis Ababa and Archive center of Debre Markos University. These data were critical verified and analyzed to organize this article. The study employed qualitative methodological approach that has provided an in-depth understanding of societal interaction in the region.

1. General Background

Metekel is a region located in the Northwest Ethiopia that occupied western half of the pre-1991 Gojjam province extending up to the Sudan border.⁴ Its latitudinal and longitudinal location lies within 9° 57' to 12° 04' North latitude and 34° 55' to 36° 52' East longitude.⁵ The geographical scope of the study is limited to pre-1991 political boundary of Metekel.

Metekel bounded on the east by the highlands of Agaw Midir, which consist of chains of hills west of Fudi mountain extending from Messela to Chajja and Wumbiri areas in the South. Dinder River in the north also forms natural boundary between Dangur district of Metekel and

---

⁴ Tsega Endalew, *Inter-Ethnic Relations on a frontier: Metekel (Ethiopia), 1898—1991* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2006), p.1

⁵ Ye Semien Mi'erab Ethiopia Plan Qetena Tsifet Bet, " Metekel Astedader Akababi Ateqalay Getsita (Bahir Dar 1980 E. C), p.4

Quara district of north Gonder. Sudan in the west and Abay River in the south forms a natural boundary between Metekel and Wellega province.⁶

The term Metekel refers to, “Mitikili”, one of the founding fathers of Agaws of Gojjam (the Seven House Agaw — *Langeta Awi* in Agaw Language)⁷. It also refers to clan territory occupied by the descendants of the first founding father, Mitikili in Agaw language, which located east of Dura River. During the Gonderine period, Atse Yohannes I (1667—1682) and later his son Iyasu I (1682—1706) conquered and assimilated Metekel Agaws. Iyasu the Great particularly promoted *Azazh* Chuhuay, local chief of Metekel Agaws, to the Position of *Fitawrari* and entrusted him to conquer the neighboring Gumuz territories. Using this opportunity, Agaws extended political power over vast territories of Gumuz and Shinasha territories.⁸ Thus, using the political power that they played as a channel of communication between central state and the Gumuz, Agaws extended the name Metekel over vast territories west of Durra and even up to some parts of Dangur. However, the territorial size of Metekel under the influence of Agaws was shrinking and expanding based on the strength of central state. During the era of princes, Metekel fell either under the control of neighboring Agaw chiefs or regional warlords of Gojjam and Dembya in north Gonder.⁹ Metekel took the final shape after the 1898 conquest of Negus Tekle Haimanot the whole Metekel and the 1902 boundary delimitation between Ethiopia and Anglo-Egyptian Sudan¹⁰. However, when *Negus* Wolde Giyorgis was appointed over Agaw Mider and Begemider in 1916, western most district of Metekel, Gubba, was taken away from

---

⁶ Debre Markos University Archive Center (here after DMUAC) ,The 1970 Awra Report to provincial Administration Fol. No. 163, File No. 278 ; Getachew WoldeMeskel, “The Consequences of Resettlement in Ethiopia” in *African Affairs*, Vol. 88, No. 352 (July 1989), pp. 362—363; Berihun Mebrate, p. 2

⁷ Tsega Endalew, *Inter-Ethnic Relations on a frontier: Metekel (Ethiopia), 1898—1991* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2006), p.1

⁸ Tadesse Tamrat, “Early Trends of Feudal Superimposition on Gumuz Society in Western Gojjam” in *International Symposium on History and Ethnography in Ethiopian Studies*(November 16—25, 1982), p. 12

⁹ Tadesse Tamrat, pp. 13—14

¹⁰ Tsega Endalew, pp. 62--64

Gojjam and made to be administered under Qwara district of North Gonder.¹¹ Gubba stayed under North Gonder until 1947. However, as of 1948, Gubba once again made part of Gojjam.¹²

2. Ethnic Interaction

Metekel is one of the regions of Ethiopia where multiethnic societies live together. Agaws and Gumuz were groups of people who had long history of political and economic interaction at least since the Aksumite period.¹³ The presence of Shinasha people in Gojjam was also mentioned in Ethiopian history at least beginning from the reign of king Yishaq (1413—1430).¹⁴ Oromos, on the other hand, started settlement in the eastern parts of Wombera (Dangab region) towards the end of the seventeenth century. During the second half of the eighteenth century, Oromos occupied larger part of western Wombera.¹⁵ Amharas also settled in the highland parts of Wombera at least beginning from the 1898 conquest of Nigus Tekle Haimanot.¹⁶ The earliest inhabitants of the region were the Gumuz. Before the settlement of Agaws, Shinasha, and Oromo in the region, the only people who inhabited in Metekel and larger parts of Gojjam were the Gumuz.¹⁷ The researcher preferred to emphasize here the socio-cultural-bonding systems of Gumuz, Agaw, Shinasha and Oromo because the researcher feels that the role and functions of these peoples' interaction systems were less investigated. Furthermore, understanding internal dynamics and social values of ethnic groups has paramount importance for administration and conflict resolution. For instance, though they paid tax to the central state, the Gumuz prefer to abide by their own traditional administrative system than being under strict control of central

---

¹¹ Ayenew Fenta, "A Short History of the Awi People" Senior Essay in History (KCTE, Addis Ababa, May 1998), p. 29

¹² See the Letter written by Ministry of Interior on Nehasse 10, 1939 E.C with ref. No. 29/18/92, addressed to Dejjazmatch Kebede Tessema, Gojjam Teklay Gizat Enderassie, DMUAC, Fol. No. 639, File No.--

¹³¹³Tadesse Tamrat, "Early Trends of Feudal Superimposition on the Gumuz Society in Western Gojjam," in International Symposium on History and Historiography in Ethiopian Studies (November 18—25, 1982), p. 4

¹⁴*Ibid.*, p. 6

¹⁵ Tsega Endalew, "The Oromo of Wombera: A Historical Survey to 1941" MA Thesis in History (Addis Ababa University, June 1997), pp. 34—36

¹⁶*Ibid.*, pp.56—57

¹⁷ Tsega Endalew, *Inter-Ethnic Relation---*, p. 15.

government. Hence, this paper also briefly discusses traditional administrative structures and functions of Gumuz and Shinasha societies of Metekel.

Gumuz

Gumuz inhabited in western edges of Ethiopian plateau since time immemorial stretching between Nilo-Saharan people in the west and Cushitic people in the east. The Gumuz of Metekel inhabited west of Durra and South of Dinder Rivers. The Gumuz are also found beyond the Ethiopian territory straddling Ethio-Sudanese border.¹⁸

The Gumuz of Gubba and western Dangur have four major clans. These are Fugn/Gubbawi, Abromolla, Funquusso, and Kodallo. Gubbawi and Abromolla trace their ancestry from Funj kingdom (1500—1821) of Sudan.¹⁹ Funquusso and Kodallo claimed themselves as the original inhabitants to the area but mixed with Gubbawi and Abromolla clans by marriage. Local elders also confirmed these clans as native inhabitants to the area.²⁰ The Gumuz called their clans *Shaka*. The four major clans or *Shaka* are divided into many sub-clans. Written and oral sources indicate the existence of about ninety sub-clans/*Shakas*/ in the region of Gubba and western Dangur. Each clan has its own territory that is owned communally by all members of the clan. All members of a clan trace common ancestor through their male. By their tradition, Gumuz males marry outside their clan so that there is no counting clan ancestry through female line. A clan has extensive territory that is divided among its sub-clans and villagers who settled sparsely in vast territories.²¹

Different Gumuz clan groups also inhabit territories east of Gubba and lowland parts of eastern Dangur. For instance, Gublak was found at the center of Dangur some sixty kilometers away to

---

¹⁸Tadesse Tamrat, "Early Trends of Feudal Superimposition ---", pp.1—2.

¹⁹ O. G. S. Crawford, *The Funj Kingdom of Sennar* (Glovescester: John Bellows Ltd., 1951), p. 143; Kidanemariam, p.5

²⁰ Oral Informants: Alheir Mohammed, Sheik Rejeb Algamer Banjaw, and Zahra Mohammed, and Abdul Dene; Kidanemariam, pp. 8—9; I.E. S, MS 1933, "Ye Gumuz Bahil ena Wog Achir Mender derya Tinat," Manuscript obtained from I. E. S (Be Keren Birgade Propoganda ena Bahil Committee yetekahede Tinat, 1977 E. C), p. 18.

²¹ I. E.S, MS 1933, p. 4; Oral Informants: Alheir Mohammed, Sheik Rejeb Algamer Banjaw, and Zahra Mohammed, and Abdul Dene.

the west of Pawe settlement area, and different Gumuz clan groups like Dachichaha, Dapura, Dubahiya, and Dibate inhabited in the region. These clan groups used Gublak village on Chagni—Mankush highway as market place for exchanging different items. The village was established at the beginning of 1980s as campsite for Chagni—Gubba road construction workers. After the end of the project, the site became a meeting place for different Gumuz clans of the region and developed into a small town and market center. At present Gublak served as center of sub-administrative unit of Dangur district. Damtaya clan is located on the right bank of Beles River, about thirty kilometers away to the south from Mankush (administrative center of Gubba district) in Baabi-Zanda kebele.²²

Agaws mainly inhabited on the highland plateau of Dangur and Belaya region. Agaw inhabited kebeles on the plateaus included Dek Maryam, Borenja Sillassie, Dangur Michael, Sanja ena Bargotoch (Brikti), Dawit (the seat of Zeleke Liku), and Chamchi ena Ankesha. These highland Agaws had dominant political position in the region in the nineteenth and early twentieth centuries. *Fitwarari* Zeleke Liku and his family centered at the plateau of highland Belaya played a great role as mediator of Gojjam Governorate General. Zeleke was chief representative of Ras Hailu of Gojjam in the region of Agaw Midir and Metekel regions. He was the chief of Tumha and Belya Agaws who conducted series of slave raiding campaigns against the Gumuz of Metekel during early twentieth century. Later, his sons, Eyasu and Shiferaw Zeleke, served as governors of Dangur and Mandura districts during the imperial period between 1940s and 1960s.²³

The Gumuz clans inhabited in the Beles Valley area and its surrounding include Dizzela, Gizi, Dugissa, Dabo, Mambuke, and Fakaya. The territory of these clans extends up to Dinder valley to the north and northwest, and Gubba and Wombera to the southwest. Dac clan occupied territories across Dinder River.²⁴ Gumuz clans that are found to the east of Beles River in the

---

²² Woldesillassie, Dissertation, p. 13.

²³ Oral Informants: Abyou Engida, Agirew Worku, Assefa Abejehu and Adam Endalew; Abdussamed Haji Ahmed, "Gojjam: Trade, Early Merchant Capital and the World Economy, 1901—1935," PhD Dissertation (University of Illinois at Urbana-Campaign, 1986), pp. 135—136.

²⁴ Wolde Sillassie, p. 58.

districts of Mandura and Dibate areas immediately west of Gwangwa district include Dadush, Dushka-shwa, Dagujji, Gisis, Daffili, and Dabatsi. These clans had a system of clientage or client-patron type of relationship with different Agaw chiefs who were found along their border. For instance, an Agaw family known as *Ashebrti* had clientage with Dadush clan of Gumuz in Mandura. Similarly, Agaw family named *Dungti* had clientage with Dushka-shwa clan of Gumuz in the same district. The family of *Grazmatch* Reta Teklie had clientage with the clan named Dagujji which was found west of Bizra Kani. The Family of Belay Woldemaryam had also clientage ties with Gumuz clan of Gisis and Dafili. Other Agaw chiefs like *Bilata* Yohannes Bogale and *Aleqa* Aligaz had clientage with different Gumuz clans.²⁵

There are also different Gumuz clans in Bullen and lowlands of Wombera district. These include Dechoka, Dawopa, Demwoya, Demera, Deqoka, Deguba, Banniya, Dewie and Dobbi. These clans also had clientage ties with Oromo and Shinasha chiefs along their respective territories.²⁶ These clientage ties had different names among different ethnic groups of the region. For instance, the Gumuz called these clientage ties with non-Gumuz ethnic groups as *Mijim* and *Wodaj*. The term *Mijim* in Gumuz language means ‘best man, or a longtime friendship.’ Agaws, on their part, identified similar concept or Gumuz friends as *Shimya*, which means my man or our man. Both Agaw and Gumuz used the term *Wodaj* to say friend or my friend.²⁷ Sources could not trace when and how these clientage ties were established between Gumuz and Agaws, or with other ethnic groups. However, elders narrate that Gumuz entered into clientage ties to find protection against slave raiders during earlier times. These elders mention different cases that their fathers fought against slave raiders and casualties incurred. Agaws also supplied their Gumuz friends with salt and other commodities which they brought from different markets of Gojjam. The Gumuz in turn provided Agaws with free labour service when they needed it. They also served as intermediates whenever Agaws entered into conflict with non-friend Gumuz

---

²⁵ Oral Informants: Abeyou Engida, Yibas Guke, Tesema Neya, Waki Jani, Adam Endalew, and Bewketu Belay.

²⁶ Oral Informants: Haffa Bekie, Dheressa Demera, Chinqarro Tsinno, Dheressa Yadeta and Amsalu Teferi

²⁷ Bogale Aligaz, p. 7.

groups. It was the duty of *Mijim* Gumuz to find the enemies of their friends or to bring reconciliation between the counter parts.²⁸

Mijim or *Shimya* social bond between Agaws and Gumuz was non-breakable and long lasting. This type of relationship passed from generation to generation between *Mijim* Agaws and Gumuz descendants. To establish *Mijim* or *Shimya* relation, it required familiarity through frequent contact and readiness for mutual support and cooperation during the time of problem or happiness. Upon the agreement of the two individuals, any one of the counter parts might use any opportunity to introduce each other and institute *Mijim*.²⁹

After the expression of one's interest and got acceptance from the other side, they fixed the date to organize the ceremonial event. Then, they nominated five elders with balanced ethnic representation from both sides to attend the final ceremony. On the day of final ceremony, the one who requested for institution of *Mijim* expected to arrive at ceremonial place earlier. He should provide the other party a goat or sheep with a local drink or liquor.³⁰ The counter party prepared honey, milk, and heifer for the individual who requested *Mijim*. The ceremony began and ended with the blessings of elders. After the first blessing, the two counter parts slaughtered the sheep and they joined their thumbs together and plunged into the flowing blood. This symbolized that the two persons tied together by blood and no any situation should break their long lasting relation. Moreover, the two parties gave oath pledging to maintain the bond, help each other, and protect one another from enemies. Thus, the relation remained securely fixed and long lasting that could pass from one generation to another.³¹ These institutions faded away after the 1974 Revolution because government bodies began to interfere on the social and cultural affairs of the community and began to degrade the role and function of traditional institutions.³²

---

²⁸ Oral Informants: Abeyou Engida, Yibas Guke, Tesema Neyya, Waki Jani, Adam Endalew, and Bewketu Belay.

²⁹ Bogale, p. 37.

³⁰ Oral Informants: Abiyoy, Yibas, Tesema, Waki, Adam, and Bewketu

³¹ *ibid.*; Bogale Aligaz, p. 37

³² Oral Informants: Abeyou, Yibas, Tesema, Waki, Adam, and Bewketu.

Shinasha and Oromo had similar clientage ties with different Gumuz clans. They had institutions known as *Michu* and *Harma Hodha* to establish social bondage with neighboring communities or Gumuz clans.³³ *Michu* is a type of friendship established to maintain mutual protection and interdependence among Gumuz, Shinasha and Oromo of Wombera. *Michu* provided free movement and security for the people within their respective territories. This institution also allows getting a farmland for a temporary period through exchange with cattle, goats, sheep, or payment in grains when Shinasha and Oromo needed land from the Gumuz territory.³⁴

They could also move their cattle to Gumuz territory for grazing from March to June. The Gumuz were expected to provide food, shelter and other provisions for cattle herders. Reciprocally, the Gumuz needed protection, guidance, and security whenever they moved to Shinasha and Oromo territories. The Gumuz also needed protection and guidance for their commercial interactions in Shanasha and Oromo market places.³⁵ They put goods in the houses of their *Michu* and receive orientations on the nature of costs of buying and selling goods. The Gumuz children sheltered in the houses of Shinasha or Oromo friends while attending education around towns. Because of the social bond created by *Michu* institution, Shinasha and Gumuz used honey bee trees, water wells, and pasture communally. Thus, *Michu* served the communities of the area in daily interactions. It also served as an institution to solve social problems arising within the communities of Bullen, Dibati, and Wombera areas.³⁶

Harma Hodha, on the other hand, is a kind of social bond established through “breast sucking”, thus parent-child (son) or godfather relationship between individuals. The *Harma Hodha* social bond established through a ceremony where a “son” licks or sucks honey mixed with milk and dabbed on a breast or usually the thumb of his godfather called *Abba Harma* (breast father).³⁷ This type of social bond required strong moral and social commitment for mutual assistance and acting as father and child between the two individuals at personal and family level. The two

---

³³ *Ibid.*, p. 7

³⁴ *Ibid.*, p. 32; Wolde Sillassie, dissertation, p. 273.

³⁵ *Ibid.*, p. 33.

³⁶ *Ibid.*, Oral Informants: Alboro, Filatie, Demilew, Ejjeta Awi, Fasil Tewchew, and Haffa Bekie

³⁷ *Ibid.*

persons gave oath to help and protect each other from any problems. From the day of oath giving, *Harma Hodha* relation remained securely fixed and unlikely to breakaway for generations to both families. An individual who wanted to establish *Harma Hodha* relation with a person should give a goat or sheep to would be *Abba Harma*, and the other party would give him a heifer.³⁸ In most cases, Shinasha or Oromo gave a heifer to his *Harma Hodha*. The Gumuz society gave more emphasis to such relationships so that they gave more land freely and took cattle and goats of their *Harma Hodha* for keeping.³⁹

The *Harma Hodha* relation was usually exercised between Shinasha and Gumuz because Shinasha wanted it to get farm and grazing land, and to have access for extracting gold from Gumuz territories. Individuals who established *Harma Hodha* relation expected provision of shelter, food, protection, guidance, and security from their Gumuz *Michu* or *Abba Harma* while passing through their territories. In return, Shinasha provided the same services for their Gumuz friends whenever they came to Shinasha territories for market or other purposes. Furthermore, Shinasha provided their Gumuz *Michu* or *Abba Harma* with seeds during cultivation period and plough their land with oxen. Thus, close relationship that is compared with the relation of father and son was established between Shinasha and their *Gumuz Michu* or *Abba Harma*.⁴⁰

3. Traditional Administrative Systems

Metekel is a peripheral region where there were no modern communication systems until recent time. Consequently, the administrative institutions of central government were either none existed or less effective because of inaccessibility of the region until the beginning of the Derg period. Thus, traditional administrative institutions that were headed mainly by elders played a great role in leading the peoples of the region.⁴¹ Both Gumuz and Shinasha people had clan based social organizations. Traditional administrative institutions of Gumuz are discussed below.

---

³⁸ *Ibid.*; Bogale, p. 34.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ Bogale., pp. 34—35.

⁴¹ Kidanemaryam, p. 12.

Gumuz

The Gumuz of Metekel had depended exclusively on traditional system of administration, which gave authority to the elders of the clan, called *Ganzas*. These *Ganzas* carried out the role of executive body for the whole community.⁴² However, the social organization and administrative structures were not uniform across the whole Gumuz people of the region. Thus, traditional administrative systems of the Gumuz of the region were broadly divided into two kinds that pronounced mainly among Gumuz of Gubba and Western Dangur, and the Gumuz of Eastern Dangur and the rest Gumuz people found east Beles River.⁴³

In Gubba and Western part of Dangur Woreda, clan chiefs who traced their origin from Fuji kingdom of Sennar occupied top administrative position. Hence, Fugn or Gubbawi clan held the top administrative position in the region. A Sultan held the apex of administrative structure. He was elected democratically by the direct participation of all Gumuz communities of the region. The criteria for the election to the post of Sultan were his ability to administer and blood ties with the Fugn or Gubbawi clan members.⁴⁴

Two elected men held the position next to the Sultan and these men were known as *Wokil* and *Wozir*. *Wokil* was still elected from Fugn or Gubbawi clan members whereas *Wozir* was elected either from Abromolla or from native Gumuz inhabitants that represented *Fungusso* or *Kodallo* clans. Each of these figures had different duties or responsibilities in the administrative structure. Sultan exercised supreme executive power at the top administrative echelon while *Wokil* served as advisor of the Sultan.⁴⁵ The duties and responsibilities of *Wozir* were exercising the power of supreme judge and administering tax collection in the region. Under *Wozir*, two elected individuals played intermediary role between community and high officials. These individuals

---

⁴² Paolo Dieci, p. 120.

⁴³ Kidane maryam, p. 12

⁴⁴ *Ibid.*, pp.12—13

⁴⁵ *Ibid.*, p. 13

were called *Degags* and were elected from community without reference to clan identity but they had to serve as *Wozirs* at lowest or local administrative levels⁴⁶.

Degags were officials who had great contact with the community members since they acted as bridge between the community and highest officials. They were directly responsible to Wozir. These officials collected taxes and passed down to the people every announcements issued by higher officials. *Degags* were highly respected elders who used to bless the community and known for their ability to keep the people together.⁴⁷ *Degags* did not interfere in the administrative affairs rather than reporting the problems prevailing within the community. The *Wokil* and *Wozir* summoned the people and discussed on different problems of the people. They reported their agreement with the people to the Sultan. Sultan could decline or approve the agreements of *Wokil* and *Wozir* with the people.⁴⁸

The religious affair was headed by Sheik not by the Sultan. In case of the death of Sultan, his eldest son or daughter took the throne until election held for the position. The tradition forbade females hold the position of Sultan or *Wozir* except the position of deputy during the transition period. There were also other officials responsible for the time of war. These military leaders were called *Megdem*. The criteria for the election of these leaders were their military skills and tactics, and experiences for their bravery.⁴⁹ *Wokil* and *Wozir* took the candidates selected from the society to the Sultan and the Sultan selected War leaders and donned them with special dress. These leaders did not have salary for their position except the privilege of booty during the war. They appropriated the booty as much as they could during the wartime. Even these leaders could take many wives or servants from the captives of war.⁵⁰ Except the war leaders or *Megdems*, the rest officials in the administrative structure of the region were paid for their services. The income

---

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ Oral Informants: Alheir Mohammed, Sheik Rejeb Algamer Banjaw, and Zahra Mohammed, and Abdul Dene; IES, MS No. 1935, "Ye Shanqellaw Bihereseb Tarikawi Tinat, Be Zemecha Gizie ke Metekel ESePA Tsifet bet Yetegegne" (Nehassie, 1977 E. C), pp. 1—2; Kidanemaryam, p. 13

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ IES, MS, No. 1935, "Ye Shanqellaw Bihereseb Tarikawi Tinat,..." p.2

of the Sultan derived from fines and taxes collected from the region. The Sultan also paid salary to *Wokil* and *Wozir* from the revenue collected.⁵¹ Thus, the Gumuz of Gubba and Western Dangur regions had well-structured traditional administrative systems. In addition, they were followers of Islamic religion contrary to the Gumuz Gumunities that were found in the eastern side of Beles River. They were dominantly traditionalists.

The eastern Gumuz who lived in the districts of Eastern Dangur, Mandura, Gwangwa, Dibati, and Wombera had less structured traditional administrative system compared to the Gumuz of Gubba region. In the traditional administrative system of this region, the elders of community known as *Ganzas* had supreme executive power.⁵² The community members respected the decisions of elders and it was the responsibility of these elders to find solution for conflicts arising between clans or families. Within the Gumuz of this region, the council of elders acted as supreme executive body.⁵³

Below the council of elders, Gumuz had a traditional administrative structure known as *Siyaha*, which means leadership through elected villagers. *Siyaha* was derived from white and red stripped sheet of clothe that served as Turban for the elected person to symbolize his authority. This elected person was known as *Tissa* but the administrative institution was known by the name *Siyaha*. The community members or villagers elected much-respected individual from the villagers who is identified as *Tissa*. The term of service for *Tissa* was limited so that a *Tissa* could not stay in power for more than four (4) years.⁵⁴ *Tissa* had the responsibility to solve conflicts and judged conflicting parties. Below *Tissa*, an official known as *Wodeduwa* acted as a bridge between *Tissa* and community. He had the responsibility for collecting taxes and informing the *Tissa* the places where the problems arose in their locality. Solving the problem and passing the decision was the duty of the *Tissa*.⁵⁵ This administrative system was localized so

---

⁵¹ Kidanemaryam, p. 14

⁵² *Ibid.*, p. 14—15

⁵³ Paolo Dieci, p. 120; Kidanemaryam, p. 14—15.

⁵⁴ IES, MS, No.1933, “Sile Gumuz Bihereseb Bahil ena Wog Tinat...”, p. 4; Tsega, p. 136; Bogale Aligaz, p. 75.

⁵⁵ IES, MS, No. 1933, “Sile Gumuz....”, p. 4

that there were many *Siyaha* institutions in this region depending on their pattern of settlement and their clan system. *Siyaha* institution was not centralized like administrative system in the Gubba region.⁵⁶

Tissa had also officials named as *Legewidan* and *Tis-Muhin* who were responsible for peace keeping and public order. When they faced the problem beyond their capacity, they referred it to the *Tissa*. Again, when the *Tissa* found it beyond his capacity, he referred the problem to the council of elders. The decision passed by the council of elders was the final and abide by all community members.⁵⁷ The elders' council was responsible for the administration of overall affairs that included family cases, neighborhood, communal, intra and inter-clan affairs. Elders exercised unlimited administrative and judiciary responsibilities.⁵⁸

When severe conflicts that included bloodshed, abducting a girl, and the like, broke out between two clans, there was a special council known as *Mangema*, which was responsible for reconciliation of the feuding parties. *Mangema* literally means assembly and the place of assembly was known as *Temba*. *Mangema* was setup by recruiting elders from neutral clans and those who did not have any grudge with any one of the feuding parties.⁵⁹ The elected elders start the mediation process and their relentless efforts moving from one village to another continuously. After they got readiness from the two parties for reconciliation, elders' council chooses the meeting place or *Temba* outside the territories of the feuding parties. Thus, the main *Mangema* Council is held there and the killer and the deceased family are invited for final *Mangema* Ritual.⁶⁰

For the final ritual, the group or individuals who committed severe crime against the other was obliged by the elders to bring an ox and a goat for slaughtering. Elders brought the two feuding parties covered with cloth to protect the eye contact between the two parties until the final

---

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Tsega, p. 138.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ Oral Informants: Abeyou, Yibas, Tesema, Waki, Adam, and Bewketu; Bogale, p. 76; Tsega, p. 140

⁶⁰ *Ibid.*

process. The final *Mangema* ritual is mainly held around a river or stream. After the blessing of elders, the two parties are made to slaughter a goat inside the river and made the blood to flow in the water. Flowing of blood inside the water symbolized washing away of violence or spirit of enmity.⁶¹ The two feuding parties also made to wash their bodies and clean themselves. After this, they are unveiled and made to see each other. The great feast is held outside the river by slaughtering the ox, which made the end of the ceremony and enmity between the two groups. Finally, they swore an oath not to violate the reconciliation.⁶²

Shinasha

Shinasha elders had also strong power in their community administration and their decisions were abided by the all community members. Shinasha have three big clans named *Ennoro*, *Endibo*, and *Dowo*.⁶³ The representatives of these clans have the power to solve social problems arising within their community and play significant role in administrative and judiciary affairs in their regions.⁶⁴

According to the Shinasha culture, any decision or conflict resolution process was carried out by three elders that represented the three clans. Before the coming of the *Derg* period, Shinasha had their own hierarchies of administration that included *Burra*, *Neimma* and *Tseira*.⁶⁵ *Burra* was the lowest level of administration chaired by one person, which was equivalent to *Chiqqa Shumein* Christian administrative institution. *Neimma* was court of justice headed by three persons, and at the apex of the hierarchy was *Tseira* mainly represented by one person. The individual who took the position of *Tseira* was called *Tseiro*, which means the last decision maker. Problems first managed at *Burra* level but those who not satisfied by the decision of *Burra* appealed to *Neimma* and from *Neimma* litigants could appeal to *Tseira* who gave the last decision. No authority could decline or reject the decision of *Tseiro*. All community members abided *Tseiro's* decision. If an

---

⁶¹*Ibid.*

⁶²*Ibid.*

⁶³ Oral Informants: Haffa Bekie Jebbo, Albboro Dibaba Didi and Demilew

⁶⁴*Ibid.*

⁶⁵*Ibid.*

individual attempted to refuse *Tseiro's* decision, community members remove the roof of his house and no one could cooperate with him to rebuild his house.⁶⁶

Shinasha had rules of administration called *Neimmo*. *Neimmony Torra* in Shinasha language means *Be'Hig Amlak* in Amharic that means on the behalf of law. In case of murder, they had special institution to solve the problem of blood-shed. Blood father called *Nynahoo* headed this institution.⁶⁷ A Shinasha who killed another shinasha had to notify the incident soon to blood father and shelter himself there from the revenge of the deceased family. The *Nynahoo* soon called the assembly of elders and began investigation of the case. The elders asked the criminal to brief the details how he committed the crime.⁶⁸ Lying was strictly forbidden in Shinasha culture so that the criminal should tell the truth. The process of briefing how crime was committed called in Shinasha culture as *Fala*. They called this process as the course of repenting or expressing the regret.⁶⁹ If the Killing found deliberate, the punishment would be severe but when it was happened accidentally or in the course of defending himself, the punishment might be less severe. Thus, maximum punishment was alienating the killer from the community for seven years. There was no tradition of imprisoning the criminal in the Shinasha culture. After the decision of elders' assembly chaired by *Nynahoo*, the criminal was cursed and sent to the forest to leave there until he completed his sentence period. This process of cursing the criminal by the elders' assembly was known *Sheir-Amma*.⁷⁰

During his life in the forest, the criminal should not communicate with any one of the community members because he was cursed to leave alone in the forest with beasts. He killed the person because of his cruelty like the beasts of the forest. Until he completed his sentence, the criminal should not cut his hair, nails, and should not wash his body and could not change his

---

⁶⁶*Ibid.*

⁶⁷*Ibid.*: Ejjeta Awi, Filate Jirata, Fasil Tewachew, Chinqarro Tsino; Abebe Anno and Addisu Adamie, Ye Boro-Shinasha Achir Tarik enna Bahilawi essetoch (Assosa: TiGy Advertisement and publication works organization, 2007), pp.38—43.

⁶⁸*Ibid.*

⁶⁹*Ibid.*

⁷⁰*Ibid.*

clothe.⁷¹ This sentenced criminal had to live on gifts of the forest. In case when he could not find any food from forest, he could shout to the villagers being at a distance that could be heard but should keep himself out of the sight. The community knew the language of shouting and took food to the place where they heard shouting on non-returnable utensil and put it somewhere in the forest but should not have eye contact with the criminal.⁷²

When the criminal completed his sentence and stayed alive, his family and community members organized special ceremony. He was sent to forest through cursing so to refute this cursing, they organized a blessing ceremony before the criminal mixed with his community members. This ceremony was comparable with big festivity of wedding, which was known as *Sheiro*.⁷³ The Community members gathered around a stream and called on the deceased family. Individuals from a different clan of the criminal were also sent to the forest to bring the criminal. These individuals made the criminal to wash his body, cut his hair and nails, and change clothes. Then, they brought him to the blessing ceremony place. The criminal made to stand across the stream behind the curtain descended and the deceased family made to stand on the other side of the stream. There should not be eye contact between the deceased family and the criminal. Elders headed by Nynahoo began the blessing ceremony expressing avoidance of enmity between the two families and wishing peaceful and happy life in the future.⁷⁴

After completion of blessing ceremony, representatives of the deceased family and the criminal made to slaughter a sheep inside the stream and they threw it there. People did not eat the meat of this sheep. Then, the whole attendants of ceremony moved to the villages of the two families where a big feast prepared by slaughtering an ox. It was by slaughtering ox that formal reconciliation made between the two families. The two families made to eat together in the house

---

⁷¹*Ibid.*

⁷²*Ibid.*

⁷³*Ibid.*

⁷⁴*Ibid.*: Ejjeta Awi, Filate Jirata, Fasil Tewachew, Chinqarro Tsino; Abebe Anno and Addisu Adamie, Ye Boro-Shinasha Achir Tarik enna Bahilawi essetoch, pp.38—43.

of criminal's family and the deceased family. The ceremony concluded through blessing and payment of compensation or blood price contributed by the relatives of the criminal.⁷⁵

Conclusion

Metekel in northwestern Ethiopia is a region where multiethnic societies live together. Of these ethnic groups Gumuz, Agaw, Shinasha and Oromo were the earliest settlers of the region. They had established strong cultural-bonding systems among themselves which shaped their peaceful coexistence and served as institutions of conflict resolution when problems arose. The cultural bonding systems between different ethnic groups had different naming like *Shimya*, *Mijim* and *Wodaj* between Agaw and Gumu; *Mijim*, *Michu* and *Harma Hodha* between Gumuz and Shinasha or Oromo. In addition to these cultural bonding systems, Gumuz and Shinasha in particular exercised their own traditional administrative systems until these systems faded away because of government interventions since the Derg period. Traditional administrative systems had well organized structures and elders of these communities played significant role.

REFERENCES

- Abdussamed Haji Ahmed. (1986). "Gojjam: Trade, Early Merchant Capital and the World Economy, 1901—1935". PhD Dissertation University of Illinois at Urbana-Campaign.
- Ayenew Fenta. (1998). "A History of the Awi People." Senior Essay in History, Addis Ababa, Kotebe College of Teachers Education.
- Bizualem Berhane. (May, 1971). "Adal Abba Tenna: Negus of Gojjam and of Kaffa, 1850—1901." B. A Thesis in History, H.S. I. U.
- Blanc, Henry. (1868—1869). "from Metemma to Damot, along the Western Shores of the Tana Sea, and Dr. Blanc's narrative of his Captivity" in Proceedings of the Royal Geographical Society of London, Vol. 13, No. 1. <http://www.jstor.org/stable/1799445>.
- _____. (1869). "From Metemma to Damot, along the Western Shores of the Tana Sea" in The Journal of Royal Geographical Society of London, Vol. 39.

---

⁷⁵*Ibid.*

Bruce, James. (1790). *Travels to Discover the Source of the Nile*, Third edition, Vol. 5. Edinburgh:

G. G. J. and J. Robinson.

Bruce, James. (1790). *Travels to Discover the Source of the Nile*, Vol. 3.

Budge, E.A. Wallis.(1966). *A History of Ethiopia, Nubia, and Abyssinia*. Oosterhout: Methuen and Co. Ltd, 1966.

Cheesman, Robert E. (1968). *Lake Tana and the Blue Nile: An Abyssinian Quest*. London and Edinbrough: Frank Cass and Company Limited, 1968.

Clay, C. F. (digitalized in 2007). *The Royal Chronicles of Abyssinia, 1769—1840*. London: Cambridge University Press.

Cosmas, Indicopleutes. *The Christian Topography*. London: The Hakluyt Society, 1897 .

Crawford,O. G. S.(1951). *The Funj Kingdom of Sennar*. Glovcester: John Bellows Ltd.

De Almeida, Manoel. (1954). *Some Records of Ethiopia, 1593—1646*, (trans.) C. F. Beckingham and G.W.B. Huntingford . London: Hakluyt Society.

Fentahun Berhane. (May 1973.) “Gojjam, 1800—1855.” B.A Thesis, H. S. I. U,.

Fischer, Pau.l. (January 29, 1975). “Gojjam’s Political History, 1881—1932” in *History Miscellanea* 18.

Fleming, Harold C. (1976). “Kaffa (Gonga) Language” in *The None Semetic Languages of Ethiopia*, M.L. Bender ed. Michigan State University.

Garretson, Peter P. (December 1989). “The Gonga: The People of the Ethiopian-Sudanese Frontier,” in *Africa Rivista Trimestrale di Studi e Documentazione dell’Istituto Italiano Per l’Africa e l’Oriente*, Anno 44, No. 4 (Istituto Italiano l’Africa e l’Oriente (ISIAO). www.jstor.org/stable/40760438.

Getachew WoldeMeskel. (July, 1989). “The Consequences of Resettlement in Ethiopia” in *African Affairs*, Vol. 88, No. 352

Getachew WoldeMeskel. (July ,1989). “The Consequences of Resettlement in Ethiopia” in *African Affairs*, Vol. 88, No. 352.

James, Wendy. (27 th and 28 th of June 1977). “Notes on the Gumuz: their culture, history, and survival” Paper presented at the Conference on Ethiopian Origins held at the School of Oriental and African Studies.

- Kidanemaryam Demilew. (June 1987). "The Shanqella of Metekel: Some Tentative Notes," Senior Essay. Addis Ababa University.
- Kidanemaryam Demlew and Melaku Mengist. "Awi Hizb Achir Tarik" (Short history of the Awi People). Injibara, Tahsas 1988 E. C.
- L. P. Kirwan, "The Christian Topography and the Kingdom of Aksum" in Social Science Miscellanea 3.
- Lobo, Jerome. (1789). A Voyage to Abyssinia, (tran.) Samuel Johnson. Lond: Sir John Hawkins.
- Saxena, N. K. (1968). Ethiopia through the ages. London: B. K. Saxena M.A. and Mand Kishore Saxena, B.Sc.
- Taddesse Tamrat. (November 18—25, 1982). "Early Trends of Feudal Superimposition on Gummuz Society in Western Gojjam" in International Symposium on History and Ethnography in Ethiopian Studies.
- _____. (September, 5—10, 1994). "Ethiopia in Miniature: The Peopling of Gojjam" in Papers of the 12 th International Conference of Ethiopian Studies. Michigan State University.
- _____. (1988). "Process of Ethnic Interaction and Integration in Ethiopian History: The Case of Agaw" in The Journal of African History, Vol. 29, No.1
- Teferi Getahun. (May 2000). "Analysis of Awngi Proverbs." M. A. Thesis in Literature, Addis Ababa University,.
- Tsega Endalew. (June 1997). " The Oromo of Wombera: A Historical Survey to 1941" MA Thesis in History. Addis Ababa University.
- _____. (2006). Inter-Ethnic Relations on a frontier: Metekel (Ethiopia), 1898—1991. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Wainwright, G. A. (May—June, 1942). "Cosmas and the Gold Trade" in Man Vol.42, No. 30.
- Ye Semien Mi'erab Ethiopia Plan Qetena Tsifet Bet. (1980 E. C). " Metekel Astedader Akababi Ateqalay Getsita." Bahir Dar.
- Chekol Tessema. (n.d.). "Ye Ethiopia Tarik." Manuscript reserved in Awi Zone Department of Information and Culture
- A manuscript available in Injibara Public Library (n.d.).

Archives

Fol. No. 163, File No. 278 , Debre Markos University Archive Center (here after DMUAC) , The 1970 Awraja Report to provincial Administration

DMUAC, Fol. No. 639, File No.-- , Letter written by Ministry of Interior on Nehasse 10, 1939 E.C

with ref. No. 29/18/92, addressed to Dejjazmatch Kebede Tessema, Gojjam Teklay

Gizat Enderassie,

IES, MS No. 1935, “Ye Shanqelaw Bihereseb Tarikawi Tinat, Be Zemecha Gizie ke Metekel ESePA

Tsifet bet Yetegegne” (Nehassie, 1977 E. C),

I.E. S, MS 1933, “Ye Gumuz Bahil ena Wog Achir Mender derya Tinat,” Manuscript obtained from I. E. S (Be Keren Birgade Propoganda ena Bahil Committee yetekahede Tinat, 1977 E. C),